

graffiti

Сергій Жада́н

графіті

ANarchy in the UKR

CF FOLIO

graffiti

графіті

Сергій

Жада́н

Харків «Фоліо» 2005

*ЖАДА́Н '05

ББК 84.4 УКР
Ж 15

Серія «Графіті»
заснована у 2004 році

Художник-оформлювач
І. В. Осипов

Фото на 1-й сторінці обкладинки — Олексія Радинського,
на 4-й сторінці — Олександра Хантаєва

В тексті зберігаються особливості
авторського письма

Жадан С.

Ж 15 **Anarchy in the UKR / Худож.-оформлювач**
І. В. Осипов. — Харків: Фоліо, 2005. — 223 с. —
(Графіті).

ISBN 966-03-3143-6.

Сергій Жадан (народився 1974 р.) — поет, прозаїк, перекладач, есеїст, організатор літературних фестивалів, рок-концертів, театралізованих перформансів та акцій громадянської непокори. Автор кількох книжок віршів та прози. Живе і працює в Харкові.

«Anarchy in the UKR» — це книжка про основні тенденції розвитку джазу, про комунізм як модель шоу-бізнесу, про секс як форму психологічної залежності, про фінансову стабільність як основу революційного руху, про депресію як складову системи освіти, про любов як можливість гетеросексуальної комунікації, про транквілізатори як чинники колективної пам'яті, про пам'ять як визволення, про смерть як продовження пам'яті...

ББК 84.4 УКР

© С. Жадан, 2005

© І. В. Осипов, художнє оформлення,
2005

© Видавництво «Фоліо», марка серії,
2005

ISBN 966-03-3143-6

I am an antichrist
I am an anarchist
Don't know what I want
But I know how to get it
I wanna destroy passerby
Cause I
Wanna be
Anarchy
No dogs body

Sex Pistols. Anarchy In The UK

Частина перша
Кольору чорної жіночої білизни

1.

Випадки травматизму на залізниці. На початку серпня за мною до Харкова заїхав Льошка і ми відразу на вокзалі взяли два квитки на вечірній потяг. Починались дощі, вокзал стояв напівпорожній, на перонах за день не встигав прогрітись асфальт. Потрібно було перебути до вечора, перечекати ці дванадцять годин у місті, потім нічний плацкарт і низькі зірки над вагонами, ніби сіль на риб'ячих спинах. Потяг, яким ми їхали, я знав із дитинства, можна навіть сказати, що це був перший потяг у моєму житті, перший, так би мовити, досвід залізниці, я дотепер пам'ятаю ті плацкарти, вогкі, як намоклий папір, простирадла радянських сталевих колій, дим тамбурів, чорні засніжені поля за вікном, ландшафти кольору чорної жіночої білизни, стояла рання весна, і я їхав цим самим маршрутом. Минав час, старіли провідники, мій старий-добрий Суми—Луганськ тягався кожного вечора вздовж східних кордонів, час від часу я тягався разом із ним. Коли б хто мене розпитав, я багато міг би розповісти про клофелінщиць із ку-

пейних вагонів, які зістрибували на переїздах із щойно здобутими в ресторані лопатниками й печатками з червоного циганського золота, про зеків, які, відкинувшись, повертались додому і поїли всіх навколо бадяжною польською горілкою, про стажерів-провідників, які впивалися, ще не від'їхавши як слід від перону й мені доводилось відчиняти двері, аби впустити нервових опівнічних пасажирів на якійсь безіменній шахтарській станції, одним словом, коли б хто запитав мене про повсякденне життя і героїчну працю моїх співвітчизників, я би, звісно, йому розповів, та менше з тим.

Років десять тому я часто їздив цим потягом без квитка, потрібно було лише вирахувати перевірку квитків провідниками в сусідніх вагонах, перевірка ця, ясна річ, не могла бути синхронною, хтось обов'язково відставав і потрібно було лише перейти з одного вагона до іншого, а потім повернутись назад. З того часу мало що змінилось, та сама публіка, ті самі відчайдушні обличчя, ненав'язливий виробничий драйв залізничників, наскільки я знаю, серед них найбільш високий відсоток венеричних захворювань, ну я думаю — стільки пити.

Тепер ось знову старий-добрий Суми—Луганськ, з квитками до Сватового, розйобаний загальний вагон, напроти нас сиділа дівчина, котра відразу ж почала про щось говорити. Про що з нами можна говорити? Я за собою давно помітив — почни говорити зі мною, я обов'язково наговорю якихось дурниць, самому потім незручно буде, краще вже просто слу-

хати. Дівчина мала спортивний вигляд, себто, я маю на увазі не спортивний костюм, чи там біцепси, які в неї могли бути біцепси? не було в неї жодних біцепсів, просто спортивний вигляд, загалом — симпатична дівчина, вона й не потребувала нашої участі в розмові, говорила, не змовкаючи, сама, ми час від часу намагались підтримати розмову, але переважно пропонували випити. І ось, виявилось, що вона студентка міліцейського інституту, буде міліціонером, режим у них військовий, пресують їх по-справжньому, з особистим життям, я маю на увазі секс, складно, і косметикою користуватися забороняють. Ну, це правильно, подумав я, якщо міліціонери почнуть користуватись косметикою, їхній суспільний рейтинг, і без того невисокий, вконець загнеться. Та й із сексом серед міліціонерів треба ще подумати, від сексу бувають діти, нащо нам стільки міліціонерів, я собі думав про щось своє, вона справді була непоганою дівчиною і ображати її не хотілось, хоча ця історія про секс мені не давала спокою — добре, думав я, може, їм бром у компот доливають, щоби вони спали в казармах і не зривали стройової підготовки, цікаво, чи є залежність від бромів? припускаю, що є, припускаю, що переважна більшість цих милих, ще не зіпсованих системою курсантів підсідають на цей самий бром, і вже потім ташаться від нього — від свого термоядерного бромів — по життю, і що для багатьох із них це стає особистою драмою, і вже такий міліціонер, приходячи додому з чергування і кинувши в коридорі свіжі скальпи, проходить на

кухню, з'їдає свою калорійну вечерю, дивиться своє ток-шоу, чистить зуби порошком, але перед тим як впасти в ліжку, де на нього чекає вірна бездітна дружина, ще раз заходить на кухню, хуярить стакан компоту з бромом, вирубає світло в квартирі, та й сам вирубається, так і не виконавши обов'язків ані перед Богом, ані перед нащадками, я вже не говорю про дружину. Але ні, говорить дівчина, ми якось вирішуємо цю проблему, це ж життя, ну, да, кажу, що ж це за життя — дрочити замучишся, ні, говорить вона, мені все подобається, ось їду додому в Луганськ, на канікули. А ви куди їдете?

Близько року тому, в якомусь інтерв'ю я сказав, що хочу написати книгу про анархізм. Тепер вже не пригадую, чому саме я так сказав, жодного бажання писати книгу про анархізм у мене на той час не було, ну та це ще не причина, аби не писати. Зрештою, має ж хтось писати й про це, то чому б і не я. Наміри мої були прості й зрозумілі — проїхатись місцями найбільш активної діяльності українських анархокомуністів і спробувати потім про це щось написати. Я взяв посвідчення журналіста і домовився з Льошкою, що він поїде зі мною і буде все це фотографувати. Льошка поставився до ідеї серйозно і все перепитував, що йому прочитати, аби бути в курсі, не знаю, казав я, почитай Кропоткіна. А краще не читай. Літо закінчувалось, погода псувалась, і в якийсь момент ми таки зібралися. Льошка заїхав, як я вже говорив, за мною до Харкова, і ось ми вже

кілька годин не спали в темному вагоні з незрозумілою пасажиркою, намагаючись пояснити їй, куди ж ми насправді їдемо, і не маючи ні сил, ні особливого вміння це зробити. Переказувати їй теорію анархічного самоврядування я не наважуюся, нащо це їй із її стройовою підготовкою й бромом, а говорити про дитинство й демонів, які з нього час від часу виповзають, теж було щонайменше дивно — що вона могла зрозуміти в моєму дитинстві, не розібравшись як слід зі своїм.

Іноді ти просто мусиш прислухатись до власних химер, до своїх внутрішніх голосів, принаймні до найсимпатичніших із них, іноді необхідно скористатися з їхніх порад, наприклад, коли вони нашіптують тобі — давай, поїдь, ти ж там жив свого часу, ти ж там виріс, ну, може не зовсім там, але яка різниця, спробуй ще раз вибратися з тих западин, подивимось, чи стане тобі духу, чи стане тобі пам'яті — відновити всі ці маршрути, які дивним і неймовірним чином наклались на твій персональний досвід протистояння; іноді варто випустити на прогулянку всіх своїх демонів, котрі й без того вилітають щоночі з твоїх легень, як поштові голуби з кліток, лише їм відомими маршрутами; то що я міг відповісти тій дівчині з усіма її біцепсами, що? що я буду рухатись в одному з нею напрямку протягом ще кількох годин, як робив це багато разів; і що десь посеред ночі, якщо цей потяг не зійде з колії і ми всі не загинемо під його уламками, я встану і спробую рухатись далі; спробую повернутись до міста, в якому я виріс і до якого

я намагаюсь останнім часом зайвий раз не потикатись, спробую доїхати до своїх друзів, які на мене десь там чекають; що я зовсім не маю на меті щось заново для себе відкрити, просто буду пересідати з потяга на потяг, з автобуса в автобус, міняючи маршрути і купуючи квитки, зупиняючись час від часу лише для того, аби вкотре пересвідчитись, що нічого не змінилось, все так, як було раніше, як було завжди, як і має бути; що нічого й не могло змінитись, якщо не змінився ти сам. І що ось у цьому справді варто переконатись. Я не міг розповісти як слід, куди саме я їхав, вона б не зрозуміла, тому що там, де для неї зупинявся потяг, для мене зупинявся час, і я міг лише чекати, коли він знову рушить, чекати, затамувавши подих, аби не злякати його, оскільки я надто добре знав цю дорогу, я точно знав, як довго вона триває і чим саме вона закінчується.

На наступній зупинці ми вийшли за пивом. Була перша година ночі. По-моєму, йшов дощ. Чи не йшов? Не пам'ятаю. Неважливо.

2.

Собача старість вітчизняного автостопу. Є кілька способів більш-менш безболісно проїхати 200 кілометрів від Харкова до цього маленького міста, славного тим, що в ньому свого часу Володимира Миколайовича Сосюру, майбутнього поета-лауреата, не взяли в полон і не порубали на дрібні неприглядні шматки, позбавивши тим самим українську радянську літературу чогось важливого, наприклад — його ж

таки мудакуватих мемуарів, способів є кілька: поперше, можна їхати автобусом, це найпростіше й найзручніше, саме тому автобусом ми не їдемо. Далі. Можна їхати електричками, з кількома пересадками, зокрема, з нічною пересадкою на дивовижній станції Гракове, де кілька годин, до самого ранку, не зустрінеш жодної живої душі, тільки десь ліворуч громадаються до небес потужні елеватори, схолий переробний комплекс, гірке нагадування про розхучене сільське господарство Української РСР, і тоді, просто посеред ночі, тобі не лишається нічого іншого, як вийти на залізничний міст, побудований для чогось над перонами, хто би тут по ньому переходив? і дивитися в небо, чекаючи, коли там з'явиться сонце або хоча б щось, а коли — годині о п'ятій ранку — воно таки з'являється, ти раптом зауважуєш, як воно рухає кінцівками, тихо-тихо, як камбала, перевалюючись над далекою автострадою, вздовж якої лежать мертві тварини і використані гандони, довго-довго дивишся, аж доки не з'явиться електричка, себто години три. До речі, про трасу. Можна їхати стопом. Влітку це зручніше, взимку це небезпечно. Але влітку теж нічого особливо захоплюючого в цьому немає, повір мені — траса майже порожня, це за совка життя тут кипіло і на заправках продавали лимонад, тепер інфраструктура порушилась, і хоча по селах та містечках в придорожніх кіосках можна купити все, зі зброєю і наркотиками включно, поза межами населених пунктів життя стає печальним і розрідженим, шоу-бізнес зникає, водії напружують-

ся, мешканці хуторів дивляться на тебе, як на дауна, жодна курва не зупиниться, аби забрати тебе звідси — подалі від безкінечних соняшникових полів, подалі від придорожніх зупинок, зі слідами крові й сперми на стінах, поближче до людей, з усім їхнім життям і всіма їхніми гастрономами, хоча не в гастрономах тут річ, повір, не в гастрономах річ. Я добре знаю цю трасу, я надійно тримаю в собі численні спогади про петінг в розжарених салонах ікарусів, про проламані черепи й кров на асфальті, якраз біля знака з обмеженням швидкості, про світле жіноче волосся на твоєму плечі, яке ти обережно прибираєш, коли ви вже майже доїхали до місця призначення, а вона щойно заснула; зупинки в дорозі корисні і бажані, це безперечно, а коли їдеш стопом трасою Харків—Луганськ, зупинки складають основу твоєї подорожі, її м'ясо, вони такі довгі й такі регулярні, що заповнюють собою все — і тебе, і твої сподівання, і твою безнадію. Одного разу, одного жаркого літа, я саме так і їхав цією трасою, доставшись уночі до дивовижної станції Гракове і вийшовши зранку на порожню трасу з трупами собак і слідами чужої любові; тоді мені пощастило — мене відразу ж підібрав якийсь байкер і віз добрих сто кілометрів, після чого висадив на Вузловій. Тут все і почалось, я простояв годину і просто пішов у потрібний мені бік. Було так багато теплого, наповненого пилом і запахом молочаю повітря, що я просто взяв і пішов, тому що в такому повітрі ти не можеш ось так стояти і чекати на потрібний тобі транспорт в потрібному тобі напрямку, ти обов'яз-

ково підеш, наступаючи на весь гравій цього світу, проходячи повз усі соняшники цьогорічного врожаю, котрі відвертаються від тебе в бік сонця. Слід віддати мені належне, я пройшов кілометрів 15, після чого впав у траву і проспав до вечора. Потім ледве дістався куди мені було треба, але, як би це пояснити — скажімо, багато чого в своєму житті я зовсім не пам'ятаю, багато чого і пам'ятати не хочу, а ось той гравій, і ті кілька зариганих зупинок, в яких я ховався від сонця, і ту тьолку, яка стояла на одній із цих зупинок, чекаючи на автобус у зворотний бік, і дивилась на мене — ось це я буду пам'ятати завжди. На цій трасі є кілька місць, від спогадів про які в мене виникає ерекція. Ось хоча б і за цим Сватовим є одне таке місце, одна розвилка, на якій мене висадили якогось вересневого дня випадкові далекобійники, викинули і повернули праворуч, і я лишився стояти серед порожніх вересневих полів, з яких сходило тепло, як із зарізаної тварини кров, уночі вже було холодно, але вдень ще яскраво світило сонце, я перед тим їхав майже добу і, висівши на тій розвилці, тримав у собі всю чорноту і тяжкість моєї дороги, дороги, яку я проїхав; я стояв на сірому асфальті й слухав, як кричать наді мною птахи, котрі ще не встигли відлетіти, але котрі неспинно відлітали, і раптом усвідомив, що коли залишитись тут і довго стояти, дуже довго, можна буде спостерігти, як пташиних голосів стає все менше й менше, щоразу менше й менше, а потім вони взагалі зникнуть, зовсім-зовсім, і на їхньому місці з'явиться щось інше, наприклад тиша.

Але я чомусь ніколи й ніде не залишався, скільки б несподіваних місць мені, дебілу, не відкривалось у вечірніх сутінках чи ранковому тумані, скільки б не з'являлось мені розвалених фабрик і затоплених місечок, макових плантацій і оборонних укріплень, портових кранів і вересневих гірських хребтів — я ніколи не залишався на жодному хребті, біля жодної плантації, хоча, можливо, саме там — біля цієї плантації — мені саме й місце, можливо, я просто мусив би заповнити якусь просторову прогалину, яка за моєї відсутності втягує в себе чимраз більше чужого кисню, чужого світла, створюючи протяг у цупкому шитві світопорядку, але ні, я так і не зупинився, в цьому і є головна помилка — намагатись чимдалі заглибитись у простір, якомога більше намотати його на плівки пам'яті, змішати його з власним досвідом, не зупиняючись, ніколи не зупиняючись, оскільки будь-яка зупинка ховає в собі пастку, і вона відкривається піді мною, мов таємний люк, про існування якого я знав увесь час, але увесь час боявся в нього зазирнути. Натомість, зупинившись, я міг би помітити, що обживання простору, обживання пам'яті, з цим простором пов'язаної, є заняттям набагато цікавішим і захоплюючим, аніж механічне нарощування цього самого простору, безкінечне розмотування цієї пам'яті. Чим частіше зупиняєшся в дорозі, чим довгими робиш свої зупинки, тим більше шансів помітити врешті всі деталі, які не можна було помітити, не зупинившись, тут річ навіть не в куті зору, а в швидкості твого руху, якби я зупинився, я б міг помітити,

що це не просто зміна мого уявлення про ландшафт, це зміна самого ландшафту, а відповідно — це зміна мене самого.

Кілька років тому на цій трасі розбився мій брат. Він зіткнувся з якимись бізнесменами, вони вискочили на його смугу і він нічого не встиг зробити, відбувся зламом ноги, машину мусив викинути, нічого доброго з неї вже вийти не могло; кожного разу, проїжджаючи це місце, я думав — цікаво, думав я, що там могло залишитись, мають же там бути якісь сліди, чорні смуги від скатів на асфальті, погнуте залізо огорожень, рвана джинса в подорожнику, запах розлитого бензину, кров, урешті-решт, там має бути кров, якщо її не змили дощі, але змили очевидно, мусили змити.

Мій брат кілька разів у житті розбивався, він розвалював свої мотоцикли, скільки їх там у нього було, падав на повній швидкості, здирав шкіру, рвав одяг, але вставав і їхав далі, мов так і треба, в його житті було стільки машин, що я навіть не про всі з них пам'ятаю. В дитинстві він мене теж вчив їздити, але з цієї затії так нічого й не вийшло — я завжди боявся швидкості, і дотепер боюсь, можливо після того, як у дитинстві, напившись, ми з приятелем украли важкий урал з коляскою і довго розганяли його ось такою самою трасою — безнадійною і неремонтованою, а коли кінцево розігнали, я помітив, що міг друг, котрий, до речі, сидів за кермом, встиг заснути. На повороті урал злетів із траси і якимось дивом проскочив між опорами ліній електропередачі. Ми за-

лишилися живі і відразу протверезіли, я боюся швидкості, боюся кудись їхати, більше за це я боюсь лише зупинитись.

3.

Поганий Сосюра. Залізничний вокзал міста Сватове о четвертій ранку тихий і погано освітлений. Наскільки я розумію, Сосюра десь тут і воював, у його спогадах саме на цьому вокзалі чи то хтось когось узяв у полон, чи то навпаки — полону уникнув, його важко іноді зрозуміти, особливо коли це стоується біографії, так прочитаєш цілий том і не зрозумієш — за кого ж воював головний герой; Сосюра надзвичайно химерний у своїх спогадах, подумати тільки — чувак пройшов усю громадянську, воював на кілька фронтів, уцілів, що найголовніше, і про що потім пише у мемуарах? якийсь безкінечний трах із сестрами-жалібницями та відповідальними політпрацівниками (о'кей, із політпрацівницями, ясна річ, нічого такого за Володимиром Миколайовичем, здається, не спостерігалось), якісь постійні соплі з того приводу, що десь там, в сонячному Донбасі, на нього чекає його молода незаймана Лілі Марлен, невизначеність політичної платформи й ідейної програми (те, що він за світову революцію його жодною мірою не виправдовує — всі за світову революцію), порожняк, одним словом — жодної тобі яскравої батальної сцени з м'ясом і кишками, намотаними на колеса червоних панцирників, жодного виписаного портрета бійців і старшин, з послужними списками і зарубка-

ми на прикладах снайперських гвинтівок, жодних відомостей про кількісний склад сил супротивника, більше того — за весь цей час жодного власноруч убитого ворога робітничого класу! І він говорить, що він за світову революцію! Почитай, хочеться сказати автору, почитай спогади інших учасників революційних змагань на півдні Росії, ну, себто, на Україні, почитай хоча б того ж таки Нестора Івановича — яка увага до деталей і врахування нюансів, він же фіксує кожного повішеного ним мародера чи комісара з такою ретельністю, ніби справді розраховує передати ці списки безпосередньо святому Петрові, в сподіванні на те, що старий зарахує йому це при перепустці до райських брам. Що в такому разі мав би зарахувати святий Петро до активу Сосюри Володимира Миколайовича? Оце його тягання із сестрами-жалібницями по санітарних вагонах? Навряд чи. Хіба що я чогось не розумію в концепції християнства. Що святому Петрові до сестер-жалібниць? В нього й без того турбот, я думаю. Але менше з тим, навіть якщо ти не дбаєш при цьому про захмарні брами й перепустки — не подобається мені його постійне недомовляння, адже ясно відчувається за всіма цими санітарними вагонами щось значно цікавіше, щось, про що Володимир Миколайович або справді забув, або зробив вигляд, що забув, — тому що насправді його мемуари пахнуть трупами, пахнуть теплою кров'ю і брудним одягом, тифом і дизентерією, лише чому він про це не пише? Біда цієї літератури в тому, як на мене, що біографії кращих її письменників

значно цікавіші за їхні твори, ну та це справи не стосується.

Ми сходимо на перон. Потяг освітлюють кілька потужних ліхтарів, як на стадіоні, вагони важко рухаються, набираючи швидкість перед наступним перегоном, далі потяг повертає на Донбас. Тут немає чого робити навіть удень. Вночі тут немає чого робити взагалі. На вокзалі холодно, навіть не зважаючи на те, що зараз літо, серпень, все одно — на вокзалі холодно і там уже хтось спить, давай, говорю я, пішли на автовокзал, там траса, спробуємо щось зупинити, в разі чого — просто дочекаємось першого автобуса, пішли, тут недалеко. Але це я так сказав — недалеко, насправді я ходив цими чорними від ночі вуличками не раз і не двічі, я то знав, що йти вночі, наосліп, навпомацки по неасфальтованих вуличках цього містечка заняття майже безнадійне, але що робити. Ми пройшли вздовж перону, зістрибнули на стежку, що тяглася вздовж рейок, котрих вже і видно не було в траві, оминули кілька цистерн із метиловим спиртом і цементну огорожу, все далі відходячи від прожекторів і вокзалу, повз нас прокотився наш Суми—Луганськ, обдаючи нас п'янким запахом тамбурного вугілля і солодкої кип'яченої води, потяг, це було щось останнє світле в цьому місті, далі довелось йти в темряві.

Автовокзал не працював. Востаннє коли я тут був, себто кілька років тому, він уже ледь жеврів, дві третини рейсів уже тоді не функціонували, село було відрізане від цивілізації, та й цивілізацією все це на-

звати було важко; крісла і лавки були напіврозвалені, дерматин із них здерто, і гучномовець тривожно мовчав. Але тоді, в усякому разі, ще працювало кафе, де продавались старі, аскетичні тістечка і яскраво-недоречні в цих строгих декораціях чупа-чупси. Я якось розраховував на це кафе, на ці чупа-чупси, зрештою, чупа-чупси мені були до одного місця, але я собі думав — о'кей, хай село відрізане від цивілізації, хай здерто дерматин, та хай навіть гучномовець не працює — я переживу, я переживу без гучномовця, чесне слово, але ж кафе, кафе, курва, має працювати, а де є кафе, там є яке не яке культурне життя — водяра, котлети, проститутки, хоча б щось, хоча б якась електрика і комунікації.

Але капіталізм оминув своєю вгодованою тушею ці суворі хліборобські місця, які вже тут чупа-чупси — вокзал не працював, на дверях висів замок і сподіватись просто не було на що. Ми обійшли темну споруду і вийшли на трасу. Під будівлею вокзалу стояла фура, очевидно, далекобійники відсипались до ранку, аби прокинутись і з новими силами пробиватись до Ростова чи на Кубань, відпрацьовуючи свої бабки, розвиваючи свій бізнес, назустріч своїй мрії, назустріч своїй смерті.

І ось ми стоїмо майже на виїзді з міста, метрів за сто від нас залізничний переїзд, і траса, біля якої ми зупинились, така чорна, що якби було не в лом, я повернувся б назад на залізничний вокзал — поближче до людей, поближче до цистерн із метиловим спиртом, поближче до духу Володимира Миколайовича,

який час від часу мав би пролітати над залізничним вузлом, завертаючи на свою Третю Роту й тяжко зітхаючи вгорі від спогадів про санітарні вагони і третю селянську революцію. Зараз десь близько п'ятої ранку, ми попадали на землю під чиїмось парканом, в будинку за зачиненими вікнами працює телевізор, дивні люди, думаю я, живуть у цьому містечку, без кафе і гучномовця, без проституток і чупа-чупсів, сидять по хатах, позачинялись, суки, на всі замки і дивляться телевізор до самого ранку, що вони дивляться? що їх цікавить? останні новини? що вони хочуть почути в останніх новинах? чого вони чекають від цього світу, ховаючись від нього за зачиненими дверима і забитими наглухо вікнами? — що їм у свою чергу може показати цей світ, що світ приготував для цих дивних людей, котрі дивляться телевізор о п'ятій ранку? баскетбол? точно, мабуть баскетбол, що ж іще, як не баскетбол. І тут звідкись із-за будівлі вокзалу виходить дивна істота, нічний поморочений мужик, сугінковий проспиртований метелик, який, так само як і ми, зауважує фуру, крутиться коло неї, не наважуючись підлетіти ближче, і раптом бачить нас. О, думаю, цей, мабуть, не любить баскетболу, цікаво, що він любить. Ребята, каже він нам, ребята — де тут можна йобнути? Йобнути? перепитуємо, да, каже він, йобнути, де тут можна йобнути о п'ятій ранку? мабуть, теж приїжджий, судячи з цілковитої дезорієнтації й здорових бажань, на залізничному можеш йобнути, кажу йому, а тут? а тут — ні, тут ти не йобнеш, бачиш, все зачинено, всі баскетбол дивляться, а як до

залізничного пройти? йди по рейках, кажу йому, он переїзд, йди ліворуч, пройдеш хвилин двадцять, там буде залізничний. Там можна йобнути. Тільки не йди праворуч, кажу — на Донбас вийдеш.

І вже коли він пішов, я подумав — що насправді шукав цей чувак о п'ятій ранку на автовокзалі? не вже справді йобнути хотів? не вже це не маніяк, не божевільний, не серійний вбивця далекобійників? дивні діла твої, Отче, які безсенсовні знайомства готуєш ти для нас у наших не менш безсенсовних переміщеннях, за годину під'їде перший автобус на Луганськ, ми попадаємо на задні сидіння і проспимо наші 60 кілометрів до наступного містечка, загалом — проспимо все, що можна було проспати, навряд чи щось від цього насправді втративши.

4.

Масони в побуті. Ще одне місто-герой, пристанок підліткових мрій і темних пристрастей, що роз'їдають ізсередини совість і сумління його мешканців, близько 40 тисяч населення, чотири середні школи, в одній із них я навчався, церква ХІХ століття, оббита бляхою, чи як це називається, чорт — церква оббита бляхою, це звучить, відновлений монастир — за часів мого дитинства там стояла військова частина, наприкінці 80-х з НДР повернулась родина моїх однокласників-близнюків, їхній тато був офіцером і служив саме в цій військовій частині, чуваки натомість навчались у музичній школі по класу баяна, баян, я маю на увазі музичний інструмент, був у них один

на двох, вони добре грали в футбол, багато, як на їхній підлітковий вік, курили, слухали привезений із НДР Ассерт і розповідали всім про ГСВГ, ге-се-ве-ге, сини полку, рідкісні засранці були, тато їх регулярно строїв, проте користі з цього було мало; і що тепер — де офіцери? де гауптвахта? де дембеля і ге-се-ве-ге? що робиться з нашими збройними силами, релігійний, блядь, дурман; крім чотирьох шкіл є стадіон, банк, контори й елеватори, ну, це вже традиційно, Господь заснував ці містечка й побудував у кожному з них елеватори, давши заповідь, мовляв, чуваки, ось вам елеватори, давайте, хуярте — це все, що від вас вимагається; пам'ятаю якийсь путівник по Луганській області, яка тоді ще нормально називалась Ворошиловградською, там навіть на обкладинці було зображено вантажівку з пшеницею під елеватором, чомусь врізалось у пам'ять, хліборобні райони, наповнені збіжжям і молоком, парадайз для всіх фашистських загарбників; так, поїхали далі — кілька кінотеатрів, гуртожитки петеу, ремонтний завод, залізничний вокзал. На вулицях багато піску і абрикосів, абрикоси падають в пісок, їх навіть не підбирає ніхто, цілі вулиці, засипані абрикосами, так і дивишся, аби не наступити на них і не зробити боляче. З видатних громадян, якщо не рахувати парт- та госпактиву, можна згадати божевільного письменника Гаршина, який тут невідомо чим займався, але відомо як скінчив. Свого часу Старобільськ навіть був столицею Радянської України — в 43-му, коли совки рухались на Захід, він був одним із перших

визволених українських міст, ясна річ, що за військовими частинами сюди відразу ж напхалась купа різної кабінетної шлоїбені, яка за відсутності в своєму підпорядкуванні пристойніших населених пунктів, вирішила оголосити столицею саме наше містечко. Сам факт визволення міста було до непристойності роздуто і демонізовано — купаobeliskiv, меморіалів, ветеранів у медалях, хоча насправді-то всі серйозні бої на цьому напрямку велись у районі Донбасу, там було за що битись — чорне золото, вугілля, шахти, що осипались на голови неприкаяних гірників, це тобі не елеватори; в самому Старобільську справи обмежились якоюсь румунською вартою, героїчними танкістами, що давили замурианих румунів, надокучливими підпільниками і численими колаборантами, ну, та потрібно ж було з цього всього зробити щось належне великому духові добу, бо негречно виходило — столиця Української РСР і якась замуриана румунська варта, куди вигідніше в іміджевому плані розповідати про жорстокі бої на підступах до міста і показувати нам, школярам молодших класів, ще живих, але вже непритомних від народної любові ветеранів у медалях, яким лише дай слово — вони тобі розкажуть, і про рідну землю старобільщини, до якої вони припадали своїми розчуленими синівськими вустами, і про штурм Берліна, в якому вони брали вирішальну участь, говоритимуть, витираючи рукавом скупі чекістську сльозу і безсовісно переграючи в найбільш інтимних місцях, з дитинства не люблю ветеранів, всі ці ветерани, вони поводили себе

як бляді на першому побаченні — вимагали квітів і духових оркестрів, лізли на сцену і пускали соплі, говорячи про Кобу, справжні солдати так себе не ведуть, одним словом. Натомість жодна сука не розповіла мені за часів мого дитинства про табори з інтернованими польськими офіцерами, котрих розстрілювали тут в 39-му, або про єврейські масові поховання, на місці яких побудували парк культури і відпочинку, аякже — це тобі не штурм Берліна і не замурзана румунська варта. Для мене було несподіванкою, що в Польщі, виявляється, багато хто знає про існування цього самого Старобільська, саме через тих офіцерів, так що особливо й не похвалишся, звідки ти родом, це те саме, що хвалитись, що ти родом із околиць Бухенвальда, скажімо.

Тут поруч, за містом, на початку 20-х років минулого століття було засновано комуну. Імені Карла Маркса. Наскільки я розумію, комуна виникла вже після придушення повстанського руху в повіті. За усними переказами сучасників комунари виявились людьми непевними й стрьомними, і особливою любов'ю в місцевого населення не користувались, влаштували такий собі проміскуїтет в аграрних умовах, сільським господарством відверто нехтували, жили абияк, пили по-чорному, компрометуючи таким чином в очах сучасників, за їхніми ж таки усними спогадами, саму ідею комуністичного співжиття.

Вранці ми знайшли місцевий музей. Музей справив прикре враження — ті самі портрети ветеранів, модель танка, гільза з-під снаряду, мабуть, єдина тоді

використана, в музеї нам дали адресу місцевого дослідника і довго дивились услід із огидою та недовірою. Дослідника довелось чекати щось із півгодини — він саме пішов до редакції газети з черговим опусом на тему таємниць рідного краю. До нас дослідник поставився з веселою зневагою, а, каже, журналюги, знову понаїхали, був чоловіком старшого віку, лівих поглядів на життя й суспільні процеси, погодився розповісти про перебування в місті Махна і продав нам два примірники своєї брошури «Шла война гражданская». Махно завжди зупинявся в крайньому будинку, повідомив він нам як заповіт, щоби в разі чого легше було відступати. Назвавши адреси, за якими той зупинявся, дослідник вибачився і знову звалив до редакції, знову, очевидно, з опусом.

Ми знайшли потрібні адреси, пройшлись тихою центральною вуличкою і опинились у згаданому вище парку культури і відпочинку. Два дивовижних пам'ятника стояли в цьому парку, між гойдалок і каруселей — пам'ятник першому робітничому полку був прикрашений трьохметровим піхотинцем, за спиною піхотинця автори пам'ятника прокреслили бойовий шлях полку, не надто довгий і надто заплутаний, аби назвати його переможним, враження принаймні складалось таке, що повстанці їх просто ганяли степами Лівобережжя, а вже потім із цього всього спробували зробити хроніку революційної боротьби; за сто метрів, у глибині парку, знаходився пам'ятник борцям за радянську владу, у вигляді вази. На цоколі було зображено червону зірку і написано дивний

текст — «Вічна слава героям революції — каменярам нового світу». Що за масонське формулювання, подумав я, чому саме каменярам? що вона може символізувати собою, ця ваза? Так дивно — встановлюєш ти, скажімо, радянську владу, встановлюєш, керуєшся, можна сказати, найкращими побажаннями, гинеш у нерівній боротьбі з капіталом, і що — на твоїй могилі встановлюють недороблену вазу і називають тебе при цьому каменярем, дивна, позбавлена логіки доля переможців, всі ці невиправдані замовчування справжніх подій, викривлення і перекручування хроніки боротьби, коли з усього густого насиченого потоку історичних подій лишається тільки плутаний і рваний бойовий шлях робітничого полку, котрий невідомо ще на чиєму боці воював, ну і ще ця ваза, під якою, очевидно, закопана полкова казна, золоті коронки і конфісковані керенки, старанно надбані в походах і погромах триметровими гіпсовими бійцями — каменярами нового світу, масонами періоду раннього непу, котрі пройшли свій короткий, але важкий маршрут місцями чужої бойової слави, зуміли перемогти і навіть повернулись додому до своїх елеваторів, повернулись героями і переможцями, і єдине, що їм лишалось учинити в цій химерній ситуації — це поставити серед парку культури і відпочинку свій гіпсовий Грааль у сподіванні на кінцеву перемогу комуністичних ідей і добру пам'ять нащадків, які натомість заб'ють тебе камінням, заваливши всі твої пам'ятники, не вірячи в твоє минуле, не маючи свого.

5.

Все цікаве в країні відбувається на вокзалах, і чим менший вокзал, тим більше цікавого. Є великою помилкою думати, що влада може на щось впливати; впливати на щось може начальник станції, котрий сидить у своєму кабінеті й пропускає із Заходу на Схід черговий товарняк, тридцять шість червоного кольору столипіних, вантажених цементом і хлібом, мануфактурою, курва, яку ховають місяцями на запасних коліях і у відстійниках, списують за накладними, отримують свій чорний нал, і жодна влада цього спинити не може; вокзали працюють навіть під час війни, можливо, це останнє, що працює під час війни, он і Сосюра зі своїми сестрами-жалібницями в основному по вокзалах тягався, жодна війна цього не спинить, навіть громадянська. Повітря вздовж залізничного насипу особливе, воно розріджене постійним переміщенням сотень вагонів із тисячами громадян всередині, повітря над залізницею відкрите, як вена, такого повітря не вистачає для тривалого дихання, тому ти рухаєшся від одного нічного вокзалу до іншого, від однієї вузлової станції до наступної, ловлячи устами цей солодкий розріджений кисень, дозований для тебе Міністерством шляхів сполучення.

Я завжди інтимно ставився до залізниці, власне, не до залізниці як способу пересування, а предметно — до колій і насипів, вагонів і семафорів, до речей, зроблених з особливою, справжньою надійністю, мені завжди подобались залізничні вокзали, літні

вокзали північного Донбасу, на яких збирався весь місцевий непотріб, алкоголіки і бляді, ветерани і дружинники, наші втомлені батьки, котрі приходили тихими липневими вечорами до маленького вокзалу з товстими колонами, післявоєнний дизайн, що може бути краще, пили в буфеті теплу водяру, слухали республіканське радіо, іноді сварились і підрізали когонебудь розкладними ножами, якими перед тим різали городину і відкривали томатні консерви; біля вокзалу була кінцева зупинка одного з трьох міських автобусних маршрутів, зідка сюди підкочувався жовтий задиханий автобус, з якого вистрибували пасажери, мої старші друзі любили влаштовувати шмон на кінцевій, перекривали двері і вибивали останні бабки з розгублених невтїшних студентів сільськогосподарського технікуму, котрі роз'їжджались надвечір по домівках, особливо розгублених і невтїшних відводили за будівлю універмагу і там збивали з ніг на теплу й свіжу траву, добиваючи їх у траві, так що кров і липнева зелень густо проступали на білих порваних сорочках їхніх жертв; але нас вони не чіпали, ми були надто незрілі для подібних розваг і все життя сприймалось нами як великий залізничний вокзал, схожий на стигле розламане яблуко, наповнене соком, сонцем і осами; десь близько сьомої з'являвся фірмовий московський, який їхав на Південь, в Крим, діти вибігали на першу платформу, на вокзалі їх і було всього дві — перша і друга, вони вибігали на першу і дивились за міст, де над високою травою стояло марево і горіли семафори, і в цьому мареві між цими

семафорами час від часу помаранчево зблискувала куртка колійника, котрий, наче диявол, переводив стрілки, перемикав семафори, благословляв увесь цей рух на Південь, в Крим, курва, до моря, якого ніхто з нас ніколи не бачив. Потяг збивав собою спеку, весь пил і всю траву, що гостро пахла між шпалами, зупинявся на якісь п'ять хвилин, з вагонів висипала мажорна столична публіка і купувала несвіжу пресу в кіоску і теплу водяру в буфеті; дівчатка в купальниках і великих сонцезахисних окулярах здивовано дивились на наші дитячі обличчя, на обвітрені гарячі обличчя наших батьків, на горді червоні гасла нашого вокзалу, писані не зовсім зрозумілою для них мовою, дивились і наш пил осідав на їхнє волосся, і наша трава забивалась їм між пальців ніг; проходили пероном і залишались у нашій пам'яті й нашій свідомості, і без того наповненій красивими й героїчними персонажами з життя, сновидінь і кінофільмів.

Найгострішим і найпечальнішим було саме усвідомлення цієї минулості, фізичне проживання цих кількох хвилин, упродовж яких юні жінки зі світлим волоссям і темними очима боязко спускались до тебе, на твою територію, на територію, котра належала тобі по праву, за котру ти відповідав і котру чесно вважав своєю, і коли вони — хай усього лише на кілька хвилин — потрапляли на цю твою територію, ти щкірою відчував, як зрушується простір і як розламується час, як у ньому з'являються тонкі-тонкі, ледь відчутні і майже нікому не помітні тріщинки, в які відразу ж забивалась уся трава наших перонів, увесь покаліче-

ний подорожник, забивався і вже лишався там назавжди, як позначка, за якою ти зможеш потім відновити у своїй пам'яті і цей день, і це літо, і цей густочервоний лак на пальцях ніг, який ти встиг помітити.

Вони нічого не бачили в наших очах, вони зовсім нічого не помічали в зіницях недозрілої провінційної шпани, котра жадібно ловила кожен їхній рух, кожен їхній подих, просто купували свій пломбір чи свої журнали і зникали в темряві, що тяглася від нашого міста на Південь, до моря, а вже там і зовсім забували про невеличкий вокзал, одну з безкінечних зупинок їхнього довгого-довгого життя, сповненого ніжності, любові і ще чогось такого, про що ми в тому віці просто не знали; хоча, якби вони подивились більш уважно, вони б неодмінно побачили багато цікавого, саме в наших зіницях, здивованих і широкорозплющених, тому що в такому віці те, що ти бачиш, не минається безслідно, і подивившись в наші очі, тільки подивившись уважно, вони могли б побачити і всі ті безкінечні товарняки з нафтою, котрі щодня прокочувались через місто, і птахів, котрі літали поміж нас на лунких запилених горищах, і боязкі рухи наших однокласниць, і засмаглі торси наших старших братів, і приглушену пристрасть наших батьків, котра надовго залишалась у наших зіницях, міняючи їхній колір.

Потяг рушав, хтось і далі банячив у буфеті, на перон осідали теплі сутінки, ставало темно і затишно, і так порожньо було в повітрі, очевидно через відсутність у ньому цих прогрітих наскрізь вагонів, що ти просто повертався і йшов додому, або йшов

на футбольне поле і ганяв ним, аж доки м'яч цілковито не губився в темряві й ти лупив з носака по згустках цієї темряви, намагаючись вирвати таки свою перемогу, але кого ти насправді міг перемогти в тих сутінках, в тій темряві, коли не було видно не те що м'яча, а навіть супротивника, у тебе просто не було супротивників у тому віці, в тому місті, під тими чорними небесами, над тим темним витоптаним майданчиком, всі твої супротивники з'являться пізніше, вже коли зовсім зникнуть і старші друзі, і більшість знайомих, зникне сонце з вокзалів, зникнуть гасла з післявоєнних фасадів, розбіжаться футбольні команди, в яких ти грав, а нові натомість зібрати вже буде неможливо, тому що справжні команди, команди, здатні перемагати, трапляються в житті дуже рідко, якщо трапляються взагалі.

Але навіть пустота, що раптово відкривалась перед нами, ніби поштова скринька без листів і нових журналів, навіть вона не могла відбити у нас бажання щоденно тягатись платформами, можливо, це просто дитячий потяг до дорослих форм життя, коли в одному місці і в один час ти можеш побачити відразу всі схеми, за якими це життя рухається — відчути запах справжнього, дорослого життя, що пахне дешевою водійською їдальнею, пахне старими й промасленими робами, пахне, зовсім несподівано для тебе, радянськими парфумами і югославською жувальною гумкою, загалом має фантастичний запах, і навіть коли зміняться декорації, зміниться влада, зміниться країна, в якій ти живеш, все одно зали-

шитись цей запах, оскільки залишиться саме життя, незалежно від того, чи залишишся в ньому ти. Просто наші вокзали вміщали в собі все, аби почувати себе спокійно і впевнено — і низькі запилені вишні, і весь алкоголь навколишніх буфетів та їдалень, і всю контрабанду пристанційних складів, і найкрасивіших жінок наших містечок, котрі від'їздили транзитними рейсами в невідомому напрямку, але завжди, ти розумієш, завжди повертались назад.

6.

Реальна біографія Кобзона. Ніколи не намагайся зрозуміти, що саме там відбувалось — у твоєму дитинстві, чому більшість історій, розказаних тобі батьками, мали таке несподіване продовження й печальне завершення. Почнеш копатись у дитячих речах, щоденниках і фотоальбомах — обов'язково зав'язнеш, обов'язково натрапиш на щось таке, від чого мороз піде по шкірі й щелепи зведе від судоми й збудження. Кожне подібне повернення в дитинство погано закінчується — ось і ми сидимо й п'ємо до ночі, і намагаємось про щось говорити, мовляв, здорово все виходить, здорово, що ми приїхали, хоча насправді нічого не здорово і всі ці рештки комун у степах і набитий кістками чорнозем вганяють у легкий ступор, так що лишається пити далі і говорити про погоду, засинаючи під час розмови.

Серед ночі нас будять, грузять в машину і привозять на вокзал. Близько першої ночі з'являється потяг, довго стоїть на порожній нічній станції, потім

рушає, але їде аж надто повільно, зупиняючись кожен п'ять хвилин, так ніби тикає своїм мокрим чорним носом у серпневу темряву, винохуючи, куди ж далі завертають ці чортові рейки. Фактично ми більше стояли, аніж їхали, нам трапився дивний партизанський поїзд, він зупинявся серед поля і в населених пунктах, він мовби пропускав перед собою невидимі нам потоки й струмені нічного повітря, гальмував під кожною шахтою, а скільки їх — цих темних, порожніх всередині шахт — ставало чимраз більше, то подорож наша поступово перетворилась на таку собі розмірену міграцію вагонів у південно-західному напрямку, пасажирів ставало все більше, на кожній станції підсїдали цілі шахтарські родини, котрі їздили собі ось так Донбасом, в пошуках невідомо чого, бо що ти тут можеш знайти, в цьому Донбасі, куди ти приїдеш потягом, який майже не рухається, сядеш в Донбасі і вийдеш в Донбасі, але вони все одно сїдали й сїдали, багатьох із них я міг пам'ятати із дитинства, вони майже не змінились, навіть сорочки з короткими рукавами й білі затягані олімпійки на них я міг пам'ятати, оскільки вони були 3-тих таки вісімдесятих, які я пам'ятав найкраще. Чоловічий одяг довше носить і краще запам'ятовується, в цьому є щось стильне — чоловіки в старшому віці аскетично ставляться до свого одягу, саме аскетично, а не зневажливо, дотримуючись певного пролетарського шарму, коли ти просто сприймаєш свій одяг як частину себе, й інші теж сприймають тебе разом із твоїм одягом, невід'ємним від твого досвіду і твоєї фізіології, навіть якщо ти не знаєш, що це таке.

Ну ось, знову стоїмо під шахтою, курва, за вікнами космічні пейзажі й зворотний бік місяця, зусібіч, починаючи від ранку, щойно ми почали в'їжджати в цей справжній Донбас, нас оточують гори заліза, купи щебеню і нагромадження зелені, забагато експресії в краєвиді, особисто я спробував би все це якось розрідити, якби мені доручили зайнятись оформленням навколишніх територій, навіщо тут стільки заліза і зелені, навіщо стільки шахт, головне — навіщо під ними так довго стояти?

В Донецьку нас зустрів друг-Білий, капітан міліції, автор історичних романів, кандидат історичних наук. В його романах хтось когось постійно мочив, було багато крові й адреналіну, а в якості негативних персонажів, що мені особливо подобалось, поруч із реальними татарами, поляками чи яничарами, щедро були представлені вурдалаки, вовкулаки, песиголовці та інші вороги українського народу. Коли я запропонував Білому поїхати разом до Гуляй-Поля, той легко погодився, тож ми домовились, що заїдемо за ним в Донецьк, а там видно буде.

Я був у Донецьку лише раз, в дитинстві, влітку 84-го, чому я пам'ятаю рік? за рік до цього шахтар узяв кубок і по всіх газетних кіосках Донецька продавалась книга, присвячена цій перемозі, я її тоді теж купив. Цікаво, що міста я не пам'ятаю зовсім, пам'ятаю велике автопідприємство на передмісті, де ми мали забрати новий самоскид і перегнати його додому, до речі, я собі думаю — хто в ті роки міг бути директором того автопідприємства? мій старий

переганяв час від часу машини, іноді брав мене з собою, як на дитячі роки це був фантастичний привілей — першому з-поміж усіх друзів залізти до прохолодної незайманої кабіни, я добре пам'ятаю запах нової техніки, запах бензину й мастила, запах здорового радянського дитинства, дощ, який почався і супроводжував нас до самого дому, всю цю подорож у межах одного дощу, у межах однієї країни, ми були вдома, кубок був у шахтаря, все складалось якнайліпшим чином.

Повертаючись до міста, в якому ти був так давно, що можна сказати — не був зовсім, ти відразу ж намагаєшся зачепитись за щось знайоме, знайти якісь сліди й знаки, але це марна затія, що могло залишитись із того часу — навіть кіосків не лишилось, тому ми просто вирішили перебути тут до ранку, і далі почалося безпосереднє знайомство з містом, з горілкою у фаст-фуді, з драпом у спальних районах, літній день, що традиційно закінчується темним безпробудним безпам'ятством, внаслідок чого замість нормальних подорожніх вражень лишаються якісь уривки й епізоди, лишається передусім подивування — від того, що в цьому місті є кілька золотих пам'ятників, і що десь тут, здається, є пам'ятник Кобзону, принаймні, має бути, на ранок, принаймні, я найбільше переймався саме цим — був пам'ятник Кобзону де-небудь чи не було, і якщо був, то де? І чи золотий він був, цей Кобзон, чи зроблений із гіпсу? Бо що я міг запам'ятати ще? Студентську їдальню із зариганим сортиром і охоронцями при вході, таких

студентських їдалень точно більше ніде немає; на-товпи чуваків у спортивних костюмах, котрі почували себе на вулицях міста впевнено й безтурботно, це було, очевидно, їхнє місто, їхні костюми, вони мали право на свою безтурботність, на відміну від мене, я міг запам'ятати краєвиди за вікном помешкання, але краєвиди ті міста вже не стосувались. На вулицях було багато політичної реклами, наступного ранку ми виїхали на Гуляй-Поле.

Їхати зранку автобусом у такому стані в невідомому напрямку — невдячне заняття, але що робити, головне не лишатись тут, головне — виїхати, що ми й робимо; значить так, думаю я, водій дорогу знає, Білий, в разі чого, теж дорогу знає, поїхали. Що може бути в Гуляй-Полі? Очевидно, що там немає жодних атракціонів, жодних американських гірок і ніагарських водоспадів, ніагарських водоспадів там точно немає, я в цьому майже впевнений, та й не потрібні нам у такому стані водоспади. Головне доїхати, а там видно буде, тому що ця гонитва за демонами щасливого дитинства, за привидами із затишних провулків пам'яті поступово починає брати за яйця, це так ніби хтось тиче тебе писком у світло-червоні калюжі крові, мовляв, ось вони, залишені для тебе сліди, ось що лишилось тобі з минулого, давай, змивай усю цю кров, пролиту в класах і спортивних залах, хотів цього — маєш, не відвертайся тепер; загалом — повертатися в місця, в яких ти ріс, майже те саме, що повертатись до крематорія, в якому тебе одного разу вже спалили.

І хто вся ця публіка, яка їде разом із нами, хто всі ці тьолки в спортивних кофтах, хто ці бабусі з паке-тами, мужики з дипломатами, прочани, іноді мене бере такий розпач від усвідомлення власної непо-трібності, ось вони всі їдуть у справах, тьолки, наприк-лад, їдуть в петеу, бабусі везуть самогон на базар, мужики з дипломатами їдуть цей самогон купувати, добре, а куди їдемо ми? В петеу нас не чекають, та нас насправді ніде не чекають. А за самогоном зовсім не обов'язково їхати аж так далеко, самогон, наприк-лад, і в Донецьку можна було купити, і в Харкові,

але ж справа не в цьому, тому доводиться просто сидіти в розбитому лазі, на задньому сидінні, спо-стерігаючи, як дощова погода змінюється сонячною, ранкове повітря — пообіднім, Донецька область — Запорізькою.

Вигляд у вокзала був такий, ніби його розбив па-раліч. З дверей вибіг якийсь дощовий пес і, побачивши нас, зупинився. Не впевнений, що саме сюди я хотів потрапити. Лишалось щонайменше півдня на знайомство з містом. На асфальті просихали калюжі. Життя, як і пес, завмерло.

7.

\$2.99 за готельний номер. Третій день у готелі, валяємося на ліжках, ловимо вторяки, за вікнами чути веселий чоловічий голос, тут взагалі все чути, чути, наприклад, що в готелі, крім нас, нікого немає, це особлива тиша порожніх кімнат навколо тебе, коли ти підходиш до стіни і розумієш, що з того боку, в

сусідній кімнаті, знаходиться тиша, і так у всьому готелі, лише тьотка сидить на рецепції в білому халаті та прибиральниця нишпорить коридорами, дослуховуючись до нашого дихання, дихання трьох обкурених чужинців, які з'явилися тут три дні тому, порушили тишу порожніх сонячних коридорів, назвались журналістами, сидять третій день у готелі й курять драп, запиваючи його водярою та самогоном. Тепле спокійне містечко з сонними вулицями, ось вона — столиця анархо-комунізму, територія унікальних соціально-політичних експериментів, приїхавши до міста, ми відразу ж поселились у цьому готелі, на першому поверсі була перукарня і пахло одеколонами, і це ще був не найгірший запах, далеко не найгірший. Номери виявились настільки дешевими, що ми вирішили залишитись тут надовго. Можливо, це було головною помилкою. Ми піднялись у номер, кинули речі, перерахували бабки і пішли дивитись на місто.

Мушу визнати, що ніколи в житті не любив туристів, туристи для мене заголосні й метушливі, вони приносять із собою відчуття штучності, минулості, вони з'являються в своїх шортах і панамах, з кодаками на бойовому взводі і ти відразу ж відчуваєш себе зайвим, і вони це відчувають, вони дуже чутливі, ці туристи, вони нібито й дивляться в об'єктиви своїх кодаків, кудись повз тебе, в історичні панорами, що відкриваються за твоєю спиною, а самі насправді перешіптуються — що це за клоун, чому він не в шортах, де його, блядь, панама, звідки він тут? А головне —

туристам потрібні зовнішні знаки історії, щоби на кожному будинку висіли пам'ятні барельєфи, а за кожним рогом відкривались види місць, описаних у їхніх непутящих буклетах, вони ніколи не звертають уваги на речі прості й невибагливі — на стіни будинків, скажімо, побиті віспою кулеметного обстрілу, на старі присадкуваті явори в глибині парку, з яких, припустімо, могли звисати вороги трудового народу, вони не розуміють тиші вулиць, оглушених свого часу переміщенням армій, контужених канонадами й переможними салютами, вони фотографують фасади, не розуміючи, що куди цікавіше фотографувати порожнечу, особливо якщо в цій порожнечі велись напружені бої з перемінним успіхом. До таких містечок, як це, туристи зазвичай не приїжджають, а якщо приїжджають, програма їхня суха й коротка — сфотографуватись біля барельєфа Махна на будинку колишнього штабу повстанської армії, спробувати знайти його хату (в путівнику написано, що австрійці спалили її ще в 1918, але все одно — треба спробувати знайти), врешті зайти до музею і покрутитись біля бутафорської тачанки, слухаючи ідеологічно витриману пургу про встановлення радянської влади й сільськогосподарські успіхи регіону за часів незалежності. З усіх можливих зовнішніх позначок, крім барельєфу і тачанки, ми знайшли бар «Нестор». Після цього повернулись до готелю і далі курили свій драп.

В історичній літературі про махновську республіку Гуляй-Поле описане настільки ретельно, ніби в описах міста, його економічній характеристиці та

соціальному аналізу справді можна було знайти натяки й передбачення майбутнього злету цього населеного пункту, котрий за інших, кращих умов, мусив би перетворитися на туристичну Мекку для всіх перейнятих долею анархізму як такого і його практичних форм зокрема, мусив би стабільно збирати на річниці й ювілеї натовпи згаданих нами тут вище чуваків у панамах і кодаках; історики настільки дбайливо описують школи і заводи містечка, фіксують кількість робітників та чисельність єврейської громади, що в якийсь момент і сам починаєш перейматись історичною долею цього серпневого містечка, блукаєш повільно від автовокзалу до бібліотеки, від бару «Нестор» до напіврозваленої будівлі колишнього млина, впізнаючи щось зі старих архівних фотографій, а щось не впізнаючи зовсім. Живучи в такому невеликому містечку, скажімо, три дні, на третій день ти вже починаєш упізнавати місцевих мешканців, і що найгірше — вони тебе теж починають упізнавати, від цього стає доволі незручно — тому що ти в їхніх очах зайда, щоб не сказати гірше, турист із кодаком, який дивиться на них, як на тубільців, намагаючись знайти в рисах їхніх облич відбиток анархосиндикалізму, втім, нічого окрім алкоголізму не знаходячи. Є в цьому щось нечесне — з одного боку, ти зі своїм збранілим захопленням і намірами розпитувати кожного зустрічного, чи воював його дід в Махна, і вони — втомлені подібним цирком, перейняті своїм мирним виживанням у ринкових умовах, тому що там, де для тебе знаходиться історія й ідео-

логічні переконання, для більшості з них ховається джерело приватного підприємництва і неусвідомлених до кінця докорів сумління. Тому вони й дивляться на вас якщо й не вороже, то принаймні без жодного ентузіазму — і ті два убиті наглухо хрони, з якими ви пили самогон на березі річки (вже не було містка, яким переїздили повстанці, річка зовсім зміліла, хрони сиділи на березі й печально мовчали, коли їм запропонували випити, відразу ж погодились, один із них взяв гроші і зник, ми думали, що назавжди, але ні — він повернувся і потім ми швидко все випили й полізли у воду; хрони у воду не лізли, дивились на нас неухважно і відсторонено, кожен бачить у ріці своїх потопельників, ми до числа їхніх не належали); і директорка музею, котра втомлено нам щось пояснювала і перепрошувала, що мусить бігти в штаб, працювати на вибори, навіть не цікавлячись, за кого ми будемо голосувати; і продавщиця в газетному кіоску, яка спала в ньому до п'ятої години, потім замикала на висячий замок, навіть вона, попри те, що ми купували в неї пресу, можливо, ми взагалі були єдині, хто купував місцеву пресу; і навіть той офіціант у привокзальному ресторані, який бачив нас щодня, щодня ми приходили до нього як до давнього знайомого, але навіть він дивився на нас байдуже; в маленьких містах люди спокійніші, вони наперед знають все, що з тобою станеться, вони з першого погляду бачать, що ти так нічого і не знайдеш на цих запилених вуличках, між цих старих розстріляних будинків, нічого не знайдеш і знайти не

можеш, тому ти тут чужий, і питання лише в тому, скільки ти витримаєш у своєму готелі, наскільки у тебе вистачить грошей, драпу і консервів, аби вижити в кривавому готельному просторі, наповненому тяжкими сновидіннями й запахом одеколону, в цьому все питання — чи з'їбешся ти просто сьогодні, вечірнім автобусом, подалі від чорних дір у навколишньому повітрі, в якому вмістилась уся твоя історія, чи будеш далі нипати їхніми вулицями, сидіти в парку, фотографувати фасади будинків, у яких знаходились адміністративні заклади анархістів, блукати міським кладовищем, розглядаючи прізвища на могилах, і пізнаючи найбільш із них відомі.

Мені здається, що я не можу зрозуміти головного в них — їхньої відстороненості, їхньої колективної пам'яті, ясна річ, що я не розраховував побачити тут жодних воскреслих тіней, проклятих і невідспіваних, я був готовий до подібної дистанційованості і тотальної недовіри, як я міг розраховувати на щось інше? аби розраховувати на щось інше потрібно було щонайменше народитись у їхньому теплому влітку і вітряному восени місті, потрібно було школярем класти квіти до пам'ятника визволителям, знаючи, на чийх кістках цей пам'ятник побудовано, потрібно було спостерігати щороку як осипається шовковиця і покриваються вуличним пилом вишні, ходити зранку на міський базар чи по конторах, мати свій бізнес, виховувати дітей, вітатись із перехожими на вулиці, виходити довгим, як блюзи, літнім вечором до річки, сидіти мовчки над нею, дивитись на протилежний

берег, на якому, так само як і на твоєму, немає нічого — ні минулого, ні теперішнього, і розуміти, що навіть якби той старий міст все-таки уцілів, ти б ним навряд чи захотів перейти на протилежний бік, тому що насправді — і цього я теж зрозуміти ніколи не зможу — з цього берега, з цього міста, від цієї пам'яті тобі просто немає куди іти.

8.

Ти міг померти і цього разу. Він мав добре й мужнє лице, лице тридцятирічного чоловіка, якому хочеться дати всі сорок, тому що він ніколи не ховався від сонця і не відмовлявся від алкоголю, сьогодні так точно. Виглядав він втомлено й розпачливо, розпач його був гіркий і якийсь ніжний, інтимний, видно було, що в нього проблеми з бабою і що бабу цю він, очевидно, любить, а вона, сука, терзає його незагартовану ніжністю душу, душу тридцятирічного чоловіка, який звик у цьому житті до всього — до крові, до бруду, до роботи, до спирту, до принижень і помсти, але не до ніжності, тут він був просто не готовий щось протиставити світові, окрім хіба що набухатися зранку й їздити замілім від літа містом у пошуках розради й подальшого алкоголю, ні першого, ні другого, ясна річ, не знаходячи.

Вчора по обіді друга-Білого викликали додому, дзвоник був офіційний, Білий мав бути зранку на кафедрі, варіант не поїхати, який я йому радив, Білого не влаштовував. Він вийшов серед ночі на трасу, простояв там пару годин, але все-таки поїхав. На-

ступного ранку ми з Льошкою теж вирішили їхати. Все, що можна було тут побачити, ми побачили кілька разів, з нами вітались перукарка і продавщиця з газетного кіоску, помітивши нас на вулиці, директорка музею переходила на інший бік, офіціанти знали наперед, яку водку ми будемо просити. Ефект несподіванки минув, наступали суворі будні тижневого запою, останній день я пролежав у готелі, страждаючи, як я думав, від алергії. Ми вирішили рухатись на північ, де у 18-му році в лісах формувались перші повстанські загони. Автобуси туди не ходили — з 18-го року в цьому плані мало що змінилось. Добре, вирішили ми, які автобуси — вийдемо на трасу, застопимо що-небудь. На виїзді з міста стояли дві тьолки, про щось перешіптувались, дивлячись на нас, і, здавалося, нікуди їхати не збирались. Нас, натомість, ніхто не брав. Поруч була річка, над нами висіли низькі хмари, трава була запилена, дорога порожня.

Він, очевидно, не збирався зупинятись. Сповнений своєї гіркої туги, сповнений алкоголю, поклавши на власний суспільний статус, поклавши на власний, хоч який там він у нього був, сімейний статус, поклавши, зрештою, на правила дорожнього руху, він ганяв неквапливим пообіднім містом, намагаючись забитись на своїй копійці в якийсь темний глухий кут, в якому його розпач його не знайде і де можна буде пересидіти до кращих часів. Врешті, за якимось внутрішнім імпульсом він повернув із центральної вулиці в бік заводу, оминув даї (дивно, що не посигналив їм), проїхав уздовж складів, ще раз

повернув ліворуч і опинився на виїзді з міста, де побачив нас. Як я вже говорив, зупинялись він не збирався. Проте щось у його затуманених гіркотою мізках в останній момент спрацювало, і він вдарив на гальма. Та це лише так говориться — вдарив, він був уже не в тому стані, аби бити по них різко і рішуче, він ударив по них скоріше розпачливо і непереконливо, копійку потягло з дороги, вона проповзла добрих метрів двадцять і завмерла, тяжко схлипуючи. Ми підбігли. Довезеш? питаємо. Він думав. Про що він думав? Бог його знає, про що люди думають в такому стані за кермом, єдине можу сказати, що він не сумнівався, сумніву в його очах не було, було скоріше загальне нерозуміння — хто ми такі, хто він такий, для чого він зупинився. Добре, сказав він. Скільки? питаємо. Ніскільки, каже він. Як ніскільки? Так, ніскільки, за бензин заплатите і поїхали куди хочете. Ми теж подумали — о'кей, говоримо, давай, сіли в копійку, зачинили двері, машина рушила, і тут ми все зрозуміли. Одне пиво він щойно закінчив, друге дав потримати мені. Потримай, каже, а це нічого, питаюсь, що ти п'єш за кермом? У мене проблеми, говорить він, мені хуйово. А, кажу, тоді нічого. Копійка рвонула назустріч обрїю, проїхала метрів двісті й заглохла. Що таке? питаю. Потрібно штовхнути, сказав він, проблеми з двигуном. Ми вийшли і почали штовхати, прикольно, подумав я, хто кому має платити. Ну, та він нам навряд чи заплатив би.

На автозаправці була черга. Але він у черзі, судячи з усього, стояти не збирався, він лаяв водіїв, лаяв

заправників, критикував світопорядок у цілому, що робити будемо? спитався я, зараз-зараз, гарячково думав він, давайте, сказав нам врешті, очевидно на щось зважившись. Що? Штовхайте! Ми вийшли і знову покотили нашу копійку, двигун завівся, водій натиснув на газ і різко повернув назад на Гуляй-Поле. Ей, занервував я, ми що — назад? Зараз-зараз, лише й повторював він. Копійка увірвалась у містечко. В перший поворот він не вписався, виїхав на хідник і якийсь час їхав так. Потім виїхав-таки на дорогу. Час від часу він стурбовано дивився, чи тримаю я його пиво. Я тримав. Ми рішуче промчали містом, минули наш готель, біля якого терпеливо сиділа знайома нам продавщиця газет, відчайдушно проскочили вокзал і стадіон, посигналили біля якогось кафе і вискочили на іншу околицю, по-моєму, чувак промахнувся, він прошивав це місто, як дельфін акваторію, розлякуючи карачкуватих, як гуси, бабусь, що несли з базару нерозпроданий самогон, і відчайдушно клаксонячи птахам і янголам, які потрапляли, не встигнувши відступитись, в лопасті реактивного двигуна його копійки, від чого радіатор заливався кров'ю, а копійка ревіла і глохла.

Але на іншому виїзді з міста теж була заправка. Ми залили повен бак, розвернулись, знову прорвались крізь місто, переїхали через міст і рушили на північ. Його пиво ми з ним випили. Його справді щось мучило. Він час від часу бив себе долонею по голові, з відчаю і якогось жалю до самого себе, ніби хотів сказати сам собі — ось тобі, за те, що не зміг

уладнати як слід свої проблеми, ось тобі, тримай, крім того, якби він себе не бив, він безперечно заснув би, а так ці різкі короткі удари виводили його зі сну, а нас із жахливого заціпеніння. Я намагався з ним говорити, намагався робити музику в його магнітофоні голосніше, аби лише відволікти його від сну, що важким туманним циклоном насувався на його свідомість, але він і сам усе контролював, він усе контролював і усе бачив, в якийсь момент я його зрозумів — о'кей, думав він, нормальні чуваки мені трапились (це він про нас), відвезу їх куди треба, повернусь назад, уб'ю цю суку на хуй, відремонтую копійку, пострижусь, о'кей. Але пиво ми випили, музика його не тішила, тому не дивно, що він засинав під цим сонячним промінням, в серпневому повітрі, наповненому хмарами, ніби соком, між двома містечками, одне з яких ми назавжди покинули, а до іншого навіть не сподівались потрапити. Ми б теж, очевидно, заснули, якби за кермом був не він.

Це була дивна подорож, у всіх сенсах дивна — і дорога була дивна, все гірша й гірша, і день був незрозумілий, він тривав так довго, що я починав думати, чи не закінчиться він для нас прямо тут і прямо тепер, і водій наш так дивно і так гірко переживав свої негаразди, що я навіть не міг сказати йому — брат, зупинись, зупинись, брат, давай ми вилізьмо з твоєї копійки, та й сам ти вилазь, куди ти такий поїдеш? не міг я йому такого сказати, його б це остаточно убило, потрібно віддавати належне чужому безумству, адже невідомо, як ти сам за пару років будеш

поводитись на людях. Він переїжджав зі смуги на смугу, мчав по зустрічній, засинав час від часу і знову бив і бив себе долонею по голові, не давав собі спуску, не міг відпустити себе з Богом, аж доки ми несподівано благополучно не в'їхали до потрібного нам містечка і, принагідно розігнавши з дороги зграйку піонерів на велосипедах, не загальмували біля автовокзалу. Ти назад хоч доїдеш? запитався я. Та ясно, не зовсім зрозумів він мене. Ну, спасибі тобі, кажу. Добре, давайте, — він попросився з нами без жалю і надії на повторну зустріч, ніби це не ми проїхали з ним щойно цю дорогу смерті, завдовжки сорок по-тойбічних кілометрів. Очевидно, його дорога була куди небезпечнішою за нашу.

Над автовокзалом нависав винищувач. Зірки на крилах розмило дощем, крізь бетон на постаменті билась суха трава. Зараз він на своїй копійці набирав швидкість у зворотному напрямку, на двигуні закипала кров, радіатор був набитий пір'ям. Можливо, він уже розбився. Ми обійшли винищувач і попадали в траву. Автобусів не було. Лірична історія без жодних наслідків.

9.

Духи приходять на мій гашиш. І тут Білий повернувся. Ми лежали в траві, ходили до автовокзалу пити воду, ходили до міста за пивом, кілька годин валялись під нашим винищувачем із розмитими зірками, аж доки він не повернувся. Кандидат історичних наук, він-то напевне розумів, що коли є бодай найменша можливість вибратись до таких психоделічних місць

із героїчною історією, із кумарним сьогоденням, то можливістю цією варто скористатися на всі сто, можна скільки завгодно писати історичні романи, проливаючи в них кров ні в чому не повинних вурдалаків, а все ж варто бодай раз на десять років кинути все і приїхати до безіменного степового містечка, де пил перекочується центральним майданом і під одним баром сидять місцеві плантатори й п'ють прозору, як небо, горілку, де під винищувачем уже кілька годин на тебе чекають твої друзі, і друзям твоїм без тебе щохвилини стає все печальніше, а від алкоголю — щохвилини краще, тож якщо ти приїдеш вчасно, то застанеш їх у дивному піднесеному стані, який сприяє дружній бесіді та подальшому пересуванню. Надвечір ми дісталися Дібрівського лісу.

Білий обіцяв показати нам дуб історичного значення, під яким нібито Махна й було названо батьком. Приїхавши до Дібрівки, познайомившись принагідно з політично підкованим водієм, котрий нас підвіз і прочитав нам короткий курс місцевої вкпб, ми з подивуванням дізнались, що вищезгаданий нами дуб пару років тому спалили піонери, святкували там щось своє, піонерське, може, день народження Леніна, не знаю, ну і спалили його, дізнались також, що місцевий музей так-сяк жевріє, але директор його сука остання, нагинає усіх із цими йобаними виборами і менш за все думає про батька Махна з усіма його дубами, одним словом, ситуація складалась не на нашу користь, ми вийшли з Дібрівки і пішли просто в ліс, думаючи собі приблизно так — ну, добре, думалось нам, дуб ці срані піонери спалили, гаразд,

діти, що ти з них візьмеш, директор сука, теж можна зрозуміти, нагинає з виборами, теж ситуація знайома, але навіть він, цей патологічний директор, який продав честь, совість та історичне призначення в обмін на жирне тавро адмінресурсу на своїх директорських сідницях — навіть він не зможе нам забронити захатися в цей ліс і пробути в ньому стільки, скільки вже нам захочеться, а вже скільки нам захочеться, це суто наша справа і стосується вона лише нас, ну, можливо, ще лісника.

Мені доводилось ночувати в різних місцях і за різних обставин. Я ночував кілька ночей на Львівському вокзалі на пакунках із фашистськими газетами, які я туди привіз для розповсюдження, я ночував на українсько-угорському кордоні разом із групою старшокласників, які їхали кудись на екскурсію, думаючи, очевидно, що я теж їду на екскурсію, я ночував п'яний на річковому пляжі й навколо мене ходили рятівники та пляжники, не знаючи, чи я вже потонув чи ще ні, я ночував на лавах у парку і в зимових електричках на станції П'ятихатки, не маючи змоги звідти виїхати, одного разу я ночував у піонерському таборі на столах для пінг-понгу, ми з приятелем заїхали туди для проходження педагогічної практики, але вожаті, випивши весь наш спирт, сказали нам, що лишатись нам тут не обов'язково, та й для дітей так буде краще, так що ми можемо їхати, і ми повклались на столі для пінг-понгу, з різних боків сітки, і на ранок справді поїхали звідти, спати цілий місяць на пінг-понгових столах нам не світило; в цьому є щось більше, ніж пригода чи цікавий ви-

падок, пригода — це коли ти потрапляєш серед ночі до свого готельного номеру, маючи ключ, і знаходиш у своєму ліжку кількох невідомих, це пригода, я згоден, а коли ти не маєш ні ключа, ні готелю, ні невідомих, коли ти взагалі не маєш жодної гадки, як перебути до ранку в ситуації, до якої ти потрапив, це вже не пригода і не цікавий випадок, це твоє життя, як воно є — без прикрас і зайвого пафосу, ти просто продавлюєш простір своєю присутністю, вивираєш для себе рівно стільки місця й тепла, аби не замерзнути за ніч; ми звертаємо з лісової дороги, довго йдемо, врешті знаходимо галявину, стягуємо дрова і розпалюємо багаття. Спочатку ми випили все, що у нас було, потім нам видалось, що цього недостатньо, і ми почали добивати драп, навіть друг-Білий, кандидат історичних наук, який усі ці дні утримувався і обмежувався самогоном місцевого виробництва, тут щось попустився, розслабився, покурив з нами і почав розповідати про самураїв і їхні кодекси честі. На кодексах честі я й заснув.

Прокинувся я десь о п'ятій, Льошка відрубався на спальнику, друг-Білий сидів біля загаслого вогню і дивився в ліс, що там? спитався я, хтось ходить, тихо відповів він, давно? спитався я, давно, відповів Білий, всю ніч, добре, кажу, лягай спати — я їх постережу. Він відразу ж заснув, а я зайняв його місце і став дивитися, хто там ходить між дерев. Дивився я години дві.

Одного разу, вночі, під травою, я сидів на березі моря і розглядав хвилі, я намагався їх побачити, але бачив лише темряву, яка рухалася зовсім поруч зі

мною, і яка могла щомиті необережно зачепити мене, звалити своїх хвостом, або затягти щупальцями до свого темного нутра, мені завжди видавалось, що коли ти нічого не бачиш у темряві, це ще зовсім не значить, що у цій темряві ніхто не бачить тебе, оскільки вона — темрява — це щось, що знаходиться поза тобою, ти завжди випадаєш із неї, натомість той, хто лишається в ній, завжди має зручну позицію для розглядання тебе, адже темрява — вона лише з твого боку темрява, з його боку це вже щось інше, щось, чого ти не можеш побачити, а отже і зрозуміти. І тепер, коли я сидів біля загаслого вогню, що остигав, і холонув, і втрачав своє тепло, ніби велика піца, я думав, хто саме міг ходити цілу ніч навколо нас, у мене такі речі, можливо, притупились, а ось Білий дунув і щось таке за цими соснами побачив, цікаво, хто це міг бути? Душі лісників? Мабуть, душі лісників, або душі піонерів із сусіднього табору, піонерів, які повтікали давно, багато років тому, із затишних піонерських наметів до лісу, харчувались якийсь час корінням і мухоморами, від чого поступово втрачали свою піонерську подобу, ставали неприкаяними духами, щоночі приходили на вогонь у лісі, не наважуючись підійти ближче, аби не зустрітися з піонервожатим.

Всі ті, чю присутність ти відчуваєш поруч, завжди шукають у тобі підтримки, потребують твоєї співучасті, ти весь час ловиш на собі їхні погляди, котрі вас поєднують. Але прокинувшись одного разу

в незнайомому місці, самотній і розгублений, ти раптом гостро відчуваєш поруч із собою ще чийсь присутність, ти б ніколи не зміг його побачити, але він натомість ніколи б не пройшов повз тебе, скажу лише, що я насправду готовий був побачити тіні й почути голоси з-поза сосен, адже я їх не бачив лише тому, що я не знав, що саме я маю побачити, за якими саме ознаками я маю їх розпізнати. На відміну від мене, вони знали все, вони бачили мене і моїх друзів, вони відчували нас, ми світилися їм у їхній темряві, не належачи їй, не западаючи в неї, світилися усією своєю кров'ю, яка стояла в нас, як ртуть у термометрах, за нею вони нас і відчували, на її рожеве світло вони виходили з-поза теплих стовбурів і зупинялись на віддалі, протягуючи до нас руки, намагаючись у нас щось відібрати, намагаючись нам щось залишити. Спробуй, раптом ти зможеш навчитися розрізняти їх за тінями, за запахами, за тишею навколо тебе, яку вони наповнюють собою, якої їм цілком достатньо, аби знаходитись весь час поруч, лишатись непоміченими і невпізнаними, раптом ти навчишся відрізняти їхнє дихання, яке — ось зараз, слухай — схоже на дихання дерев, на дихання сосен, таке саме спокійне й розмірене, хіба що трішки тепліше, це від їхнього голосу, від того, що вони тобі щось говорять, щось дуже важливе, щось таке, що ти можеш почути лише вві сні, або лише на записах, які ти слухаєш, лише посеред чорної ранкової тиші, оскільки те, що вони говорять, це і є тиша, в'язка цілковита тиша, наповнена зсередини їхніми голосами.

10.

Лівий марш. Ніколи не цікався політикою, не читай газети, не слухай радіо, вибий кінескоп зі свого тіві, встав туди кольоровий портрет Мао або Фіделя, не давай їм найобувати себе, не підключайся до мережі, не ходи на вибори, не підтримуй демократію, не відвідуй мітинги, не вступай до партій, не продавай свій голос соціал-демократам, не встрявай у дискусії про парламент, не говори про президента — мій президент, не підтримуй правих, не підписуй жодних петицій до президента — це не твій президент, не махай рукою губернатору, коли зустрінеш його на вулиці, тим більше — ти його ніколи не зустрінеш, не ходи на зустрічі зі своїм кандидатом — у тебе немає кандидата, не виявляй інтересу до діяльності профспілок — профспілки тебе використовують, не підтримуй національне відродження — першим вони повісять тебе, ти їхній ворог, ти їхній єврей і гомосексуаліст, ти їхній фашист і більшовик, ти їм заважаєш займатись політикою, організовувати передплату, підіймати рейтинги на телебаченні, заважаєш їм найобувати себе, контролювати інтернет, вигравати виборчі перегони, розбудовувати демократію, збирати мітинги, налагоджувати партійне життя, боротися з соціал-демократами, блокувати роботу парламенту, привести до влади народного президента — у народу має бути народний президент! домовлятися з правими, ініціювати звернення до президента — до свого, народного президента! тримати за яйця губернатора — виводити його на вулиці, до

народу! продавлювати в органи влади своїх кандидатів — формувати свою вертикаль! підім'яти під себе профспілки — чому ти, сука, не віриш профспілкам?! надати розмаху національному відродженню — повісити на ліхтарях під оперним усіх ворогів, євреїв насамперед, потім гомосексуалістів, можливо, фашистів і більшовиків, все одно більшість із них — євреї і гомосексуалісти, виховати нарешті нормальне покоління, яке приведе їх до влади, і залишить у спокої, в спокійній країні, де уже всім буде насрати на політику, на газети й радіо, де ніхто нічого не знатиме про Мао й Фіделя, де в лом буде навіть під'єднатись до мережі, прийти на вибори, підтримати голіму демократію, відвідувати мітинги, вступати до партій, навіть продавати свій голос соціал-демократам буде в лом, не говорячи вже про дискусії щодо парламенту, не говорячи вже про президента — хіба в тебе є президент? не говорячи вже про правих і петиції.— тобі не потрібні петиції, тобі не потрібен губернатор, ти не знаєш свого кандидата, тобі насрати, членом якої саме профспілки ти є — профспілка платить за все; не говорячи так само про національне відродження — першим повісили твого сусіда, наступним будеш ти.

Політика куплена, газети й радіо куплені, тіві — ти сам знаєш всю правду про тіві! Мао мертвий, Фідель мертвий, не давай себе найобувати! мережа контролюється, вибори куплені, демократія мертва, парламент куплений, президент куплений — у тебе немає президента! праві куплені — в країні немає

нормальних правих! петиції проплачені, губернатор куплений, твій кандидат куплений — ти знаєш, кому продався твій кандидат?! профспілки куплені, всі профспілки куплені, давно і повністю, всі-всі лідери профспілок давно куплені або мертві! національного відродження не буває! їм просто хочеться тебе повісити! їм обов'язково потрібно тебе повісити! підвісити тебе за ноги на ліхтарі під оперним! намотати тобі петлю на шиї і вибити з-під ніг старий конторський стілець! так, щоби всі бачили! щоби ніхто не міг оминути твою беззахисну тушу! щоби всі спостерігали, як тебе мотає свіжим серпневим вітром! вони тільки про це й думають, суки! суки! вони думають про тебе! вони тільки про тебе й думають! не думай про політику! в газетах — суки! на радіо — суки! в телебаченні — суки! Мао, сука, Фідель, блядь, сука! в мережі одні суки й підари! на виборах — суки! демократія ссучилась, парламент ссучився! президент — сука, це не твій президент! праві, губернатор, кандидат — сууууууууки!!! які петиції??? які профспілки??? яке відродження??? суки!!!!!!!!!!!!!!

І спробуй після всього цього не продатися.

Я люблю читати військові мемуари, незалежно від того, в якому званні і на чиєму боці воював автор — чи був він офіцером вермахту, чи петлюрівським старшиною, чи він і далі лишається лідером мексиканських партизанів, чи його до сьогодні вважають чеченським польовим командиром — в описах бойових дій час від часу проступає той наратив, який мені

особисто видається надзвичайно чесним і симпатичним — якщо вже тобі довелось власними руками правити контури історії й географії, ти навряд чи почнеш займатись моралізаторством та дидактикою, вся твоя агітація в цьому випадку нікого не буде цікавити, тому що за тобою стоятиме щось набагато важливіше — твоя біографія, твоя причетність до справжнього, безпосереднього життя, до живої історії, до реальної політики, такої, якою вона й має бути — вуличної, масової і несправедливої. Принаймні, тоді до неї не може бути жодних претензій.

Мене ніколи не цікавила політика, за винятком тих випадків, коли вона пролазила попід двері мого помешкання і починала смердіти просто в мене на кухні, тоді я нею цікавився, власне я цікавився тим, як її позбутись. Спробуй як-небудь — позбудься політики в своєму житті, побачиш, чи вдасться це тобі, наскільки тобі стане сил і терпіння, вона надзвичайно вчеплива, ця курва, вона буде заповзати в шпарки й тріщини, буде маніпулювати тобою, обов'язково буде, ти, сам того не бажаючи, почнеш брати участь у цій грі, влаштованій для тебе, але спробуй грати в цю гру за своїми правилами і відразу ж отримаєш по руках, спробуй, скажи їй — о'кей, я хочу займатись політикою, я хочу вступити в нормальну комуністичну партію, де в цій країні нормальні комуністи? чому вони всі їздять на мерсах? я хочу мати нормальний парламент, який би легалізував гашиш, я не хочу, аби моїми депутатами були ці жирні свині, я не хочу, аби моїм губернатором був банкір, а моїм кандида-

том який-небудь мажор, якому насрати на права трудящих, я хочу бути членом профспілки, але я хочу, аби це була нормальна профспілка, з кулеметами і фугасами, петиції мені не потрібні, дякую. Я справді хотів би цікавитись політикою, я хотів би, щоби молодь у моїй країні цікавилась політикою, займалась нею, щоби політика не належала цим старим переляканим мудакам, які говорять на мітингах про національне відродження, але я хочу, щоби вона — ця молодь — боролась не за владу, я хочу, щоби вона боролась із владою, щоби вона захоплювала банки і блокувала об'єкти адміністрації, щоби вона контролювала бюджет і викидала клерків із вікон їхніх кабінетів, щоби вона виходила на суботники під чорними прапорами, прапорами кольору чорної жіночої білизни, давайте домовимось про такі методи національного відродження, в іншому вигляді політика мене справді не цікавить, та і я для неї навряд чи складаю особливий інтерес. Тому гаразд — кожен залишається при своєму — ви зі своїми бабками, я зі своїм канабісом, насправді я живу з вами в одній країні, я люблю цю країну, я не поїду з неї, навіть якщо ви почнете репресії, все нормально — ви мені не заважаєте, у мене, так само як і у вас, вдома є радіо і телебачення. Просто я дивлюся інші канали.

Наступного ранку ми знову лежали в траві, біля траси й чекали на автобус в який-небудь бік. Траса Донецьк—Запоріжжя прогрівалась сонцем, небо було низьким і свіжим, але в ньому вже соталась осіння

сухість, ще кілька тижнів і почнеться справжня осінь, сік у траві гірчив від цього передчуття, земля була теплою, а повітря — нерухомим. Я лежав і не хотів вставати, я знав, що це моя остання трава цього року, останнє тепле повітря, навряд чи я ще потраплю на цю трасу, навряд чи я ще коли-небудь буду лежати тут, принаймні — не в цьому житті. Від цього ставало особливо тепло. За півгодини Білий впіймав машину і поїхав додому. Ще за деякий час ми зупинили автобус і поїхали в протилежний бік.

Частина друга

Мої вісімдесяті

81-й.

Кіно. Мої вісімдесяті легко надаються до екранізації. Коли в цій країні знову почнуть робити кіно, я би зняв його про мої вісімдесяті, хоча б для того, аби ще раз відтворити для себе на екрані один із можливих варіантів вибудовування свого життя, як чіткої і прозорої схеми, в котрій від початку закладено всі необхідні причини й можливі наслідки. Це кіно було б в міру дидактичне й розважальне, в ньому було б щонайменше пафосу і ностальгійних соплів. Замість цього там було б сонце, багато техніки, багато виробництва, загалом — там було б усе нормально із соціальною складовою, все мало б бути на своїх місцях — вантажівки, залізничні склади, придорожня трава, літні ранкові сосни, універмаги, приміські залізничні вокзали, прохолодні кінотеатри, газетні кіоски, шкільні спортивні зали з матами й батутами, вагони з вугіллям, рейсові автобуси, порожні автотраси, колонки з крижаною водою, кіоски з грамплатівками, шашличні, черги на атракціони, кишенькові злодії, божевільні алкоголіки, містечкові проститутки, веселі фарцовщи-

ки, спекулянти і кіномеханіки, мандрівні бібліотекарі зі своїми переносними ятками і професійні циганки, котрі збирають мито на базарах і вуличках — в цьому кіно було б достатньо позитивних персонажів, негативних у ньому не було б зовсім, у всякому разі я б не хотів, аби вони там з'являлись. Більше того — в такому кіно навіть персонажі потенційно негативні, як-от згадані мною тут фарцовщики чи не згадані любери, обов'язково трактувались би як герої, хай і не позитивні, але не без своїх чеснот, подвійні стандарти, котрі нині часто є визначальними, у випадку з моїм кінематографом просто б не підходили, вони б там були зайвими і недоречними, оскільки вони будь-де є зайвими і недоречними, а в кіно тим більше. Що там має бути ще? Там має бути все нормально з погодою, події повинні відбуватись обов'язково влітку, мої вісімдесяті це переважно літо, можливо, пізня весна, але краще все-таки літо; там має бути багато води, багато зелені, в жодному разі не повинно бути політики — політика з'явиться пізніше, вже в дев'яностих; тоді політики не було, світ тримався своїх меж і за них не виходив, життя було самодостатнім, країною можна було пишатись, з батьків варто було брати приклад, пропаганда не зайобувала, соціум не давив.

У кіно про мої вісімдесяті має бути багато любові, любові спонтанної, непродуманої, вуличної і нелогічної, з першим сексом на шкільних партах, з першими розборками за заводськими парканами, з першими проблемами і першими обломами, з дивними неправ-

доподібними історіями про викрадення наречених із батьківських домів, про таємне вінчання, про підпільні аборти, про ніжну й захоплюючу підліткову групу — повільні чорно-білі кадри, глибоке й повчальне проживання своїх років, розміреність відведеного тобі кимось часу; ще там має лунаати багато голосів — веселих, нервових, радісних, які належать сотням безіменних героїв цього фільму, герої мають блакитні очі, вигоріле від сонця волосся, засмаглу суху шкіру, вони мало сплять, багато п'ють і розмовляють, вони постійно потрапляють у дурнуваті невігадані ситуації, з них сміються небеса, їм багато чого пробачають боги, тому що, попри все, в їхніх діях немає зла: дурість, так — є, невитравний побутовий шиз — скільки завгодно, авантюризм, наївність, вроджене ненав'язливе бажання набити всіх навколо, зі згаданими вище богами включно — так, але не зло, зла в цьому кіно не буде, не чекайте.

Разом з тим, в цьому кіно обов'язково має бути кримінал, багато злодіїв і спекулянтів, злісних порушників норм соціалістичного співжиття, безумних маргіналів з сокирою за халявою, з ножем у пластиковому дипломаті, з трояндовими шипами в горлі, безліч малолітніх виродків, які йшли стінка на стінку з битими пляшками в руках, які голили собі черепи, аби всі бачили, скільки вони мають шрамів, які випалювали собі на шкірі саморобні татуювання, так потім і ходили — з попсованою шкірою, з незрозумілими пентаграмами, з почуттям гордості й відваги; цей кримінал не повинен викликати депресняків, оскільки

має у собі присмак гіркості й розпачу від неможливості до кінця зрозуміти сам механізм перетікання життя навколо тебе, розростання його в природних декораціях, в яких ти, як ти не бийся і не махай своєю битою пляшкою, є всього лише одним із безіменних статистів, котрі проходять екраном, на мить об'ємно фіксуючись в очах глядацької аудиторії, і навіки зникають в чорному річищі титрів. Кримінал у цьому випадку покликаний робити обставини любові й народження більш рельєфними, а обставини смерті — більш темними й загадковими, він є, скоріше, приправою, залишеною в цих сонячних полях для повноцінного смакування деталей, котрими поступово наповнюється твоє існування, і котрі ти для себе починаєш поступово вирізняти з загального — цільного й продуманого — сценарію.

До речі, деталі. Деталі можуть стосуватись головних героїв, наприклад, це можуть бути деталі їхнього одягу, різні жіночі штуки, куплені на чорному ринку, перепродані через треті руки, дивовижні речі жіночого туалету, котрі потім зриваються з героїнь нервовими п'яними руками героїв, встигаючи відбитись у твоїй пам'яті і твоєму персональному каталозі; це можуть бути деталі побуту — строкаті синтетичні килими, на які ставлять домовини з небіжчиками, шкіряні авіаторські куртки, привезені з армійської служби і порізані бритвою в першій же нічній бійці, механічні годинники, жовті пластмасові кліпси, офіцерські паски, патрони з губною помадою, саморобні бензинові запальнички — блискучі, з важким запахом наф-

ти, чорні гострі заколки, які висипаються з жіночого волосся і залітають під сидіння автомобіля, і ніхто навіть не намагається їх знайти в тому темному нічному автомобілі, на тихій автостоянці, поміж розкиданого одягу і справжньої дорослої любові.

Події в цьому кіно мусять розвиватись повільно і послідовно, тут взагалі все продумано і випадкових речей майже немає. Разом з тим подій повинно бути багато, вони повинні заповнювати собою весь той простір, який було надано тобі для обживання і освоєння; їхня рухома, пластична структура має підпирати собою прогріте зранку небо, щоби воно трималось у тебе над головою надійно і твердо, не провисаючи і не обвалюючись черговими катаклізмами. Події мають відбуватись просто на твоїх очах, хай не завжди за твоєї безпосередньої участі, але завжди за твоєї незримої внутрішньої згоди, за твоєї включеності в контекст, так, щоби ти міг пальцями відчувати, як змінюється ситуація з твоїм життям, як вона розгортається перед твоїми очима; події мають заповнювати собою той порожній проміжок, що виникає між героями і повітрям, яке їх оточує; в кіно про мої вісімдесяті просто не може бути порожнин, воно має бути густим і наповненим безліччю постатей, рухів і вчинків, вчинки ці багато в чому і пояснюють загальну насиченість сюжету — вони дивні і часто не виправдані, в них присутня надмірна ризикованість та експресія, мої головні герої одружуються з принципу і вішаються з почуття протесту, народжують від невміння відмовити і кохають від невміння

стриматись, вони йдуть на злочини азартно й авантюрно, і люблять свою батьківщину без жодного ідеологічного підтексту, більшість із них молоді й самовпевнені, вони самі розуміють, що випадок дозволив їм народитись у драйвовому місці в дивовижний час, і лише десь на задньому плані з'являються їхні батьки — змучені і досвічені, котрі носять в собі, ніби хворе серце, весь досвід своєї країни, своєї щоденної безкінечної боротьби, що врешті закінчується, але так і не приносить їм бодай якогось заспокоєння.

В цьому кіно мають бути масові сцени, в них ллється кров, ллється вино, ллються жіночі сльози, ллються сльози п'яних чоловіків, врешті ллється гарячий літній дощ, заливає собою святкові столи, заливає людей, які святкують свою безпечність і втіху, святкують, обіймаючи один одного, співаючи п'яних пісень усе тихішими голосами, о'кей, говорю я, саме так і має бути, дуже добре, стоп-мотор, в ході зйомок кіна про мої вісімдесяті жодна сука не постраждала.

82-й.

Агітпункт. Мені вісім років. Я починаю цікавитись життям дорослих. Воно жахає мене своєю відвертістю — дорослі живуть відкрито й легковажно, вони почуваються впевнено в одному зі мною просторі, контролюють його, вони знають, на яку кнопку потрібно тиснути, аби відчинились таємні бокові двері, за котрими знаходяться двигуни й прожектори, дорослі регулюють освітлення й зміну декорацій, їхні стосунки між собою наповнені незрозумілою мені

пристрастю й жагою, вони вміють по-справжньому любити й ненавидіти одне одного, чим вони, зрештою, і займаються. Мене це захоплює. Я не хочу бути дорослим — я боюсь втратити свою дистанційованість від їхнього життя, я боюсь, що, потрапивши до нього, втрачу здатність відчувати, наскільки фантастичними є запропоновані мені умови контракту. Більше того, в своєму теперішньому — восьмирічному — соціальному статусі я користуюсь небаченими пільгами й перевагами: дорослі не завважують з мого боку жодної загрози і тому легко підпускають до себе, дають мені можливість зблизька й безборонно розглядати всі непримітні деталі їхнього щоденного побуту, ритись у шафах із білизною, у письмових столах із неякісними радянськими презервативами, у шухлядах із любовним листуванням, у багажниках автомобілів із трупами і демонами; вони навіть не здогадуються, що я тримаю їх на прицілі, що я вже завів на кожного з них персональну справу і відвів кожному з них одиночну камеру в своїй дитячій пам'яті, і що вийти коли-небудь із цієї камери, із цієї в'язниці, із моєї пам'яті їм просто не світить — моя пам'ять чіпка й витривала, як дикий виноград на стіні дому, вона не потребує жодного догляду з мого боку, вона харчується власними соками, перетруюючи жирні соковиті шматки минулого — мого минулого, чужого минулого, спільного минулого. Моя пам'ять кровоточить, обрізавшись об гострі краї реальності, на ній лишаються знаки й зарубки, завдяки яким я завжди зможу пригадати цей дивний, повільний але неспинний рух вперед, рух вгору, по стіні будинку,

чіпляючись за виступи й цеглу, за антени й віконниці — рухатись вгору, зазираючи у вікна і знаходячись разом з тим на безпечній відстані; моя пам'ять — одностороння, ніхто не помічає коло себе її присутності, ніхто не бачить, як вона обплітає стіну його будинку, пускаючи гостре й надійне коріння в западини й тріщини між цеглинами. Не треба було ігнорувати мене, не треба було так зневажливо ставитись до моєї присутності, разом зі мною завжди була присутня моя пам'ять, вона, слід завважити, розвивалась куди швидше й динамічніше, аніж, скажімо, моя сексуальність чи мій патріотизм. Частково вона їх замінювала — і мою сексуальність, і мій патріотизм; великою мірою знання про речі таємні, солодкі й заборонені довгий час сприймалось мною як статевий потяг, мені й тепер більше подобається сексу квамперфекті, аніж у футурумі. Я мав би народитись фетишистом, я ним і народився, просто ніхто мені про це не сказав, а сам я про це дізнався надто пізно — коли вже щось міняти було просто в лом. Те саме і з патріотизмом — коли мені говорять про любов до батьківщини, я, як правило, погоджуюсь, пригадуючи кожного разу якийсь окремий, конкретний випадок любові. З такої пам'яті вибратись дуже важко, я надто ретельно й регулярно роблю її інвентаризацію й капітальний ремонт, я боюсь утратити навіть найменші надбаня, вирвані мною з боями і втратами в моєму постійному патрулюванні невідомого мені на той час дорослого життя. Просто не треба було мене ігнорувати.

Те, що ними сприймається звично й буденно, за відсутності переваг і пільг, котрими наділений я у свої вісім років, мною розуміється як откровення, як річ небачена, я переживаю справжній больовий шок, ось уже тридцять років я переживаю шок від найменшого контакту з дійсністю, вона мене просто вбиває своєю внутрішньою будовою, своєю структурою, котру неможливо відтворити штучно, просто так, без залучення речей сакральних, таких як любов, ревності, транквілізатори, контрацептиви.

Шок швидко минається, натомість лишається ще одна зарубка на вені, ще один поріз, котрий я розглядаю через двадцять років, реставруючи для себе найменші деталі й обставини, так і не наблизившись за двадцять років до розуміння захоплюючої простоти цього сюжету.

Одного разу вони зустрічаються, цілком випадково, скажімо, біля агітпункту — в квітні мають відбутись вибори, їх примусили прийти на агітпункт за якоюсь інформацією, від них вимагають участі в суспільному житті, їм це, наскільки можна помітити, не подобається. На них смішний і претензійний одяг вісімдесятих — на ньому синя куртка, на ній легке пальто, весна холодна, але вона не зважає, вона вперше після зими одягла це пальто і старанно не реагує на холод. Він має проблеми з навчанням, кілька разів проходив свідком у справах, пов'язаних із дрібним хуліганством і порушенням громадського спокою; вона, як і належить в подібних випадках, проблем

із навчанням, та і взагалі проблем, не має, тож не дивно, що зустрівшись біля агітпункту, вони звертають одне на одного увагу. Вона йому подобається, вона подобається його друзям, хоч його друзям, зазвичай, ніхто не подобається, але тут вони раптом говорять — вона нормальна, нормальна тьолка, давай, піди до неї, чого ти боїшся? Він сам не знає, чого він боїться, просто боїться, тому нервує і поводитья як даун, ну, але це ми опускаємо. Вона не знає, чи подобається він їй, у нього купа проблем, у нього дурацька куртка і рік умовно, він не подобається її батькам, він не подобається її подругам, котрі справедливо вважають його дауном. Вони зустрічаються ще раз у день виборів, над агітпунктом б'ються на вітрі прапори, в буфеті продають крем-соду, він пробує не помітити її, вона ж несподівано для себе починає з ним про щось розмовляти. Після цього вона йде додому і слухає якись, як їй здається, кльові записи, ну, скажімо, вона слухає поліс, або аббу, хай краще аббу, так — після цього вона сидить вдома в теплому светрі й слухає аббу, а його перестриває на вулиці патруль і з метою профілактики дає йому по голові. В їхніх стосунках можна помітити відвертий прогрес.

Згідно із законами жанру далі настає пауза. Тут у його житті мала б з'явитись інша жінка — з меншими претензіями і більшим досвідом. Але вона не з'являється, в таких випадках чистоти жанру дотриматись важко, краще вже триматись достовірності, як вона мені тепер бачиться. Його друзі кажуть йому — добре, кажуть вони, ми знали, що ти даун, ти нас у цьому ще раз переконав, молодець, пішли бити вікна

на кварталі, і він іде з ними. Але тут виникає несподіваний сюжетний хід — її молодший брат, який за всім цим мовчки спостерігає, в якийсь момент починає розуміти, що іще трішки і вони все зіпсують, ці двоє, вони вже обидвоє ведуть себе як дауни, так не годиться. І ось він підходить до нього і говорить — ти що, ти хіба не розумієш, що ти втрачаєш? Навіть якщо ви завтра розбіжтесь, каже він, навіть якщо ви потім вітатись не будете, навіть якщо ви повбиваєте одне одного — ти просто мусиш до неї піти, ти що — не розумієш цього? Спочатку він хоче брата придушити, потім він зізнається сам собі, ну, заодно і братові, що насправді так — він хоче її, вона йому подобається, і друзям його теж подобається (в цьому місці брат перебиває його, говорить, що друзі тут ні до чого), і що взагалі він лише про неї і думає. Ну, так давай, говорить йому брат, батьків саме немає, батьки саме в Празі, де? перепитує він, в Празі говорить брат, в Чехословачії, знаєш таку країну? знаю, каже він, ну, то давай — іди до неї, іди, я дам тобі гандон. Він бере і справді йде до неї. Вона його, звісно, не чекає, але, знаєте, тут стається така річ — він залишається у неї до ранку і вона його не виганяє. Не виганяє вона його і наступного дня, лише надвечір просить дати їй трішки відпочити, проводить до зупинки, довго стоїть і не відпускає його. Після цього вони розходяться по домах, падають навznak, кожен у своє ліжко і, засинаючи, дивляться на небо. Небо в цей час лежить на животі і, так само засинаючи, дивиться на них.

Парк культури. Радянська агітація виховала в мені любов до життя. Червоний колір прапорів і виробничих гасел в'їдався в мою сітчатку, як йод в'їдається у відкриту рану. Функціонально витримані й строгі месіджі, наповнені незвичною на перший погляд кількістю фактичного матеріалу, діаграми й графіки економічного зросту, аскетичні профілі й комуністична орнаменталістика створювали сонячний настрій. Я віднаходжу їх зараз, ці уламки великої ужиткової естетики і розумію, в чому тут річ — вони допомагають мені ідентифікувати себе й своїх ближніх, вони дають мені змогу триматись за свій час, відчувати, як він б'ється, намагаючись вирватись із моїх рук. Я люблю червоний колір, я люблю червоні прапори, червоний був першим прапором, з яким я пішов на стадіон, щоправда, це був не зовсім червоний, а червоний, здається, з білим — це був грузинський прапор, всі мої друзі йшли на стадіон і кожен щось із собою мав, я знайшов у будинку культури, в кутку, набір прапорів братніх республік, всі 15, я вибрав грузинський — білою смугою він нагадував мені кольори спартака, я ішов на стадіон і думав — який кльовий у мене прапор, такого прапору більше ні в кого немає, зустрічні йшли і думали — що це за уйобок іде з грузинським прапором; у мене були свої рахунки з суспільством — воно мене не розуміло, я йому цього не забув.

Я віднаходжу ці знаки, ці свідчення великої інформаційної війни на будинках і пам'ятниках колишніх

радянських міст і розумію, чому вони мені так подобаються — це літери мого дитинства, це кольори моїх вісімдесятих, моя перша любов, моя справжня гордість, мій приватний соціалізм, якого мене позбавили без моєї згоди. Мій соціалізм був перш за все зовнішній, вуличний, візуальний, всі ці фішки про соціальні гарантії й радість комуністичної праці стали для мене важливими значно пізніше, тоді я бачив перед собою білі літери на червоному кумачі і бачена мною картинка мене в цілому влаштовувала. В цьому мало ідеології, я чудово розумію, що за кольоровою гамою і композиційним рішенням «слава кпрс» 80-х це «завжди кока-кола» 90-х. Кожен знаходить свій пафос, той, хто не знаходить його, помирає від депресії.

На другому поверсі автовокзалу, в залі очікувань, за часів мого дитинства висіла картина. По-перше, вона була масштабна, десь три на чотири. По-друге, вражала кількістю персонажів — там було зображено з'їзд депутатів місцевих рад, перед якими виступав Ілліч. Депутатів було щось із півсотні, хтось старанно й достовірно вималював їхні забинтовані голови, кулеметні стрічки, перекинуті через плече, в кутку стояв чорний і монументальний кулемет максимум, схожий на слухняного сенбернара, з яким Ілліч вечорами міг гуляти по Смольному, аби не було так самотньо, а тут вирішив узяти з собою на з'їзд депутатів місцевих рад, і, прив'язавши до ніжки крісла, взявся до огляду політичної ситуації в країні; депу-

тати слухали Ілліча уважно, навіть не зважаючи на монументальність картини було видно, як вони, погоджуючись, кивають чубатими головами і ніяковіють за свої зачовгані чоботи, до підшов яких налип увесь бруд і гівно поваленої тиранії. Ілліч показував на карту, карта була покреслена червоними й чорними стрімкими лініями — по-моєму, це був якщо не денікінський, то у всякому разі польський фронт, по-любому я вгадував за тими скупо накиданими контурними орієнтирами, що їх художник вважав за доцільне зобразити для присутніх у залі депутатів місцевих рад, територію, котра мене оточувала, інакше й бути не могло — все мало бути пов'язаним і внутрішньо узгодженим, і оскільки тут висіли депутати з Іллічем і сенбернаром, то мусили ж вони мати якесь безпосереднє відношення і до мене і до моєї республіки і до мого приватного соціалізму. Я любив розглядати цю картину, мені подобались депутати місцевих рад, вони були енергійні й збуджені, видно було, що Ілліч їх неабияк здивував, показавши цю карту, зовні це виглядало так — депутати місцевих рад поки що навіть не здогадуються про існування денікінського чи там польського фронту, вони просто прийшли до Ілліча поговорити про соціальні гарантії й радість комуністичної праці, поз'їжджались із усіх губерній та повітів, галасливо розсілись у колишньому панському палаці, соромлячись бруду й гівна на своєму взутті, хтось закурює косяка, хтось нервово покашлює, всі очікують на Ілліча; тут двері залу відчиняються і входить Ілліч, ведучи на

повідку великого чорного сенбернара, прив'язує його до ніжки крісла, виходить на сцену, ну, що, говорить, товарищі депутати, тема нашої сьогоднішньої зустрічі — ліквідація денікінського фронту. Якого такого фронту? починають гомоніти депутати, немає ніякого такого фронту, давайте краще про гарантії поговоримо. Гарантії? перепитує їх насмішкувато Ілліч, а оце по-вашому що — хуй? він різко розгортає перед ними карту з червоними й чорними стрічками. Сенбернар голосно гавкає. Депутати вражено охають — ох, говорять вони, і справді — денікінський фронт, що ж це ми так облажались, перед Іллічем-то? Ось тобі й гарантії.

Наприкінці вісімдесятих об портрет Ілліча почали гасити недопалки.

Я не був на вокзалі років десять. Він змінився — з'явилися кіоски, комп'ютерні ігри, зникла перукарня, все рушилось і тонуло в хвилях піску, минулого року вирішив-таки зайти. Піднявся на другий поверх. Картини, ясна річ, вже не було, очевидно її спалили. Або хтось викупив її до приватної колекції за сто тисяч американських доларів. На стіні і далі було видно її контури — ремонт з того часу ніхто не робив. Я мовчки пробачив своєму минулому ще одну зраду і пішов на вихід. Раптом я зупинився, щось привернуло мою увагу. Між другим і третім поверхами знаходилось щось до спазмів знайоме. Не може бути, подумав я і пішов дивитись. Це справді була вона. Перевернута набік, картина повністю закривала собою вікно, через що на сходах стояли сутінки. Але кризь довгі надрізи в кількох місцях пробивались

промені, фрагментуючи і подрібнюючи зображення. В один із цих надрізів Ілліч показував рукою. Я підійшов ближче і зазирнув — гаряче літо, сонячний пил, далекий і тривожний світ, який так і не зрозумів радості комуністичної праці.

Чим мені подобався парк культури — він жив своїм життям. Мало зважаючи на примхи й конвульсії часу за зеленою огорожею, котра відділяла парк від дорослого світу. Мені подобався постійний рух у парку, загальний настрій — відтяжний і ненав'язливий, такий настрій панує, очевидно, в чистилищі, коли вже поміняти щось пізно і тільки й лишається, що чекати на рішення присяжних, гойдаючись при цьому на важких дерев'яних гойдалках. В парку працював знайомий моїх батьків, дивовижно широкої душі чоловік, постійно вгашений і елегійно налаштований щодо дитячого відпочинку, він продавав квитки, вмикав каруселі, запускав гойдалки, забезпечуючи рух усього живого, після чого зачинявся із двірником в тісній кабінці з написом каса і далі бухав. Іноді він забував про каруселі, і діти годинами катались на фарбованих слониках — до істерії, до блювоти, в сенсі не до того моменту, коли їм ставало погано, а якраз навпаки — коли ставало погано йому, і він вибігав зі своєї кабінки і бачив весь цей вертеп навколо себе, після чого йому ставало ще гірше. Мене він завжди катав безкоштовно.

Іноді я думаю — чи хтось і далі в тому парку катає дітей, чи мають вони свого дитячого святого,

котрий нетвердим похмільним рухом запускає всі каруселі й атракціони їхнього дитинства, жонглює сонцями і перекидається веселками, висипаючи з кишень разом із рештками дріб'язку зірки й метеорити; які знаки помічають вони навколо себе, на яких літерах вони вчаться читати; чи зможуть вони потім розповісти вже своїм дітям і внукам, як у їхньому мирному небі, просто над їхніми головами, ще можна було побачити величні й гаснучі зблиски історії; історія ця була далека й недосяжна і мала криваво-червоний відтінок — як тюльпани, як кров, як кока-кола.

84-й.

Гараж. У мого старого були свої методи виховання. Як правило, він мені ні в чому не відмовляв, давав усе, що я просив, проте коли йому видавалось, що я втрачаю совість, просто обламаував і все — говорити про щось далі було марно. Він весь час був у дорозі — то переганяв нові машини, то мотався по навколишніх автобазах у пошуках різних деталей, мене це вставляло, я час від часу чіплявся до нього, починав канючити, він не витримував і брав мене з собою. Все дитинство я прокатався зі своїм старим, коли дорога була далекою, я засинав на задньому сидінні, коли я хотів їсти, він зупинявся біля якої-небудь придорожньої їдальні і годував мене строгою водійською їжею. Я і тепер пам'ятаю ту їдальню, біля них, як правило, стояло кілька фур, поруч могла примоститись цивільна копійка, де-небудь на маргінесі міг виникнути чорний мотоциклетний бік, але

в основному тут штовхались далекобійники, які гнали літніми трасами в невідомість, і лише короткі зупинки в закладах громадського харчування хоча б якось поживлявали монотонність їхньої гонитви трасами республіканського та союзного значення. Водіїв завжди можна було вирахувати в компанії, у них був уважний повільний погляд, погляд степової фауни, котра постійно щось собі виглядає, вони навпаки вивчали географію, їхали, куди їм скажуть, розвідуючи дорогу, мені вони ніколи не подобались, те, що мій старий ганяє тачки і працює водієм, мене влаштовувало, а ось всі інші водії мені не подобались, я думав тоді, та й тепер так думаю, що мій старий є приємним винятком із цієї доволі мудакуватої публіки — водіїв. Мене, до речі, водії теж не люблять. Скільки разів мене викидали були з автобусів чи тролейбусів, щоправда, коли я був без квитка, або в непритомному стані, або просто скандалив, хоч для мене особисто це мало що міняє. Щоправда викидали мене вже в іншому, наступному, житті, тоді ж, у моїх вісімдесятих, старий годував мене, умовно кажучи, дарами ланів, поїв гірким компотом, і ми повертались до нашої машини. Було сонячно й вітряно, трасою сунули легковики на Росію, час від часу з'являлись поодинокі велосипедисти, які їхали повільно і мали можливість роздивитись малого нахабного подорожнього, котрий стояв і мочився під стіною водійської їдальні, ну, себто мене, як ви здогадались. Ми їхали далі, приїздили на автобазу і тут починалося найнудніше — старий зникав у конторі

з якимись сірого паперу накладними, а я залишався сам — під блакитним небом, під шлакоблоковими стінами гаражів, біля прохідної, за якою знаходився ще один стратегічний пункт народногосподарчого призначення.

Я залишав машину і йшов на великий автомобільний смітник, що починався відразу за гаражами. Там був справжній цвинтар вбитої автотехніки — розрізані автогеном кабіни заростали густою травою, де-не-де лежали крісла, вирвані з корінням, як зуби; в пропалені до дір скати затікала дощова вода, і над усім цим літали метелики, вони залітали в очниці кабін, сідали на розйобані молоковози, перелітали від кістяка до кістяка, я ганявся за ними, перебігаючи від однієї розчавленої пресом вантажівки до іншої. Я залазив до більш-менш вцілілих кабін і розглядав рештки чиеїсь власності — наклейки на дверцятах, з подряпаними жіночими голівками, пофарбовані червоним лаком для нігтів тумблери на приладній дошці, видряпані на кермі ініціали, котрі могли належати кому завгодно — це могли бути як ініціали колишнього власника машини, так і того, хто його вбив. Я годинами лазив між цих залишків кораблетроші, аж доки мій старий не повертався з черговим колінвалом і сигналом виманював мене з мого сховку. Я повертався, ну нарешті, говорив незадоволено, скільки можна, старий не зважав, ми сідали і їхали далі. В першому ж зустрічному містечку я починав що-небудь канючити, старий не витримував і купував, що вже я там просив, але, як правило, купу-

вав просто так, без мого плачу, я ж говорю — у нього були свої методи.

В моєму теперішньому уявленні про ті роки життя трималось навколо траси, я розумію, що це на-вряд чи відповідало дійсності, і що якби мені в той час показали якісь інші частини цього самого життя, уявлення б моє щонайменше розширилось, але мені показали саме це — я виріс на дорозі, на задньому сидінні машини мого старого, я грав там у якісь свої ігри, я жер там всі ніштяки, які продавались у на-волишніх магазинах, я читав там свої книжки. Мені там подобалось. Я не любив, коли до нашої машини сідав хтось чужий, я був ревнивою дитиною, не лю-бив, коли з моїми батьками хтось заговорював, ну, але якось терпів, куди було діватись.

Ми повертались додому, було вже пізно, зупиня-лись на залізничному переїзді, повз нас на повній швидкості мчав товарняк із нафтою, я намагався порахувати всі вагони, час від часу збиваючись і нер-вуючи з цього приводу, скільки? питався старий, сорок, відповідав я навмання, і він серйозно кивав головою.

Я думаю, що в дитинстві наш зір, себто наш по-гляд на світ, великою мірою формується залежно від швидкості пересування. Я, наприклад, звик до швид-кої зміни ландшафтів, я їх саме так і сприймаю — як такі, що швидко змінюються, знаходячи своє місце в моїх очах, а, відповідно, і в пам'яті, моя географія формувалась на швидкості 80—90 кілометрів на годи-ну, скільки разів потім мені доводилось видивлятись

із вікна автобуса чи випадкової фури на краєвиди за вікном, ну ось, говорив я собі, вони і далі змінюються, інакше й бути не може, просто ти зобов'язаний встигнути у своєму житті побачити їх якщо не всі, то принаймні більшу частину, можливо, в цьому і є сенс твого життя, якщо він взагалі є. Зір, поставлений тобі в дитинстві, вбирає все — і ранкові траси, якими перебігають тварини, і пообідні швидкісні ділянки дороги, з дітьми, які щось продають, і нічні шматки асфальту, котрі вихоплюються для тебе фарами, вже майже вдома, коли ви нарешті приїжджаєте, і ти вже спокійно і міцно спиш на своєму задньому сидінні. Я загалом думаю, що нічна шосейка, освітлена фарами автомобіля, в якому ти їдеш, з усією темрявою, яка знаходиться в цей час поруч, з усіма жуками, що б'ються об скло, з деревами, птахами і подорожніми привидами, які стоять в тіні, не маючи сил вийти на світло і розсіятися в ньому — взагалі найкраще, що в цьому житті можна побачити. Такі ось соплі.

Востаннє я бачив нашу машину через кілька місяців після аварії. Вона стояла на подвір'ї, я розглядав її й думав — цікаво, ось в оцих уламках, саме в оцих, я провів не один день, я міг би упізнати нашу машину по запаху, по дотику до оббивки салону, по скрипу крісел, тепер ось вона стоїть, наче після м'ясорубки, і таке враження, що це мене самого сплющило, адже якщо подумати, це могло статися й раніше, скажімо, 20 років тому, і чи вижив би я тоді? Дивно, але про що іще можна думати, дивлячись на розбиті машини. Це взагалі дивне видовище, де-не-

будь на них обов'язково запікається кров; покалічені, вони набувають якоїсь особливої різкості й спустошеності, чогось такого, що зовсім не пов'язується з дитинством, тому що там, в тих наших переїздах, і мови не могло бути, що хтось може взяти і розплющити нашу машину, чи взагалі будь-яку машину на нашій трасі, хіба що її перед тим мають списати, а після того відтягнути на великий автомобільний цвинтар. Побиті машини взагалі дивно виглядають, я не говорю про людей, не хочу про них говорити, а ось машини, їх не закопують і не спалюють, їх просто відтягують у який-небудь відстійник і лишають там заростати молочаєм і диким часником, і вони лишаються там, переживши власну смерть; на що вони схожі? на щось гірке й недоречне, наприклад на яблука, великі перестиглі яблука, які падають на твердий ґрунт і розвалюються навпіл, так що їх тепер ніхто і не підбере; або на банки з-під коли, котрі продають у вуличних фаст-фудах Берліна чи Будапешта, чи ще будь-якого міста світу, де хтось дбає про регулярне розповсюдження коли й повну переробку упаковочних матеріалів; або на аркуші з записника Бога, котрі той, не доробивши, в якийсь момент кінцево забракував, нервово видер, і, зіжмакавши, запустив до кошика зі сміттям.

85-й.

Лікарня. В моїх вісімдесятих лікарів було мало. Вони були не потрібні, дорослі в моїх вісімдесятих не мали часу хворіти, життя було настільки насиче-

ним і густим, настільки в ньому все було пов'язано й узгоджено, що звертатись до лікарів просто не випадало. Коли хтось помирав, то робив це швидко і ненав'язливо. Я пригадую з дитинства кілька похоронів, і не можу сказати, аби це було надто печально. Трагічність похоронів у моїх вісімдесятих була приглушеною, внутрішньою, не бабською, ніхто не дозволяв собі рвати волосся чи стрибати в могилу за небіжчиком, ясна річ, що хтось при цьому плакав, хтось понуро супроводжував домовину, проте земля наша була теплою, а пам'ять легкою і довгою, нашим небіжчикам мало лежаться затишно і спокійно. Поминки у моїх спогадах є чимось скоріше оптимістичним, для мене вони й дотепер асоціюються зі збудливим запахом натовпу, з голосами на кухні, з жиром, який розтікається по тарілках, з казенкою і домашніми наливками, з суворими, упевненими у собі чоловіками та їхніми молодими дружинами, які завжди все підготують належним чином, аби покійному не було соромно за невтішні поминки. Лікарі тут були зайвими. Будь-яка подія в моєму дитинстві, чи то сумна, чи ювілейна, неважливо — це насамперед столи, великі, неймовірні столи, заставлені стравами й напоями, столи, з-за яких не виходять по кілька днів, всі мої вісімдесяти — це суцільне застілля, коли кожного дня є привід не виходити з-за столу — як не поминки, то весілля, як не обжинки, то день конституції, розмірене радісне життя, суто виробничі турботи, ти знаєш своє місце під небом, і тримаєшся за нього міцно і впевнено, ніхто не виб'є у тебе ґрунт із-під ніг, ніхто не виб'є у тебе з рук кружку зі спир-

том, ніхто не зможе тебе переконати в тому, що життя не довге, а смерть не солодка. Всі були зайняті серйозними справами, життя з погляду восьми-дев'яти років видавалось мені конструкцією максимально точно і прозоро спроектованою, все було підігнане під мене, під моє вродження в життя, під моє захоплення ним.

Мої батьки товаришували з родиною дільничого лікаря, це був старший чоловік, серйозний і поважний, вдома у нього стояло піаніно, він дозволяв собі ставитись до моїх батьків з доброю поблажливістю, вибачаючи їм деякі людські слабкості, скажімо, відсутність у нас вдома піаніно. Батьки часто брали мене з собою, коли йшли в гості до лікаря, вони заходили на подвір'я, де під деревами стояв великий стіл, довгими літніми вечорами сиділи там і говорили про щось своє, про медицину, я це добре пам'ятаю, не говорив ніхто, розмови були голосні, вино було густим і червоним, вечори були безкінечними, над столом горіла потужна лампа, під якою літали нетлі, вечірне світло дивно розсіювалось у повітрі — варто було відійти всього пару кроків убік, від світла, і ти провалювався в м'яку сутінь, ніби у застоюну ставкову воду, ховався у ній весь, дивлячись звідти на яскраво освітлений стіл, за яким сиділи твої батьки, разом із лікарем, я тікав до будинку, підходив до піаніно, відкривав кришку і розглядав клавіші, я був нємузичною дитиною, мій досвід музичної освіти обмежився розгляданням клавіш, принаймні я знаю, що вони бувають різні, себто білі й чорні, це щонайменше.

Коли я вже підріс і міг читати, а читати я навчився рано і читати мені особливо чого не було, мій брат потрапив до лікарні. У нього було якесь нагноєння і йому робили операцію. Батьки щодня його відвідували, іноді брали мене з собою. Брат у лікарні нудився, йому було нецікаво, батьки приносили йому купу всього смачного і нові книжки. Доки вони сиділи біля нього, я брав принесені йому книжки, сідав на сусіднє вільне ліжко і швидко їх прочитував. Брат читати не любив, він любив техніку.

Я добре пам'ятаю нашу дитячу лікарку, вона час від часу приходила до школи, аби робити нам щеплення. Уроки зривались, всі готувались до щеплення, кожен намагався якось особливо виїбнутись у цих умовах, мовляв, хай колять скільки хочуть і куди хочуть, мені все одно. Всім справді було все одно, лікарка мені не подобалась, я її відверто зневажав, хоча до мене вона ставилась занадто добре, як я тепер собі розумію. Пізніше, за кілька років, її син, рідкісний ублюдок, посвариться зі своїми друзями, вкраде у неї ключі від її лікарського кабінету, залізе туди і вижре купу різних таблеток. Його відкачають, хоча він про це й не проситиме. Ще одного разу її двоюрідний брат теж із кимось посвариться і вип'є дихлофос. Цього навіть не відкачають, за ним приїде швидка, тіло загрузять і відвезуть на розтин. Тоді я вперше зрозумію, чому не люблю лікарів — поруч із ними обов'язково знаходиться смерть, десь зовсім поруч, так що краще триматися від них подалі.

В дитинстві я мало хворів, я теж не мав на це часу, я був надто перейнятий своїми справами, свої-

ми стосунками з навколишнім світом, мені просто шкода було витратити дорогоцінний час на різні дурниці. Але в якусь із зим я таки сильно перестудився і кілька днів валявся в ліжку з жаром. В якийсь момент, очевидно, його можна назвати критичним, я почав марити. Марив я уперше в житті, можливо, тому так добре це запам'ятав. Западаючи час від часу в сон і випадаючи звідти назовні, я раптом побачив перед собою свій світ, як він мені на той час уявлявся, картинка була яскрава й чітка, ніколи після того я вже не бачив життя так чітко, надалі життя мені завжди розпливалось перед очима, а тоді я раптом побачив усе — мій світ складався з яскраво освітлених сонцем міст, світлих багатоповерхових будинків, вулиць, якими щойно проїхались поливальні машини, теплого хліба в магазинах, свіжого молока і холодної городини, мокрого піску на залізничних переїздах, калюж на ґрунтових дорогах, якими рухаються вантажівки; я бачив міста згори, в них було багато заводів і шахт, сортувальних станцій із рудими товарними вагонами і прохолодних зранку контор, мої міста поєднували шосейки, на яких плавилась від сонця смола і обабіч яких росли вологі соснові ліси; далі на південь шахт ставало все більше, життя було все голоснішим, я бачив своїх друзів, які вибігали зранку з будинків і бігли до школи, бачив футбольні поля, бачив зграї голубів над футбольними полями, ще далі на південь починалось море, там було багато піску й води, сонце засліплювало мені очі, за морем, зовсім далеко, в сонячному промінні губились гори, це були Балка-

ни, я точно знав, що це Балкани, мій старий був колись у Югославії і привіз мені звідти поштові листівки, я собі дуже добре уявляв ці гори, з неймовірною кількістю кольору й сонця, за Балканами не було нічого, на цьому світ закінчувався, цього було цілком достатньо, я міг умістити в своєму тілі саме таку кількість трави, листя, черешень, плоских і гарячих пшеничних полів, зелених вантажівок, мовчазних механіків, білої цегли й жовтого лимонаду; я відвертався від гір і дивився на схід, на сході були поля, безкінечні поля, які ми багато разів проїжджали з моїм старим, коли той їхав куди-небудь на кілька днів і брав мене з собою, поля освітлювались рівним сонячним світлом, і як я не намагався, але не міг побачити, що ж там далі — за тими полями, має ж там щось бути, але я нічого не бачив, відповідно — там нічого не було, поруч стояли мої міста, працювали мої фабрики, мої друзі чекали на мене, дорослі ставились до мене приязно й доброзичливо, незнайомі водії клаксонили мені, проїжджаючи повз, у морі стояли кораблі і плавали риби, вони висовувались із хвиль, як пасажери з вікон автобуса, і дивились на мене, ніби говорили — що з тобою? що ти собі думаєш? хіба можна хворіти, коли в тебе є таке море, коли в тебе є ми?

І тоді я подумав — дійсно, що це я собі думаю, як можна хворіти, коли є такі кораблі й такі риби, коли в мене є стільки повітря і стільки дерев, коли в мене є мій старий, який мене обов'язково ще куди-небудь візьме, коли в мене, врешті, є мої Балкани, які крім мене ніхто не помічає в літньому пообідньому ма-

реві. Очевидно, подумав я, такий світ вартий того, аби не помирати. Тим більше, я ще ніколи не був на морі. Що я, дійсно, собі думаю, подумав я і прийшов до тями. Прийшов і про всяк випадок залишився, мені ставало краще, я повертався до життя, життя поверталось до мене.

86-й.

Стадіон. До п'ятого класу спортом я не цікавився. Спорт проходив повз мене. Всі мої друзі ганяли з ранку до вечора гумовий м'яч, шкіряного в них, ясна річ, не було, постійно вимагаючи, аби я принаймні став на ворота, якщо вже нормально грати не хочу, але я завжди знаходив якусь причину і відмовлявся, або відмовлявся просто так — без причини. Очевидно, вони вважали мене мудаком, великою мірою так воно і було, але спортом я все одно не цікавився. Мені було насрати, що вони всі про мене думають, зрештою, мені й тепер насрати, що про мене думають, це вже, можна сказати, риса характеру. Але все стало на свої місця у 86-му, в червні 86-го, якщо бути точнішим. Ми всі увімкнули свої телевізори і побачили Марадону, старого шулера, який порвав на шматки бундестім, який забивав м'ячі руками, який нюхав кокаїн (ну, це я тепер знаю, що він його нюхав, а тоді я про щось подібне навіть не думав), який у найбільш емоційні моменти плакав і навіть цього не встидався. Марадона був справжнім крутим уйобком, не любити якого і не наслідувати якого було просто неможливо. Я став на ворота.

Одним із найбільш важливих героїв у моєму житті був мій Тренер. Він з'явився трішки пізніше і зовсім випадково — міський спорткомітет вирішив його десь працевлаштувати і перекинув до нашої школи, учителем фізкультури. Крім цього він мав тренувати і дорослу команду, що складалася з наших старших друзів. Сам він був професійним футболістом і кілька років грав чи то в першій, чи то у вищій лізі, зараз він виступав за команду нашого містечка, це був напівпрофесійний клуб, який складався з отаких відставних аутсайдерів, більшість із них справді грали на рівні якщо не першої, то принаймні другої ліги, але вони всі були кінченими лузерами, і наш містечковий клуб був їхньою лебединою піснею, відстійником для невдах, що не заважало нам приходити на кожен домашній матч і вболівати за нашого Тренера. Тренер щоразу більше пив і на полі лажав, але нам то що з того, він був нашим Тренером, він нас тренував, він зібрав любительську команду з наших старших друзів і вони громили всі заводські команди містечка. Без професійного спорту ми могли обійтись, натомість серед любителів ми були кращими.

Уроками фізкультури Тренер не цікавився, його не впирало вести класні журнали, розробляти програми і складати плани на чверть, на урок він приходив із м'ячем (шкіряним, справжнім шкіряним м'ячем!), кидав нам його, як шматок сирого м'яса шавкам, і ми вже мотузили його по стоптаному майданчику, б'ючи вікна першого поверху своєї школи, рвучи футболки один одному і запускаючи його —

цей м'яч — в безкінечне сонячне небо вісімдесятих. Директорка школи Тренера остерігалась і не чіпала — він був кандидатом у майстри спорту, його любило районне начальство, оскільки він тягнув, як міг, на собі головну команду міста, крім того Тренер постійно був піддатий і на субординацію особливо не зважав, тож директорка кожного разу лише скрушно зітхала і кликала вчителя праці, аби той вставив скло. У Тренера були свої уявлення про успішність і шкільні плани, він виставляв нас проти всіх навколишніх шкіл, ми перемагали, після перемоги він приносив на заняття повну кишеню значків ГТО другого й третього ступеня і роздавав нам замість оцінок. Ми були йобнутими не менше за нього і всі ці значки справді носили, не те, щоби вони для нас багато важили, просто це були як зірки за збитий літак. Пам'ятаю, в якийсь момент я носив на своїй шкільній формі близько десяти значків ГТО. Потім я обламався і викинув їх. Разом із формою, до речі.

Поступово Тренер почав брати нас в дорослу команду, крім нього там грало ще кілька серйозних гравців із міського клубу, його колеги по аутсайдерству, загалом це було порушення регламенту, вони не мали права грати за нашу любительську команду, але кого це обходило. Наші виїздили автобусом на той чи інший колгоспний стадіон, де громили нещасних місцевих комбайнерів, які розпачливо не встигали за нашими, навіть ноги їм поламати не вміли — ноги вони ламали собі. Наші вели зазвичай із такою форою, що десь під кінець гри Тренер міг

випустити і нас, молодих, тут уже комбайнери відри-
валися на нас по повній, проте часу, аби виправити
становище, вже не було, ми перемагали, відчуваючи
свою безпосередню причетність до загального успі-
ху. Дорослі чоловіки не стримували себе і дивились
на нас із ненавистю, не розуміючи — чому саме ми
перемогли, це було щось більше, ніж спорт, Тренер
ходив і збирав нас по полю, пішли, говорив він, нічого
тут робити, серед цих костоломів. Ми грузились в
автобус, який швидко наповнювався запахом мок-
рих гетрів і спітнілих наскрізь футболок, запахом
шкіри й пропитих чоловічих тіл, наш футбол завжди
відгонив спиртом, Тренер мав касу — профспілки
офіційно платили кожному учаснику матчу щось
близько трьох радянських карбованців, це були вже
бабки; Тренер і нас великою мірою брав для кількості,
тому що на кожного з нас, незалежно від нашої ко-
ристі для цих змагань, згідно зі справедливою ра-
дянською системою розподілу теж припадало по три
карбованці, гроші Тренер, ясна річ, нікому не відда-
вав, він брав усю суму і купував дві банки самогону,
шість літрів бронебійного, вибухонебезпечного сему,
які він відкривав і який ми випивали прссто в авто-
бусі, разом зі старшими колегами по м'ячу, разом з
легіонерами із міського клубу, разом із нашим Тре-
нером і Вчителем.

Ми приповзали додому, але навіть в такому стані
ми мало чого боялись, батьки не наважувались нас
чіпати, у нас була залізна відмазка — ми займаємось
спортом, причому робимо в цьому напрямку оче-

видні успіхи. В якийсь момент ми забили на все — ми забили на навчання, на кіно й телебачення, на батьків і родини, навіть на секс забили, себто в нас його і не було до цього, сексу-то, а тут ми на нього ще й забили: який секс — ми кожного дня ганяли наш шкіряний м'яч, до отупіння, до темноти в очах, до одурі, до абсолюту. Ми витоптали наше поле до чорного сухого пилу, ми збивали шипи з наших бутсів, на наших футболках проступала сіль і не видно було номерів, але ми знали наші номери напам'ять, і це було найважливіше на той момент для нас знання. Все це мало врешті якось закінчитись.

Якось Тренер попросив кількох із нас зіграти за одну із заводських команд, пообіцяв, що крім нас придуть ще кілька його друзів-легіонерів. Ми погодились. Легіонер прийшов один. Проти нас виставили справді серйозну команду. Вони нас просто задавили. Я стояв на воротах, і до кінця гри мене ледь не вбили. Наприкінці легіонер на нас ще й образився, пацани — сказав — грати не вмієте. Ми йшли додому і намагались не дивитись один одному в очі. Настільки опущеним я себе ще не відчував. Після цього моя любов до Тренера дещо спала.

Але річ не в цьому. Знаєте, що з ним сталось? Не повірите. Це вже коли я закінчив школу, а він майже не грав. Він трахнув нашу шкільну прибиральницю. Чесне слово. Прямо на матах у спортзалі. Разом із учителем праці (себто учителя праці він не трахав, вони разом трахнули прибиральницю). Разом вони і лікувались у венерологічному диспансері, разом їх і

звільнили з роботи. Думаю, він не надто цим і переймався, не знаю, як там прибиральниця, а для нього, очевидно, це не було справою життя, свою справу він робив на полі, виводячи нас на жорстку колючу траву розбитих стадіонів, витягуючи нас за собою в наше майбутнє, даючи нам — уперше в житті — можливість відчути себе переможцями; це нереальне відчуття від забитого голу, коли ти ще нічого у своєму житті не бачив, ти, на відміну від Тренера, ще не здогадуєшся, яким паскудним і невдячним може це життя бути, але ти вже знаєш, що потрібно, аби відтрахати його — це життя — по повній програмі, відмахати його наскільки стане сил — прокидаєш собі по флангу, обходиш їхнього правого опорного, ввалюєшся в штрафну і хуячиш в обхід воротаря в дальню дев'ятку!

Ти, до речі, спробуй як-небудь при нагоді.

87-й.

Пошта. Поштове відділення викликало в мене нервовий розлад. Я вже був достатньо незалежним у своїх висловлюваннях і поведінці, дозволяв собі мати власну точку зору і в мене було хобі. Я був футбольним фанатом. Я листувався з десятком таких само неврівноважених типів, котрі вважали себе футбольними фанатами і адреси котрих я знайшов у газеті. Ось ви зараз запитаєте, про що можуть листуватись футбольні фанати. Мене це теж спочатку цікавило, першого листа я написав скоріше із почуття внутрішнього протесту, і раптом отримав відповідь. Для мене відкрився дивовижний поморочений світ фут-

больних фанатів. Футбольні фанати збирали різне гівно, кількість якого визначала рівень їхнього фанатизму — програмки з футбольних матчів, клубні вимпели, довідники, значки, календарики, інший канцтоварний неліквід, була ціла каста дилерів, які скуповували весь цей непотріб і перепродували втридорога таким даунам, як я, грубо користуючись із того, що я, скажімо, сам усі ці програмки і вимпели дістати не міг. Мені сподобалось бути фанатом, я відчував, як з кожним значком і з кожним вимпелом життя моє стає все більш повноцінним і внутрішньо виправданим. Дуже швидко пристрасть моя набула загрозливих форм і відтінків. Зранку я намагався себе чимось зайняти, вбивав, як міг, чортові години, очікуючи, коли з'явиться листоноша. О четвертій по обіді він приходив. Якщо листів не було, день був безнадійно втрачений, я намагався заглушити свій розпач, переглядав уже накопичені вимпели й програмки, ніжно перекладав їх з купки в купку, витирав із них пил і чекав наступного дня. Наступного дня листів знову не було. Я нервував і злився. Якщо листів не було і на третій день, я йшов на пошту. На пошті мене вже всі знали. Я натомість вивчив, коли саме завозять свіжі газети й листи, як довго їх перебирають і сортують, коли саме виходить наш листоноша, як швидко він на своєму велосипеді об'їжджає довколишні вулички і коли його слід чекати біля нашої поштової скриньки. Листоноша мене побоювався, я був дивною дитиною, яка, на його думку, надто нетерпеливо чекає на пошту, надто розпачливо реагує

на відсутність листів і надто експресивно розриває отримані конверти. Листоноша нервував, коли мене бачив. Я, коли бачив його, теж нервував. Ми не любили один одного, за рік мого активного футбольного фанатства ми були виснажені й внутрішньо розчавлені, листоноша не міг зрозуміти, як можна бути таким уйобком, я був про нього такої самої думки. Іноді я отримував повідомлення і йшов забирати посылку із вимпелами безпосередньо на пошту. Листоноша опинявся в пастці. Діватись йому було нікуди. Звечора він приносив мені повідомлення і швидко тікав на своєму велосипеді. Я йшов до нього додому і вимагав видати мені мою посылку негайно, оскільки ще не пізно і об одинадцятій вечора цілком можна піти на пошту і віддати мені мою посылку. Листоноша зловтішався в душі, але зовні тримався ввічливо і спокійно, говорив, що пошта працює до шостої, а об одинадцятій він туди нізащо не піде, хай його хоч розстріляють. Я б зробив це з великим задоволенням. Натомість я йшов додому, а листоноша миттєво зачиняв за мною двері, підбігав до вікна і затравлено дивився мені вслід. Наступного ранку я зустрів його біля поштового відділення, він помічав мене ще під'їжджаючи, робив коло і хотів було їхати назад, але брав себе в руки, стримано вітався, зачочував велосипеда на ганок і відчиняв навісний замок на дверях пошти. Я заходив слідом за ним і відразу збуджувався — в ніс било запахом пошти, запахом справжнього поштового відділення, це був особливий запах, я зараз згадую його і знову, до речі, збуджуюся, це моя

дитяча травма: хтось заставав своїх батьків за заняттями любов'ю, хтось забігав у душ і бачив там старшу сестру без ліфчика, когось згвалтували в дитинстві суворі піонервожаті, а я потрапляв до пошти і все — життя моє ламалось і летіло к бісу, я жадібно вдихав запах силікатного клею, запах свіжих газет, запах сургуча, темно-малинові згустки якого, мов сонця, прикрашали бандеролі; я зачаровано стояв посеред маленької кімнатки поштового відділення, з-за прилавку на мене перелякано дивився листоноша, він хотів, аби я якомога швидше пішов звідси, залишивши його сам на сам із його неврозами, але я не поспішав, я стояв посеред кімнати і розумів, що життя фантастичне і попереду в мене щасливе майбутнє, що в мене є мета в житті і є ціль, і що я обов'язково коли-небудь цієї мети досягну, і ніхто, ніхто й ніколи, навіть цей листоноша, не зможе стати мені на заваді. Я забирав посылку і йшов додому, ще деякий час відчуваючи на руках запах сургуча. Так пахне радість.

Через рік я розчарувався в футбольному фанатстві і спалив усі свої програмки й вимпели.

Ще через рік я познайомився з цікавим типом, Шурую. Шура був мажором, наскільки це було можливо в наших сільськогосподарських умовах, і мав усі задатки побутового алкоголіка, що в наших умовах було більш природньо. До мене він ставився з симпатією, називав мене Леніним, казав, що я розумний, як Ленін, я не заперечував, до Леніна ми ставились нейтрально. І ось із Шурую був пов'язаний такий випадок на пошті.

Втративши будь-який інтерес до футбольного фанатизму, я разом з тим охолонув і до самої пошти, пошти як поняття, як осердя моїх дитячих страхів і переживань. Натомість Шура отримував час від часу на пошті грошові перекази, у нього був дідусь, він жив у Києві і Шуру балував, але намагався триматись від нього на відстані. Іноді він присилав Шурі бабки. Шура, нічого не говорячи батькам, бабки просяджував у першому кооперативному гриль-барі, іноді беручи мене з собою. І ось, отримавши якось повідомлення про черговий переказ, він зібрався, одягнув свій новий понтовий костюм адідас, такі тоді саме були в моді, взяв із собою касетний плеєр, натягнув фірмовий блайзер і пішов. Шура, кричить йому з кухні мама, виведи Стюпу. Стюпою звали їхнього пса, боксера. Це був єдиний боксер у місті. Він коштував купу бабок, його берегли і не виховували. Стюпа був тупий, як усі боксери, але крім того він був ще й агресивний, зрештою, теж як усі боксери. Одного разу, коли Шура вигулював його в парку неподалік від дому, Стюпа вміймав і задушив чийсь таксу. Шура надавав тоді йому піздюль, а таксу заховав у коробку з-під спагеті й залишив біля під'їзду. Почувши мамин крик, Шура неохоче взяв собаку і пішов. По дорозі він зайшов до гриль-бару і випив. Біля пошти він зайшов у магазин і випив ще. Прив'язав Стюпу до дверей поштового відділення і пішов за переказом. Отримавши гроші, швидко повернувся до гриль-бару, там ще випив, прийшов додому і завалився спати. О шостій вечора працівники по-

штового відділення спробували вийти з приміщення. В дверях стояв прив'язаний Стьопа і загрозливо пускав піну з рота. Пройти повз нього ніхто не наважувався — Стьопа стояв на смерть і пропускати нікого не збирався. Одна з працівниць зателефонувала чоловіку, мисливцю-аматору, той узяв рушницю і прибіг до поштового відділення, побачив ошалілого Стьопу і почав стріляти. Мисливцем він був хуйовим — перші кілька зарядів пройшли мимо пса, зате повністю розвалили вхідні двері. Пес із переляку наробив купу, просто на порозі поштового відділення. Він відчайдушно вив, жінки на пошті, що характерно — теж. Хтось із сусідів, почувши постріли і побачивши чувака із двостволкою, викликав міліцію. Міліція приїхала і побачила приблизно таку картину — стоїть чувак у спортивних штанях і валять із двох стволів по поштовому відділенню, з вікон якого на нього дивляться кілька жінок і від страху підвивають. Міліція кладе чувака на землю, потім заштовхує його до бобіка і везе до відділку. Дружина мисливця бачить це і втрачає свідомість. Стьопа скрипить щелепами, кидається сходами в підвал і повисає на власному повідку. Наступного ранку Шура прокумарюється, бачить, що пса немає, починає щось пригадувати, приходиться на пошту і знаходить там його схололе тіло. Шура відв'язує поводок, приносить пса додому, замотавши його у власну куртку, чекає, коли батьки підуть на роботу, після цього ховає пса в коробку з-під спагеті і залишає біля під'їзду.

Пивзавод. Мій друг Джохар сидить на автовокзалі і тримає в руках поліетиленовий кульочок з пивом. В кульочок влазить літр. Перший літр він уже випив, прямо тут, на вокзалі, а другий вирішив узяти з собою, в дорогу. Їхати йому потрібно 20 кілометрів у бік безкінечних колгоспних ланів, у невеличке містечко, майже в Росії. Джохара вигнали з нашої школи і він думає, де б йому продовжити курс навчання й самопізнання. Тут він лишатись не хоче, тут він на всіх ображений, зокрема на нас, його друзів і однокласників, хтось порадив йому цей варіант із Росією, сказав, що там нормальна середня школа і що там він зможе хоч негрів у параші вішати, ніхто йому нічого не скаже. Джохар погодився. Сьогодні в нього мала бути співбесіда, за кілька днів починався навчальний рік.

Я бачу його ще здалеку, думаю, що за мудака сидить із пивом, невже Джохар, думаю я, підходячи, ми з ним не бачились ще з квітня, коли його, власне, й вигнали, він теж мене помічає і насторожено вітається. Що робиш? питаю, нічого, каже він, пиво п'ю. Деся їдеш? не відстаю я, та ні, каже він, просто — пиво п'ю. Будеш? питає він мене : простягає кульочок. Мені потрібно взуття в школу кулити, кажу. Ну, потім купиш, каже Джохар, вип'єш і купиш — він обережно прокушує знизу кульочок, притримує його обома руками і дає мені. Я починаю пити, відриваюсь на мить, переводжу дихання і знозу прикладаюсь. Ми з ним швидко випиваємо його літр, давай ще, каже він, а автобус? питаюсь, який автобус? уда-

вано насторожується Джохар, ладно, кажу, давай. Ми йдемо до бочки з пивом, вистоюємо коротку ранкову чергу і наповнюємо ще один кульочок. Ми сидимо на лавочках під автовокзалом і повільно п'ємо. Сонце починає прогрівати привокзальну площу, стає жарко, пиво б'є в голову, ми лише нещодавно почали пити, знаєш що, каже Джохар, тут жарко, пішли в кафе. Яке кафе? говорю я, мені взуття купувати, не сси, перебиває мене Джохар, купиш. І ми йдемо в кафе біля стадіону, це власне й не кафе, їдальня, це вони останнім часом називають себе кафе, у них тут кооперативний рух повним ходом, ми заходимо й беремо по літру мутного пляшкового пива, з товстим шаром осаду на дні. Ти встигнеш на автобус? питаюся я, встигну, каже Джохар, ще встигну. Я не певен, що він мене зрозумів.

Через півгодини Джохар перевертає наш стіл, в тому віці пити ми ще не вміли, пляшки котяться підлогою, але переважно б'ються, з коридора вибігає якийсь кооператор, і хапає Джохара, котрий до нього ближче, але той ухиляється і валить кооператора на підлогу, просто на бите скло, кооператор кричить, ми з Джохаром вибігаємо з кафе, сонце заливає вулицю, до осені ще так далеко, і я кидаюся бігти ліворуч, а Джохар — праворуч. Я перебігаю через вулицю, застрибую в парк, пробігаю до відеосалона, плачу рубль і сідаю на вільне місце. Показують фільм із Брюсом Лі.

У мого старого був дивовижний термос — місткий, покритий різними блискучими штуками, з кришкою на гумовій прокладці, в таких термосах потрібно

тримати суп або чай. Але мій старий возив у ньому пиво, він його завжди купував, коли кудись їхав, і, пересвідчившись, що ніде немає дашників, зупинявся і пив, отримуючи від цього, як я міг зрозуміти, очевидне задоволення. В житті дорослих мені найбільш подобались їхні речі, сказати щось про стосунки чи відносини, про механізм цих стосунків і відносин я ще не міг, я собі погано уявляв причиннево-наслідкову складову реальності, переважно я сприймав її на предметному рівні, на рівні недосяжних і невимовних речей і предметів, які наповнювали їхнє життя. Оскільки я весь час тягався за своїм старим, то в моєму дитинстві навколо мене були переважно дорослі чоловіки, жінок там майже не було, з жінками було нецікаво, я їх ігнорував у свої вісім-дев'ять років. Я потрапляв до серйозних чоловічих компаній і моя увага повністю зосереджувалась на розкладних ножах, на викидухах, переданих із зони і прикрашених скляними трояндами, впаєними в руків'я, на шкіряних гаманцях, набитих купюрами, — в моїх вісімдесятих гроші взагалі не йшлося, якимось чином грошей вистачало всім, на важких металевих карбованцях, котрі обтяжували кишені, на ручках і портсигарах, на ліхтариках врешті-решт, це дивно, але зараз, коли я трішки молодший за свого батька в ті роки, я думаю, ну, о'кей, ось я виріс, ось я теж можу купувати собі пиво і мати доступ до всіх тих речей, про які мріяв у своєму дитинстві, і що — виязилось, що це була ілюзія, виявилось, що речі, життя без котрих у семирічному віці мені не уявлялось, у 30 років мені зовсім не потрібні, справді — я і тепер не маю роз-

кладного ножа, у мене був колись швейцарський офіцерський, але я подарував його племіннику, я вже не говорю про викидухи, враховуючи мої стосунки з міліцією, я не маю гаманця, в мене був колись, але я подарував його письменнику Кокотюсі, монети я віддаю синові, ручкою я не користуюсь — не можу потім розібрати свій почерк, портсигар — ну, ви самі все розумієте, навіть ліхтарика в мене немає, навіть поганого ліхтарика! Життя з його спокусами виявилось фікцією, предметний світ виявився оманливим, а його принади — відносними. З куди більшим захопленням я згадую тепер не речі, котрі мене оточували, а людей, котрим ці речі належали, з моєї теперішньої перспективи вони мені видаються значно вартіснішими, а їхні вчинки — безумнішими. Ось і пиво, я пам'ятаю, як ці чоловіки вивозили з пивзаводу, де в них були якісь свої зачіпки, цілі мішки пива, саме так — не відра, не бочки, а мішки, те, що нам із Джохаром пізніше наливалось до нещасного й немісткого кульочка, нашими батьками відмірялось великими двадцятилітровими мішками, двадцять літрів нефільтрованого пива! я й тепер переводжу подих, ця фактурність побуту ранніх вісімдесятих, вітальний овердоз тих тридцяти-сорокарічних чоловіків, які потім, всього через кілька років, поламаються разом із совком, мене й дотепер дивує й заворожує; вони носили на спинах коров'ячі туші, вони діставали десь ящики з горілкою і портвейном, коли потрібно було витягти з багна машину, вони робили це руками, в їхніх руках була сила, в їхньому житті була послідовність, в їхній запеклості було виправдання,

вони могли навчити любові до життя, вони могли показати, як вони це життя люблять, хоча навряд чи могли пояснити за що.

Я розумію, ясна річ, всю дитячість подібних узагальнень, але мені подобається дивитись на своє минуле саме так — широкорозплющеними від захоплення очима, очима, вологими від різкого яскравого сонця, котре засліплює цих чоловіків у їхній переможній боротьбі за виживання, потім все зміниться, звичайно, вони дуже швидко постаріють, вже не буде мішків із пивом, не буде крові на руках, сонця на долонях, все зміниться, все зміниться в гірший бік, так буває — там, де тобі було добре й затишно, когось наступного просто роздавить випадковою балкою, яка колись та мала впасти, і головне, що ніхто не знає — коли.

Пару років тому я йшов трасою, приїхав додому, повз мене промчав дикий чувак на мопеді, раптом він зупинився, розвернувся і під'їхав до мене. Це був, ясна річ, Джохар. Він мав гусарські вуса і був п'яний. До керма його мопеду було прив'язано торбинку, звідти стриміла шийка пляшки. Ти? запитав він. Ну, сказав я. Додому? Додому. Як справи? спитався він. Нормально, відповів я, а в тебе як? Я тепер фермер, сказав він. Фермер? Ага, фермер. Ну і як? Та як, мовив він, подумавши, погано — член торчком (він так і сказав — торчком), а здоров'я немає. Я подумав, що для фермера це, мабуть, не дуже добре. Пам'ятаєш, як ми з тобою кооператора завалили? спитався я. Ні, відповів він, не пам'ятаю. Будеш пити? він дістав

пляшку. Ні, сказав я, не буду. Він випив сам, йому не пішло, але він не здавався. Заходь в гості як-небудь, заговорив він, запхавши-таки в себе свою водку. Краще ти заходь, відповів я. Подаруй мені свою шапку, сказав він. Іди в жопу, відповів я. Ми знову розійшлись друзями.

89-й.

Гуртожиток. Капітан Кобилко. Це був капітан Кобилко. Високий і худий, капітанська форма звисала на ньому в різних місцях, на голові бовтався непропорційно широкий кашкет, у фільмах про громадянську такі кашкети носили врангелівські офіцери. Капітан був ліквідатором, схоже, в Чорнобилі його добре просмажили, він носив великі окуляри з темним склом і як на капітана виглядав просто жахливо. Нас він ненавидів, ми в нього асоціювались із чимось неприємним, я це бачив. Він учив нас правильно одягати протигази і вимагав, аби ми опанували азбуку Морзе. У мене особисто з азбукою Морзе так і не склалось. З протигазами теж. Найбільш діставало, що на його заняття ми мали приходити у військовій формі, виглядали ми як дауни, в нормальному одязі ми теж виглядали як дауни, нам було по п'ятнадцять років, нас плющило від адреналіну, у наших однокласниць різко починали рости груди, ми пробували курити в затыг і військова форма нам у той час була зовсім ні до чого. Одного разу я прийшов на його заняття з бабусиним орденом вітчизняної війни третього ступеню. Капітан розстроївся. Доля йому явно не всміхалась і Господь Бог спілкувався з

ним виключно азбукою Морзе. Влітку він повіз нас на військові збори.

Перед тим ми спробували від зборів відмазатись, пішли до знайомого лаборанта, який працював у поліклініці, і той виписав нам усім посвідчення, в яких від руки написав, що ми є непридатними для жодних військових зборів і у зв'язку з цим підлягаємо загальній амністії, щось таке, одним словом, не зовсім непереконливе, все це було скріплено трикутною печаткою поліклініки і його підписом — «лаборант Жуков» каліграфічно виводив він у правому нижньому кутку. Ми принесли наші посвідчення капітану, той, виявивши для себе, що половина класу є інвалідами, мовчки зібрав наші посвідчення і, коротко пояснивши нам, як саме він використовує наші папірці, наказав усім готуватися до зборів. Того літа ми під амністію не підпали.

Нас завантажили в машини і повезли в табори. Табори знаходились за містом, посеред поля, на території петеу, тут було ціле містечко, з тракторним парком, футбольним майданчиком, класами для занять, їдальнею і гуртожитками. На літо петеушників звідси виганяли, вони розходились степами і повертались лише у вересні. Гуртожитки стояли порожні, футбольний майданчик заростав травою, з тракторного парку колгоспники крали соляру. Нас привезли і викинули на асфальтований плац. Капітан Кобилко наказав усім селитись і, тьмяно блиснувши своїми великими окулярами, пішов у штаб.

Зі штабу він прийшов увечері піддатий, надалі він у такому стані весь час і перебував, це додавало йому особливого командирського куражу, а нам — додаткових проблем на наші задниці. В першу ж ніч ми відпиздили нашого однокласника. Він був відмінником, і в школі ми його в принципі поважали, але дивно, що потрапивши в такі неформатні умови, ми відразу ж втратили навіть рештки тієї людської подобизни, яку намагалися зберегти в мирних умовах. Ми побили однокласника, ми побили меблі в кімнаті й зупинялись на цьому не збирались. І тут з'явився капітан, похмільно оцінив ситуацію і вигнав нас усіх, крім побитого відмінника, ясна річ, на плац. Ну, що, ублюдки, сказав він проникливо, значить спати ми не хочемо? Добре, сказав він, хоча нічого доброго в цьому не було. Значить, будемо тренуватись у бойових умовах. Всім взяти протигази! Понуро ми пішли за протигазами. Капітан Кобилко стояв посеред плацу, рішучий і піддатий, врангелівський кашкет збився на бік і капітан від цього теж хилився вбік. Одягнути протигази, суки! сухим ліквідаторським голосом наказав він. Ми слухняно почали одягати. Вспишка справа! повідомив капітан, і ми повалились на асфальт. Відбій, задоволено сказав він, і ми почали підійматись. Вспишка справа! повторив він, і ми знову посипались на асфальт, дзвінко, як кульки з підшипників. Що вам сказати? Цей уйобок муштрував нас добру годину на темному нічному плацу, де не було нікого крім нього і нас, хіба що з вікна гуртожитку за нами перелякано спостерігав побитий нами однокласник.

Врешті капітан заспокоївся, ну що, запитав він, хочемо спати? Ми не відповіли — на нас були протигази. Добре, попустився капітан — біжимо двадцять разів довкола плацу, в протигазах, я сказав у протигазах! і можна йти спати. Ми побігли. Він стояв у центрі, а ми бігали довкола нього в протигазах, як бойові карфагенські слони. В якийсь момент я обламався і непомітно відкрутив трубку протигазу від фільтру. Дихати стало набагато легше.

Червень того року був теплий і сонячний. Ми щодня муштрувались на плацу, потім їли в їдальні смердючу кашу, вкінці зачморили нашого однокласника, по обіді знову муштрувались; ми витоптали траву на футбольному майданчику й навчилися зливати з тракторів соляру, з тим щоби перепродувати її колгоспникам. На отримані гроші ми купували консерви й тютюн. О дев'ятій вечора була політінформація, ми дивились новини, після чого капітан загаяв нас у гуртожиток, а сам ішов у штаб бухаті. Він ще більше похудів і загубив десь свого кашкета. Одного разу він привіз нам справжнього гебешника, для політвиховання. Гебешник нікому не сподобався — він понтувався, говорив про боротьбу з внутрішнім ворогом і замість зрозумілого нам америка вимовляв із якимось дурацьким прононсом — юнайтед стейтс. Капітану він теж не сподобався, капітан ставився до нього підкреслено холодно — мовляв, я під реактором смажився, а ти, підар, боровся тут із внутрішнім ворогом, юнайтед стейтс твою маму. Я вперше подивився на капітана з повагою.

Тієї ночі я стояв на вахті. Змінити мене мали за кілька годин, вранці. Раптом двері штабу відчинились і звідти вийшов капітан Кобилко. Стоїш? запитав він, підійшовши. Стою, сказав я, думаючи, що за хрін, що йому треба. Пішли, коротко сказав капітан і повернув до штабу. Я приречено побрів за ним. В штабі лежав упитий в димину гебешник. На столі стояв спирт. Капітан узяв алюмінієву кружку і налив. Тримай, простягнув мені, ти молодець. Давай пий. Я випив. Випив? спитав він, випив, відповів я, ну то йди звідси на хуй. Я пішов. Нормально, думаю, хороший мужик, капітан Кобилко, хоч і йобнутий.

В останній день зборів капітан повіз нас на полігон. Увага, сказав він, ублюдки, маєте кожен по кашу і по два ріжки бойових, блядь, патронів. Вперед. Ми попадали в траву і почали стріляти по мішенях, що стояли метрів за 50. Я цілюся і намагався не витратити патрони намарно. Капітан стояв наді мною і дивився в бінокль за моїми результатами. Непогано, крикнув він мені, непогано, а тепер давай чергою! Патронів шкода, відповів я йому, боюсь, що не попаду. Та ладно, капітан розпалився, давай, всади чергою, хулі ти! Я подивився на нього знизу — він стояв рішучий і заведений, кров біла йому в голову, як сонце на пляжі, і я раптом зрозумів, чого він від мене хоче, мовчки перемкнув автомат з одиночного і запустив першу чергу. Давай! крикнув мені капітан, давай, вали! Я притис приклад до плеча і випустив рештки ріжка, вставив наступний і так само швидко його розстріляв. Я гатив

по мішенях майже не цілячись, мені хотілось зробити йому приємне, я просто бив бойовими патронами по повітрю, по піску, по мішенях, вибиваючи свої сто зі ста, розстрілюючи всіх своїх підліткових привидів, котрі стояли переді мною в червневому повітрі, бив довгими чергами за кожен із втрачених на цих зборах днів, за всі свої образи й докори сумління, за свого, блядь, капітана, котрий стояв наді мною і зачаровано дивився на побиті кулями мішені. Навколо мене ріс густий молочай, птахи злякано кружляли в крейдяному небі, патрони закінчились, гільзи були гарячими, губи сухими, літо безкінечним.

90-й.

Дахи. Я схопився за гілку і підтягнувся вгору. Стовбур був холодний і жорсткий. Обхопивши його руками, я поліз. Схопився за наступну гілку, перекинув через неї ногу і знову підтягнуся. Рукою вже можна було дотягнутись до шифера. Я обережно піднявся на гілці, відчуваючи, як вона прогинається під моїми ногами, прогинається, але витримує, закинув лікті на шифер, ще раз підтягнувся і перекопився по пласкій поверхні. Обережно піднявся і рушив уперед, майже наосліп. Небо було в хмарах, зрештою, мені саме це й було потрібно. Головнє не забути, що я не зовсім тверезий і що я на даху, що ступати потрібно обережно і тихо, бо якщо внизу хтось почує, мене звідси знімуть прямо у відділення. Далі була стіна, я підстрибнув і спробував схопитись за горішній край, але не втримався і завалився на спину, чорт, подумав я, не вистачало ще розбитись

тут по п'яні. Я піднявся, коліно нило, підстрибнув ще раз. Підтягнувся на руках і заповз на виступ даху. Повільно поліз вгору, став на ноги і обережно пішов до краю, потрібно було пройти метрів двадцять, добре, що так темно, знизу мене ніхто не побачить, я теж тут нічого не бачу, головне вчасно зупинитись. За пару метрів дах обривався. Я сів на шифер і повільно став підсовуватись до краю. Зазирнув униз. На площі горіли пару ліхтарів, здається, порожньо, у всякому разі навіть якби там хтось був, я б його не побачив. Переді мною лежала серпнева темрява і висів прапор. Я потягнувся рукою. Прапор був прибитий до даху. Я потягнув сильніше. Прапор затріщав і піддався. Я вирвав його разом із цвяхами і почав зривати полотнище. Зірвавши, заховав до кишені, з іншої кишені дістав свій прапор і почав прив'язувати до древка. Вийшло не зовсім естетично, але знизу, я так думав, усе виглядатиме як треба. Я почав чіпляти прапор на місце. Не зовсім міцно, але він усе ж тримався, міцно й не потрібно, подумав я — все одно завтра зірвуть. Обережно повернувся і поповз назад, підліз до стіни і на руках спустився вниз. Пробіг шифером, знайшов своє дерево і почав обережно спускатись. Став ногами на гілку, вона не витримала і надламалась. Я полетів униз, звалився на землю, перекотився, швидко встав і побіг в найближчий провулок. Відбігши пару кварталів, підійшов під ліхтар. Джинси на коліні прорвались, з рани текла кров. Я дістав із кишені трофейний прапор, відірвав від нього шматок і спробував себе перев'язати. В мене не надто вийшло, прапор перемазався кров'ю, вся ця конструкція на

нозі не трималась. Чорт, подумав я і викинув скривавлений шматок кудись в траву. Це ж треба, подумав я, джинси порвав, на хуя було п'яним туди лізти; я лаяв себе і лаяв своїх друзів, котрі мене на це підбили, теж мені, злився я, молодогвардійці знайшлись, комсомольці, блядь, на амурі.

Доросле життя захоплювало і відлякувало водночас. Одного дня я раптом починав розуміти, що світ не такий продуманий, як видавалось у сім років, що простір дозується кимось і що мені, так само як і решті, доведеться, очевидно, грати за вигаданими кимось правилами. Доросле життя кривлялось і гримаси його нічого доброго не віщували. Все, що видавалось зручним, надійним і обжитим, як мої воротарські рукавички, у дорослому житті виявилось не зовсім придатним і цілком необов'язковим. Відкривалось щось велике, темне й надзвичайно захоплююче, так ніби світло в кінотеатрі гасло і зараз мали показати щось жахливе, до чого я був зовсім не готовий, але від чого я нізащо б не відмовився. Минуле залишилось у шухлядах старих столів і на книжкових полицях, теплим порохом купчилось по фотоальбомах і зачитаних наскрізь журналах, воно зберігалось бойовими хокейними клюшками на антресолях і в гаражах, припадало пилом в шафах із одягом, де лежали светри і футболки, з яких я виріс. До нього ще можна було торкнутися, відчути пальцями його грубу тканину, проте хто б став цим займатись, напевне що ніхто. Наше доросле життя за якимось збігом обставин співпало з дивними і болючими ре-

чами, що відбувались навколо, і котрі, здавалося б на перший погляд, нашого дорослішання не стосувались. Але так сталося, що саме в цей гіркий і чутливий період, коли все в тобі рветься і зростається по новій, навколо нас відбулось щось подібне, і ми змушені були дивитись, як доросле життя знищувало нашу країну, як воно ламало наших батьків, як воно викидало з себе всіх зайвих і непотрібних, всіх, хто так і не зрозумів, що ж насправді відбувається. Чи корисний був цей досвід, думаю я тепер. Не знаю, невпевнений, я загалом не згоден, що будь-який досвід є корисний, по-моєму це перебільшення, адже очевидно, що можна ціле життя прожити біля моря і не бачити потопельників. У наших територіальних водах натомість трупів ставало чимраз більше.

В останній рік навчання, ми з кількома друзями зламали замок і вилізли на шкільний дах. Зі зрозумілих причин вхід цей завжди був зачинений, що нас не влаштовувало. Ми знайшли пожежну сокиру, підсадили нею важкий навісний замок, двері відчинились, і ми по черзі зайшли. На даху жили птахи. Багато птахів. Вони сиділи на поперечних балках, вся підлога була всяяна їхнім пір'ям і гніздами. Вони сиділи довгими рядами, тісно притиснувшись одне до одного і уважно нас розглядали. Ми рушили вперед, йшли обережно, аби не наступити на гніздо, давлючи кедами й кросівками сухе пташине лайно, змахуючи з обличчя налипли павутину. Несподівано хтось наступив на стару дошку, яка під ногою в нього сухо тріснула. Це пролунало, як вибух. Птахи зня-

лися в повітря, вони літали між нами густим натовпом, оминаючи нас і лише іноді задіваючи своїми крилами, гарячково шукаючи виходу, кидалися із одного кута в інший, повітря враз наповнилось їхнім рухом, їхніми голосами, їх було так багато, що ми здивовано зупинились і дивились знизу на цей простір, ущент заповнений птахами, вже тоді здогадуєшся, що не так уже й часто трапляються такі згустки часу і такі ділянки простору, в яких було б так багато птахів, так багато друзів, так багато руху і спокою.

Роком пізніше, в Харкові, я потрапив на дивний концерт. Один мій знайомий ішов у депутати, взяв у аренду великий концертний зал в центрі, повісив на сцені свій портрет і влаштував шарову забаву. Після концерту ми пішли в його партійний офіс, відзначати успішну акцію. Офіс знаходився на Сумській, його вікна виходили на театр. Ми пили цілу ніч, хтось засинав, хтось прокидався, десь під ранок я теж прокинувся і вирішив іти додому. Але двері офісу були зачинені. В кого були ключі, я не знав — усі спали. І тут я побачив інші двері, відчинив їх і вийшов на дах. Пройшов горищем, знайшов слухове вікно, проліз крізь нього і опинився під квітневим харківським небом. Була п'ята-шоста ранку, на дахах лежав свіжий туман, було порожньо, тихо і дах гримів під ногами усією своєю жерстю. Я подумав і рушив у бік оперного. Пройшовши дах першого будинку, переліз на наступний, далі йти було небезпечніше,

дах був мокрий від туману, я послизнувся і поїхав униз. Проте зумів схопитись за виступ, жерсть в'їхалась у долоню, я відчув, як виступила кров, але робити було нічого, я поліз нагору, ковзаючи по мокрому залізу своїм тілом. Щось мені це нагадує, подумав. Опинившись у безпечному місці, я обережно рушив далі. Попереду була стіна, до неї хтось приставив іржаву драбину, я піднявся, пройшов до кінця і визирнув — наступний дах лежав унизу і мокро зблискував. Я звисвся вниз і відпустив пальці рук. Упавши, спробував утриматись на ногах, але знову послизнувся і став сповзати. Мене врятувала ринва, я в'їхав ногою просто у воронку, обережно повернувся на живіт і ще раз поліз угору. Близько шостої ранку я доліз до останнього будинку в кварталі, підповз до краю даху і подивився в небо. Небо лежало наді мною, я лежав на даху, і з усіх сил намагався утриматись. Шоста година ранку, весна 92-го. Я подивився вниз, але там уже починалась зовсім інша вулиця, починався зовсім інший час.

Частина третя

Червоний даун таун

1.

Готель харків, з довгими коридорами і жовтими простирадлами, з безліччю порожніх кімнат і підвалів, з розгалуженою, в міру розваленою інфраструктурою, кожного вечора оживає і наповнюється рухом, тут можна жити, не виходячи за рецепцію, хтось свого часу вигадав поставити посеред міста цей готель-мрію, добре бути власником готелю харків, займати щоранку нову кімнату, харчуватись щоразу в іншому буфеті, оскільки їх, цих буфетів, набудовано тут на кожному поверсі, носити з собою портативний телевізор і ловити вечорами російські ток-шоу, замовляти безкоштовно проститутток, потоваришувати з ними врешті, перебувши спільно довгу зиму в трюмах і сховищах громіздкого безрозмірного готелю, грати вечорами на автоматах, просаджувати готівку, заливатись паршивим коньяком із нічного маркету на першому поверсі, завести собі друзів, разом з ними ходити до сауни у внутрішньому дворику або до проститутток, поступово постаріти і одного разу померти, заповівши поховати своє тіло в старому корпусі,

кімната 710, тіло замурувати в стіну, одяг спалити, коштовності роздати проституткам, телевізор віднести на рецепцію, все, кінець.

Смерть у готелі вкладається в просту і аскетичну формулу — ти не прив'язуєшся до певного місця, зависаєш посеред життя, обмінявшись із ним необхідним мінімумом інформації — ти лишаєш для нього свої координати, котрі воно ніяк не може перевірити, воно лишає для тебе ключ і свіжі рушники в душовій кабіні. Ніхто нікому нічого не винен.

У кімнатах готелю харків добре ховати трупи, тут, в його старому корпусі, так багато кімнат і вони такі однотипні, що дирекція поза всяким сумнівом мала би постаратись, перш ніж винюхати сліди злочинів і братовбивств, перш ніж натрапити випадково на фаланги пальців поруч із пультом від телевізора чи на золоті коронки в туалетному бачку. Ще тут добре переховуватись від ворогів, вороги просто обламуються шукати тебе за безкінечною кількістю дверей, в барах і офісах, в холодному тілі готелю, котре пам'ятає далекі 50-ті, червоне полотно на своїй поверхні, портрети коби на фронтоні, танки, котрі проходили площею в день перемоги (здається, це був день перемоги), відносно недавно, вже в 90-х, зникаючи за держпромом і відбиваючись у віконцях рецепції. Дуже люблю цей готель, одним словом. Свого часу, я заносив сюди із чорного входу непритомних від випитого спирту братів гадюкіних, свого часу я торгувався тут посеред ночі з охороною, аби вони впустили на ночівлю малознайомих мені німецьких поетів,

одного разу я давав тут інтерв'ю для телебачення з приводу визволення міста від німецьких військ, ми тоді сильно напружили персонал буфету, влаштувались на балконі, якраз над центральним входом, з видом на університет і почали говорити про визволення, визволення це їрунда, сказав я, яке визволення, куди цікавіше говорити про окупацію, про те, що ось на цій ось площі, на якій зараз розташувалась якась голіма сільськогосподарська виставка, свого часу сідав літак із самим Гітлером, чому про це ніхто не говорить? Над ранок, десь між четвертою і п'ятою, в барі на першому поверсі завжди сидять сонні проститутки і печально глушать водяру.

Останні кілька днів він наповнений знахабнілими від революційного пориву народними масами, дивною, як правило нетверезою, публікою, котра з ранку треться навколо площі, підтримуючи той чи інший табір, але швидко мерзне і йде грітись в готель, замовляючи собі щось по кабаках чи граючи на автоматах. За всім цим збоку спостерігає мінтовня. Коли заходиш до старого корпусу, відразу ж натрапляєш на втомлений перемерзлий натовп, революція, навіть в такій софт-версії, як ця, все одно збирає під свої різнокольорові знамена найцікавішу частину суспільства, таке враження, що цілі натовпи безумців і прокажених, принижених і ображених лише чекали на той вікопомний день, коли можна буде вийти на нев'їбний харківський майдан кілька гектарів площею і пообкладати один одного з ніг до голови. Революційний порив, утім, не заважає цій публіці, на-

кричавшись під нашими наметами, пхатись сюди і сидіти на кріслах у фойє, на сходах з першого по третій поверх, на високих стільцях при стійці бару, кататись угору-вниз ліфтом, створюючи проблеми для персоналу і відлякуючи і без того нечислених у цей час мешканців старого корпусу.

Як на справжню революційну ситуацію, вони надто добре уживаються одне з одним, навіть мордобій носить якийсь істерично-похмільний характер, так б'ються на кухні в комунальній квартирі, а не на революційних барикадах. Якись сварки між пенсіонерами, демократичні соплі, маразматичні представники московського патріархату, котрі ходять навколо нас, виганяючи скверну — як на справжню революцію, не вистачає зброї, я ось купив газовий пістолет, віддав його начальнику охорони, але що таке газовий пістолет, це те саме, що купити одноразову запальничку. Не вистачає крейсера аврори, так щоби розвалити пару приміщень навколо площі, хай не всі, університет можна не чіпати, готель ось теж можна було б залишити, просто повиганяти звідти ліву публіку, експорпріювати на рецепції касу, дати свободу проституткам, але сам готель залишити. Особисто я нізащо не відмовив би собі в задоволенні випустити пару снарядів по обласному управлінню культури.

З цього можна було б зробити кіно. Скажімо, про якого-небудь західного молодого інвестора, котрий приїжджає до холодної, невідомої йому країни, робити бізнес. Його друзі, такі самі західні інвестори,

молоді акули імперіалізму відговорюють його — куди ти їдеш, це жахлива безперспективна країна, там на кожному кроці корупція і сифіліс. Не говорячи вже про прізвище їхнього президента. Але навіть цей останній, найбільш переконливий аргумент, його не спиняє. Погано орієнтуючись у чужих умовах, він приїжджає до міста на східних кордонах цієї країни і селиться у старому готелі, в номері з вікнами на площу. Він свідомо вибирає занедбаний старий корпус з облізлими стінами і ненадійними дверима до кімнат, він думає, мене не проведеш, я знаю цих чортових слов'ян, я не дам їм себе обдурити — жодного зайвого centa, мінімум чайових, скромні умови проживання, жодних посередників, усе максимально просто — однокімнатний номер на сьомому поверсі готелю (з вікна видно пам'ятник іллічу, за ним університет, далі все губиться в ранковому тумані), короткий візит до губернатора (хитро... тип, подарував йому для чогось свою книжку, теж мені — джавахарлал неру, книги він пише), аскетичний сніданок в ірландському пабі, з мінімумом алкоголю, і назад в готель, відпочити перед зустріччю з партнерами. Він відчуває, що атмосфера в місті напружена, що всі говорять про вибори, проте його це мало обходить. Прийшовши до готелю, він падає в ліжку і, загорнувшись у пропалену в кількох місцях ковдру, швидко засинає.

Прокидається він по обіді від збудженого багатотисячного дихання за вікном. Підійшовши до вікна, він дивиться вниз і бачить там 80 тисяч чоловік. Ну ось, думає він — доки я спав, почалась революція.

Кілька разів він намагається дозвонитись до себе в офіс, але там узагалі слабо собі уявляють, де він зараз є, крутить всі три канали готельного телевізора, але по телевізору ні хуя не показують, він навіть телефонує в приймальню хитро... губернатора, але там стоїть могильна тиша, він знову підбігає до вікна, розглядає натовп унизу, дивиться ліворуч на вікна обладміністрації і бачить, що там із вікон так само визирають десятки клерків, схоже, вони теж усе проспали.

Ну ось, думає він знову, друзі мене попереджали. І що тепер робити, думає він, хоч бери і телефонуй їхньому президенту. До речі, як його прізвище?

2.

Пам'ятник хуйовому іллічу. Що з ним могло статись далі? Просидівши до вечора в номері, так і не дозвонившись до партнерів, з котрими мав зустрітись, він виходить із кімнати, вже в коридорах готелю натикаючись на тіла революціонерів, котрі сидять попід стінами, як полонені вахабіти в новинах спп, збігає сходами вниз, не чекаючи на ліфт, і, пробившись крізь натовп у холі, виходить на площу. На площі холодно, якісь люди снують взад-вперед, до того ж, площа майже не освітлюється, тому він іде до жахливого пам'ятника іллічу, навколо якого крутиться міліція. Чомусь він думає, що в цій країні захистити його може тільки міліція, хоча насправді все якраз навпаки. Він стоїть під пам'ятником іллічу, ілліч нависає над ним і показує рукою кудись убік,

кудись туди, звідки він приїхав, ілліч ніби натякає йому, мовляв, факін янкі, гоу хоум, у нього паршивий настрій, в сенсі не в ілліча, а в інвестора, в іллічато з настроєм якраз все гаразд, велика буржуазна революція нарешті почалась, і народ відтягується по повній, іллічу є на що подивитись, а ось йому, інвестору, хижій зубатій акулі на ринку цінних паперів, дивитись на все це зовсім не хочеться, він печально оглядає революційний порив народних мас, і ось тут уже все залежить від нього.

Фактично, він може вибрати будь-який варіант розвитку подій — як типове дитя західньої соціал-демократії, він може тимчасово знехтувати обов'язками перед радою директорів, узяти собі тижневу відпустку і з головою зануритись у революційну романтику, поселитись на площі, брататись (у межах розумного) з міліцією, врешті, вирвати цю перемогу і зі спокійною совістю вкласти свої інвестиції в який-небудь поганий енергосектор регіону. Він так само може, як типовий зашуганий ліберал, стати на бік влади, засудити морально збочені народні маси за всі їхні невмотивовані пориви і зачекати з інвестиціями до кращих часів. Врешті-решт, як типовий прихильник глобалізації, він може на все це взагалі забити і, взявши-таки тижневу відпустку, звалити на сонячні острови посеред океану, де його, будемо сподіватись, у такому разі накрило б своєю холодною бездонною хвилею справедливе індонезійське цунамі. Зараз він стоїть під пам'ятником іллічу і вибирає. А поруч із ним стоять сотні відморожених гро-

мадян цієї дивної холодної країни і так само вибирають. По-моєму, це мелодрама.

Чим я займався останні півроку? Я навіть не можу пригадати всіх, з ким довелось за цей час познайомитись — довгий, безкінечний список нових персонажів, нових героїв, які з'являлись із чорного місива тієї осені і так само безболісно в ньому зникали, виходили на світло з-під важких вересневих дерев, підсїдали до вагонів у жовтневих сутінках, насторожено слідкували, стоячи посеред листопаду; раптово, в якийсь момент, їх стало значно більше, вони тісно заповнили собою заасфальтований майданчик мого приватного спілкування, ну і що — я стояв перед ними, як цей ось пам'ятник хуйовому іллічу, вони стояли переді мною, не завжди на мене реагуючи, не до кінця розуміючи, хто я такий, і в цьому останньому ми з ними були дуже подібні.

Можливо, його колись таки приберуть, цей пам'ятник, підженуть кран і просто демонтують, а на його місце поставлять яку-небудь алегоричну фігуру, котра буде в очах нащадків символізувати успішне завершення національно-визвольних змагань. Мені, насправді, все одно, я ніколи не любив пам'ятники, тим більше пам'ятники політикам, політикам, як на мене, по голові треба давати, а не пам'ятники ставити, але за цим пам'ятником, за пам'ятником іллічу, в разі якщо невдячні нащадки таки приберуть його звідси, я все ж таки буду шкодувати. Надто багато позитиву в мене від нього залишилось. Скажімо, я часто домовляюся

тут про зустрічі, я люблю сидіти під іллічем і чекати, коли в мого малого закінчаться заняття, ми з моїм кузеном ганяємо тут на роверах, розлякуючи пенсіонерів, я тут жив, урешті-решт, під цим пам'ятником, цілих два тижні, і хоча жодної ностальгії в мене це не викликає, пам'ятника буде шкода.

В один із тих веселих днів, саме під пам'ятником іллічу, несподівано виник мій давній знайомий, досить дивний і не до кінця зрозумілий мені персонаж, з котрим у нас давні приятельські стосунки. Вірніше, що значить стосунки — вже два роки я був переконаний, що він помер, зник він ще раніше, проте спочатку про нього ще надходили скупі пунктирні відомості, потім зникли і вони, аж доки мені хтось не сказав, що він, виявляється, помер. Не можу сказати, що мені його сильно бракувало, знайомий він був справді дивний, проте я шкодував за ще одним небіжчиком, він був непоганою людиною, ми з ним кілька разів сильно напивались, та й загалом — коли людина в тридцять років помирає, це завжди не дуже приємно, це позбавляє тебе впевненості. І ось він несподівно з'являється на тій площі, радісно вітається, заговорює, говорить про політику, ну, ясно — тієї осені всі збожеволіли і говорили виключно про політику, їм таки вдалося всіх нас використати на свою користь і примусити займатись їхньою політикою, ось і мій покійний, але від цього не менш життєрадісний, ніж два роки тому, знайомий, теж говорив про політику, говорив у принципі нецікаві мені речі, я це все змушений був слухати вже другий тиждень з ранку до ночі, а інколи і вночі.

Ми розмовляли з ним, і я вагався — сказати йому чи не сказати? Раптом він після цього по-справжньому помре. А якщо не скажеш йому — хто знає, що з ним далі буде. До того ж — хто знає, що з ним насправді було за ці два роки. Можливо, він справді свого часу помер, але виявилось, що це не смертельно. І ось ми з ним про все поговорили, він побажав мені успіху, я йому сказав, щоб не вимахувався, і він пішов. Ей, зважився врешті я, почекай. Що таке? зупинився він. Знаєш, не хотів тобі казати... Ну? насторожився він. Тільки не ображайся — я думав, що ти помер. Ти що? не зрозумів він. Серйозно, кажу, мені хтось говорив, що ти помер, два роки тому. Та ні, почав виправдовуватись він, це якась помилка. Ну, я так і думав, кажу, довго жити будеш. Не знаю, чи він мене зрозумів.

Дивно, як правило, мої знайомі вибувають зі списку живих. А тут зовсім навпаки — він, схоже, зміг намахати високу небесну канцелярію і якимось чином виписався з партійного списку померлих. Добрий знак.

Де він насправді був увесь цей час? Хтось же мені говорив про його смерть. Не могло ж це з'явитись просто так, у нашому продуманому і закономірному житті нічого просто так не з'являється і не зникає, це ось і ілліч може підтвердити, з його діалектикою, то де він був? У моїй приватній шафці зі скелетами, ключ від якої я завжди ношу в кишені разом із ключем від велосипедного замка, лишається все менше місця, вірніше — туди приходять все нові й нові меш-

канці, вони ховаються в теплих задушливих сутінках від світла і свіжого повітря, і лише я пам'ятаю їх усіх по іменах, пам'ятаю їхні звички та біографії, пам'ятаю, як багато кожен із них важив у моєму житті і як мало я можу зробити для них тепер, коли вони перейшли до простору тіней, з тим, щоби залишитись у ньому назавжди.

Але, виявляється, не все так погано, виявляється, що навіть із цього безнадійного простору, простору тіней і простору пам'яті, можна вирватись назад, про-рвавши фотошпалери, котрими нас хтось розділив. Можливо, якщо ти маєш достатньо бажання і драй-ву, ти можеш дозволити собі час від часу заходити в цю крижану похоронну тінь і повертатись із неї на-зад, в холодне пообіднє сонце східноєвропейської осені, можливо, не все так безнадійно, як видається більшості з нас — тих, хто насправді ніколи не ризикував, хто й похвалитись не має чим. Ось же йому, моєму знайомому, це вдалось, не знаю, щоправда, як, але будь ласка — ось він стояв тут щойно переді мною і говорив про політику. В мене навіть свідок є, скажи, ілліч.

3.

Християнська сутність державної промисловості. Наше місто навесні заростає травою, небеса над ним густо і компактно заселяються птахами, по зимі вони повертаються з Єгипту й Палестини, влітають на пласкі дахи й під арки будинку державної промисловості, розганяють повітря над площами, зникають у круглих зелених деревах, сидять там, затамувавши

подих, ховаючись один від одного. Приїжджаючи в цю пору до міста, можна побачити, як із будинків сходить весь холод зими, як шкіра архітектури висихає і починає оживати після довгої перерви, оскільки після зими міста завжди нагадують підлітків, котрі вічно не знають, що їм одягти — половина речей на них вже мала, решта давно вийшла з моди, миле сентиментальне видовище, пройде зовсім небагато часу, кілька теплих безлюдних місяців, мине літня безтурботність, і вулиці, мов річкові канали, знову наповняться сірою холодною водою зими, крижаним річищем новорічного неба, одним словом — нікому від цього краще не стане.

Центральну забудову нашого міста слід розглядати згори, з пташиного польоту, в цьому випадку очевидною стає функціональна підігнаність міської інфраструктури, її ужиткова складова. Той, хто у майбутньому стане будувати універсальні комуністичні мегаполіси, має приїхати до нашого міста і подивитись, як це робиться в принципі. Місто побутового футуризму і комунарської самоорганізації, коли-небудь, коли жити тут стане зовсім неможливо, з історичного центру міста обов'язково зроблять музей під відкритим небом, якщо небо на той час і далі буде відкритим, якщо ж ні, то закриють його великим скляним куполом, саркофагом, будуть підводити до нього групи американських чи японських туристів і говоритимуть — ось воно, це середньовічне місто-сонце, червоно-синя комуна, винищена чумою і фіговим комунальним господарством, перша і єдино канонічна столиця піднебесної України, з населенням

у два мільйони цехових робітників і студентів університету, найбільш розвинені галузі народного господарства — машинобудування, ракетна і оборонна промисловість, найбільш помітні пам'ятки культури — рови й оборонні мури, котрі оточують центральну частину міста, комуністичні вежі й таранні машини, з яких поети цього міста проголошували універсали, згідно з якими і дотепер функціонує наша щаслива цивілізація. Особливу увагу слід звернути на будинок державної промисловості, побудований у формі головних святкових воріт валгали, через котрі мешканці цього міста мали звичку проганяти полонених генералів розбитих армій і проходити святковою ходою під час традиційних карнавалів першого та дев'ятого травня. Принцип цеховості, професійної підпорядкованості, за яким велась забудова головних кварталів міста в середині — наприкінці 20-х років 20-го знову ж таки століття, утверджує нас щоразу на думці про комуністичну домінанту наших міст як єдиновірну і таку, що не підлягає жодним сумнівам. Після цього екскурсиводи майбутнього мають детальніше зупинитись на історії середньовічного міста, з його частковим утіленням принципів комунізму і раннього християнства, котрі виявились, зокрема, в існуванні ремісницьких цехів і торгових союзів, і спробують провести паралелі з харківським конструктивізмом 20-х років. І ось якщо їм це вдасться, якщо ці пригальмовані в своєму розвитку внаслідок всіх екологічних катастроф майбутнього американці і японці щось таки зрозуміють, небесна

твердь опуститься на кілька ярдів і роздавить своїм масивним пивним животом скляний саркофаг над нашим містом, і тисячі метеликів, котрі спали в своїх личинках по закинутих і розбомлених комунальних квартирах цього найкращого з міст, раптом вилетять із чорних обвуглених бійниць і розлетяться по молодих, щойнозбудованих мегаполісах старої-доброї Європи, і так само старої, але вже куди менш доброї Америки, розносячи на своїх невагомих крильцях благу вість і побутові інфекції.

Краєвид, у якому я живу довший час, так чи інакше відкладається на моїй сітчатці, я розумію, що бачу світ з урахуванням виступів і западин всієї цієї державної промисловості, саме по них визначаючи для себе перспективу в забудові населених пунктів, що трапляються на шляху. Інтимність цих химерних споруд довкола мене, ревниве, емоційне ставлення до нумерації на під'їздах чи до старих, вже нечинних вивісок — жовтим на чорному тлі — на прохідних, насправді не мають стосунку до географічної чи топографічної прив'язаності. Це, скоріше, прив'язаність до самого себе, залежність від себе, від власного досвіду, котрий не відпускає ні на крок, примушуючи знову і знову повертатись на місця, в яких мені було невимовно добре чи невимовно погано. Лише на перший погляд здається, що все залежить від спогадів, від асоціацій і рефлексій, чорта з два — жодних асоціацій у мене не викликають ці страшні числа на стінах будинків, жодних рефлексій. Просто

так сталося, що саме тут, на цих вулицях і площах, мені пощастило провести останні п'ятнадцять років свого життя, саме під арками всієї цієї державної промисловості я йшов о п'ятій ранку теплої червневої неділі, коли в цілому місті не спав я один, і саме тому, що я це пам'ятаю, я буду знову і знову повертатись на це місце, просто так — без жодної мети, без жодного задоволення. Хоча, можливо, саме це і є асоціації.

Повертаючись у свою чергу до подій минулої осені, я пам'ятаю одну чудесну засніжену ніч, яка для нас тільки починалась, попереду було кілька годин в оточенні міліції і п'яних звечора мудозвонів, себто наших політичних опонентів, назовімо їх так. Ми з товаришом Гелікоптером саме пробили траву і пішли курити за пам'ятник іллічу. У вечірньому Харкові саме тут і потрібно займатись такими речами, ми стояли в зимових сутінках, з неба сипався святковий сніг, щойно оголосили про перемогу наших політичних, назовімо їх так, опонентів, але кого це насправді обходило, це лише збоку все виглядало таким чином, що нібито ведеться боротьба політичних програм і стратегій, насправді ж навколо нас там товклася така купа відбитої прикольної публіки, яка просто прогорала крізь шкіру власним драйвом і адреналіном, що нам було реально насрати на рішення будь-якого цвк, найменше, що для нас важило тієї миті, так це якесь там цвк, перед нами стояв держпром, червоний напіврозвалений держпром, за нами під святковим снігом стояв ілліч, нас, разом із на-

шим драпом, охороняли десятки зденерованих міліціонерів, про які рішення якого цвк взагалі можна було говорити?

Я дуже люблю ці будинки, їхній стилістичний різнобій, пустки між ними, такий краєвид легко вгадується і важко забувається, мені, наприклад, цілком зрозумілі дії старого фюрера, який сюди прилітав — якби у мене був літак, я б теж прилетів до якого-небудь такого східного прифронтового міста, сів би посеред центральної площі, зістрибнув би на землю, розім'яв би ноги, поспілкувався з місцевим населенням, там, запитав би про побутові проблеми, про побажання, про що іще може говорити старий божевільний фюрер із місцевим населенням, подякував би за гостинність, врешті-решт, узяв би хліб-сіль і знову здійнявся в небо над сірими непереможеними кварталами цього міста, розйобаного напередодні моєю армією.

Ліворуч темнів університет, лише на горішніх поверхах світилось кілька вікон, очевидно, на якихось кафедрах, заняття давно закінчились, за кілька годин студенти підуть на першу пару, можна постояти і дочекатись їх, загалом якщо довго стояти тут, на цьому місці, можна дочекатись чого завгодно, особливо в такому стані. Територія прострілювалась і просвічувалась свіжим снігом. Зима обіцяла бути довгою і виснажливою, як будь-яка зима. Життя обіцяло бути так само довгим і захоплюючим. Душі померлих наркомів дивились на нас із чорних харківських небес, сніг заважав їм роздивитись наші обличчя. Ображений ілліч повернувся до нас спиною.

4.

Провітрені аудиторії. Всю зиму 2002-го року Віденський університет страйкував. Щось їм не додали з міністерства освіти, і продвинуті студентські страйками вивели з аудиторій радісну повсталу масу. Я так і не зрозумів, про що там ішлося, здається, про зменшення пільг, про скорочення навчальних фондів, якісь чергові вияви побутового фашизму, одним словом. У нас на подібні речі ніхто не звертає уваги, наш студент лінивий і скептично налаштований, їхній — довірливий і соціально зайобаний. Мені не надто вірилось, що питання скорочення навчальних фондів може зібрати кількатисячний мітинг, я бачив різні мітинги, я бачив, як важко вони збирались і як легко розсотувались. Але виявилось — можна. Університет у ті дні нагадував вокзал у прифронтовій смузі, де-небудь на прикордонній території поміж Україною і Угорщиною, або Угорщиною і Хорватією, коридори були заповнені п'яними анархістами, обкуреними лесбійками, циганками на теплому вранішньому кумарі, голомозими викладачами, котрі перейшли на бік повсталого народу, албанськими прибиральницями, котрі намагались дати усьому цьому лад, і просто випадковими лібералами, котрим традиційно нічого робити. Навчатись ніхто не хотів. Натовпи снували коридорами, сиділи в кав'ярнях, пили каву з автоматів, курили гаш в телефонних кабінках, ділились піцою з поліцейськими і співали революційних пісень. Навіть не знаю, чи їм вдалось відстояти свої права, очевидно, все ж таки

вдалось, бо на якусь мить університет заспокоївся і студенти повернулись до аудиторій. Але всього лише на якусь мить — почалася американська окупація Афганістану і вони знову вийшли на вулиці. Аудиторіями гуляв свіжий весняний протяг.

Університет є для цього ідеальним місцем. Кращого місця просто не знайдеш, з огляду на адміністративну схему і почуття студентського братства, саме тут і має відбуватись найбільш героїчна й відчайдушна боротьба за виживання. Я часто думаю про це, дивлячись на Харківський університет. Скільки їх там навчається? Тисяч десять? Чим вони там займаються, чому ніколи не вийдуть на вулицю і не скажуть, що саме вони думають про систему освіти, або просто про систему, або просто — що вони думають. Адже вони щось думають, не може ж бути, щоби вони там покірно конспектували п'ять років різну лажу про квантову механіку, згадуючи потім із любов'ю все життя теплі й затишні аудиторії, в яких вони п'ять років пережовували тягучу, помірно дозовану жуйку вищої освіти. Чому вони завжди мовчать? Їх же там десять тисяч. Десять тисяч! Десять тисяч — це районний центр, десять тисяч — це армія Махна в хороші часи. Чому вони весь час дозволяли використовувати себе як гарматне м'ясо, виганяти себе на мітинги і концерти, тримати себе в гуртожитках і лабораторіях, доки назовні, на вулиці, відбувались найцікавіші й найнебезпечніші в цьому житті речі, відбувалось, власне, саме життя.

Їх цьому ніхто не вчив, я розумію, але, зрештою, чому тут учити? Річ нескладна: одного разу ректор

випишує черговий драконячий указ, наприклад, указ про підвищення цін на харчування в університетській їдальні, або, скажімо, вводить талони на макарони, коротше, щось жахливе й антигуманне, він і робить це, власне, не з причин якихось особистих моральних недоліків, скоріше по інерції, одним словом президент нагинає міністра, міністр нагинає ректора, ректор вводить талони на макарони, так і зароджується диктатура. Зранку студенти приходять до їдальні і несподівано для себе стикаються з черговим виявом жахливої несправедливості — їхні улюблені макарони, єдина річ, яку вони могли собі тут дозволити і завдяки якій вони взагалі весь цей час тримались, виявляється, тепер за талонами! І тут (це найбільш відповідальний момент, увага) хтось, хтось цілком випадковий, не активіст і в жодному разі не представник національно-демократичних сил, говорить — послухайте, друзі! друзі, говорить він, послухайте, послухайте уважно — ви чуєте що-небудь? ні? правильно, я теж нічого не чую. А знаєте чому? Тому що жоден із нас нічого не говорить, ми просто стоїмо мовчки і навіть не заперечуємо, навіть не обурюємось, у той час, коли нас позбавляють найнеобхіднішого. Я маю на увазі макарони. Ми мовчимо і навіть не заперечуємо, коли нас використовують як гарматне м'ясо, коли нас зачиняють у гуртожитках і лабораторіях, в той час коли там (він показує за двері їдальні) відбуваються справді цікаві й небезпечні речі, там (він знову показує) відбувається життя! А нам у цей час забивають голови якоюсь лажовою квантовою механікою! І ось тут, після слів про квантову

механіку, всіх прориває. Всі починають кричати і вимагати справедливості, для початку актив, бойова група, так би мовити, повністю захоплює їдальню, на крики прибігає охорона, але тут-таки отримує по голові. Скандуючи, натовп виносить на своїх плечах охоронців, ламає загорожу при вході (в нормальному університеті не повинно бути жодних загорож при вході!) і викидає охоронців під пам'ятник засновнику університету, почесному громадянину міста Харкова Каразіну Василю Назаровичу. Почесний громадянин Василь Назарович гидливо відступає вбік і обтрушує штанину. Студенти забарикадують центральний вхід і проводять у холі стихійний мітинг. Пари на нижніх трьох поверхах перериваються, на крики прибігає декан фізико-математичного факультету, але його тут-таки топлять у принесеному чані з макаронами. Криси встигають донести ректорові, ректор хапається за голову, потім за телефон, дзвонить кудись і просить підтримки. Після цього він викликає деканів, котрі ще залишились живими, і наказує за допомогою активістів, відмінників і завгоспа перекрити ліфти і сходи, починаючи від четвертого поверху. Університет повністю заблоковано — з першого по третій поверхи займає страйком, з четвертого і вище сидить ректор, з активістами, відмінниками і завгоспом. До центрального входу під'їжджає беркут, знаходить побитих охоронців і пробує штурмом захопити хол. Страйком приносить з військової кафедри макет кулемета Дегтярьова і ставить його в холі, проти головного входу. Беркут залягає. Ректор погоджується йти на переговори. Страй-

ком чекає внизу, але варто лише ректору спуститись з четвертого поверху на третій, як повсталася маса захоплює четвертий поверх і швидко рухається вгору. Ректор стоїть в порожньому холі і нічого не розуміє. Снайпери тримають його, на всяк випадок, під прицілом. Бійці беркуту починають повільно рухатись вгору, знаходячи в коридорах пошматовані і перемазані макаронами портрети президента. На четвертому поверсі вхід перекрито. Беркут намагається використати черемху, але в коридорах університету погана витяжка, оскільки ректор економив не лише на макаронах, і газом труяться самі беркутівці. Це дає страйкому можливість виграти якийсь час. Студенти захоплюють останні неторкані буфети на горішніх поверхах і вриваються до великої фізичної аудиторії, після цього вони відчиняють вікна і викидають вниз портрети Лобачевського і, для ефекту, старі телевізори, котрі вже давно не працюють. Розбиваючись, телевізори вибухають, ніби підводні міни. Містом натомість повзуть чутки про нечувану за своєю зухвалістю і громадянською мужністю студентську акцію, близько шостої вечора, щойно після важкого десятигодинного робочого дня під університет стягуються ліві активісти з київського і московського районів, бачать під університетом побитих охоронців і потруених беркутівців і починають між собою брататись. Урешті-решт, побитим охоронцям у цій ситуації не лишається нічого іншого, як теж почати з усіма брататись. Деморалізований і позбавлений останньої підтримки ректор йде на поступки і підписує ряд указів і декретів, крім усього іншого — дек-

рет про власне звільнення. Студентам пропонують спуститись униз, але вони не поспішають, влаштуваючи у приміщенні великої фізичної аудиторії цілодобову трансову паті на честь загальної перемоги.

На вахті завжди стоїть охорона. До університету мене зазвичай не пускають, приймаючи, очевидно, за збоченця. Навіть не знаю, що сказати.

5.

Шева показує капіталізму фак. Чим харківський Шева відрізняється від решти Шев, густо встановлених по містах і селах України? Харківський Шева позитивно вирізняється грамотно підібраним соціальним контекстом. На відміну, скажімо, від понурого київського, в якого перед очима маячить червона стіна університету, чи від кислотного львівського з риб'ячим хвостом, наш Шева настільки природно обліплений різними декласованими елементами, що відразу розумієш весь той концепт, котрий скульптори вклали в потужний торс Тараса Григоровича — якщо вже говорити про Шевченка як про поета-демократа, поета-революціонера, то й тло в такому випадку має бути відповідним. Себто революційним. А яке революційне тло може створювати риб'ячий хвіст? Жодного, якщо не йдеться, звісно, про сексуальну революцію. Натомість, якщо йдеться про революцію соціальну, то до нейтральної в будь-якому разі по статі поета, як це не дивно, найбільш пасують саме такі дивні й недоречні на перший погляд персонажі, всі ці червоноармійці й комсомолки, котрі зусібіч

обступили його і від котрих він відштовхується, різко повертаючи свій накачаний революційний тулуб і роблячи досить-таки прозорий жест рукою — таке враження, що зараз він гордо викине вперед руку з міцно стиснутим кулаком і вдарить ребром долоні по рукаву — ось вам, тримайте, за всіх червоноармійців і комсомолок цього великого міста, отримуйте мій персональний заповіт, мій палкий непереможний фак, а все інше вам скажуть мої друзі, все, звертається він до червоноармійця з бомбою, як закінчив, можеш кидати. Ти ніколи не можеш передбачити, хто опиниться поруч із тобою у відповідальний момент, яка публіка зреагує на твої римовані заклики до повалення режиму. Червоноармійці і комсомолки виглядають навколо нього природно, у всякому разі, ти не питаєшся, з якого тому повного зібрання творів вони туди видряпались, там їм і місце — декласованим і агресивним. Бо кого їм ще й підтримувати, як не Шеву, самі подумайте.

Свого часу, в далекому 1919-му році місто захопили анархісти, на якийсь час, доки не прийшли червоні. Переказують, нібито вони поставили в готелі Асторія гармату і почали екзальтовано бомбити навколишні квартали. І ось історія з цією самою гарматою видається мені значно привабливішою, ніж усі пацифістські хороводи навколо пам'ятника іллічу. Якщо вже назвався революціонером, ну, то давай — викочуй свою гармату і пуляй, навіть якщо особливо немає по кому, все одно — головне, що ти перестаєш бавитись і починаєш робити речі, за які потім справді доведеться відповідати.

Вуличні акції у будь-якому разі приваблюють публіку неврівноважену, яка виповзає на звуки революційних барабанів, на запах адреналіну і перетворює будь-яку пафосну, сплановану в штабах забаву на суцільний цирк, на строкату ходу ряжених, на гіт-парад вуличної неврівноваженості, хто буде стріляти по демонстрації, котра складається з блазнів і юродивих — яскравих і фарбованих. Ясна річ, що їх у натовпі лише одиниці, але це найбільш яскраві одиниці, саме вони й задають настрій усьому, що відбувається. Прикметно, що першими вони й зникають. До речі, ось теж цікава тема — як на їхній розбитій, ніби старі магнітофони, психіці відбиваються революційні події, чи вони їх змінюють, і якщо змінюють — то в який бік?

Дивні й неспокійні люди приїжджали до міста звідусіль, ходили вулицями, видно було, що звичайне, цивільне життя не для них, що воно їх пригнічує і позбавляє енергії, їм чим більше побутової істерії, тим зручніше, це був їхній час, вони на нього чекали все своє життя. Лишалось тільки за них порадіти.

Він з'явився сонячного ранку, вийшов звідкись з-поза будівлі готелю і, широко посміхаючись, попрямував просто до нас. Помітно його було здалеку, він був схожий на панка, якого довго лікували, причому стаціонарно, а те, що мав на собі рясу, лише підкреслювало його панківську натуру, у всякому разі, священика він не нагадував зовсім, можливо, через вираз обличчя. З обличчям йому не пощастило —

він сильно косив, до того ж один вус мав повністю білий. Такий собі панк-альбінос у попівській рясі. Навколо нього відразу ж почали збиратись люди, навіть у цій ситуації, коли вже нікого не можна було здивувати зовнішнім виглядом, він викликав жваве зацікавлення у харків'ян і гостей міста. Ти звідки? запитав я його. З Росії, відповів він, і посміхнувся. Ага, кажу, московський патріархат? Та яка різниця, відповів він, я сам по собі. Ну, ясно кажу, тільки без агітації тут. І він залишився.

Почувався він упевнено і спокійно, збирав навколо себе скінгедів і толкієністів, бомжів і провокаторів і проповідував їм, як Йона риbam. Бомжі і провокатори слухали його, заворожено дихаючи зябрами. Ходив він у супроводі кількох найбільш фанатичних толкієністів. По-моєму, вони його чимось накачували, у всякому разі настрої у них у всіх був піднесений. Агітацією він справді не займався, нипаючи в синіх міських сутінках і покручуючи свій білий вус.

Несподівано він зник. Я довго допитувався в його послідовників, де це, мовляв, ваш гуру, чому більше не проповідує птахам і риbam, але вони лише ніяково посміхались і відводили очі. Врешті хтось із них розколовся. Історія виявилася скоріше трагічною, ніж повчальною. Виявляється, одного разу, просто посеред чергового сеансу по заготівлі юних, не до кінця зіпсутих душ, старий альбінос несподівано відчув потребу, я б її назвав великою в прямому сенсі цього слова. Був немісцевий, тому навіть не уявляв, де цю потребу можна справити. Думки пастви розійшлись — одні пропонували вести гуру до платного туалету за

відділенням міліції, інші казали, що це відділення ще треба буде проминути, тому краще не ризикувати і йти в палац піонерів. Порадившись, громада рушила. Але виявилось, що палац піонерів у ці три-можні дні оголосив себе територією миру і нікого з майдану не пускав. Гуру занервував, паства кінцево розкололась, того, хто перший запропонував іти в палац піонерів, було посоромлено і вигнано. Гуру спробував закликати до совісті своїх адептів, ті, починаючи злоститись, ще раз порадилися і повели його в готель харків, де на четвертому поверсі, в кінці коридора є безкоштовні кабіни, але про це треба знати. Вони про це знали. Але вони не знали того, що саме з першої до другої пополудні кабіни ці зачинені на санітарні роботи. Гуру мужньо тримався, як і належить порядному пастиреві. Очевидно, це був просто не його день. Зденеровані адепти перешикувались по новій і вирішили пробиватись-таки за відділення міліції, не лишати ж гуру в такому стані, думали вони, не лишати, не лишати — подумки погоджувався з ними гуру. Вони пішли до ліфта. Довго на нього чекали. Довго в нього впахались. Врешті хтось натиснув на потрібну кнопку, і ліфт рушив.

Гуру дотримався до другого поверху. В той момент, коли ліфт проминув другий поверх і хвилина полегшення невблаганно наближалась, сила духу відступила від нього, і він зазнав чи не найбільшого морального фіаско в своєму житті. Я вже не говорю про фіаско фізіологічне. Коли ліфт доїхав до першого поверху, послідовників у нього вже не було. Ліфтом після того, до речі, довго ніхто не користався.

Себто, я ж говорив — що історія ця скоріше трагічна, ніж повчальна. Бо що можна винести з таких історій? Що з них виносять самі головні герої? Хвиля спадає, кола розходяться, герої вуличного руху западають в свої криївки, чекаючи наступної нагоди виплеснути з себе жовч і святковий революційний намул, гуру-альбінос повернувся куди-небудь в північні лісові монастирі й довгими зимовими вечорами переповідає скептично налаштованим братам про дивне південне місто, де святковим майданом за ним ходила строката юрба юних адептів, де ліфти в готелях повільні, як смерть на хресті, де просто посеред міста стоїть суворий зібраний Шева і показує світовому капіталізму жорсткий пролетарський фак.

6.

Роллінг стоунз для бідних. Я знаю про вініл усе. З нарізаними на ньому треками, запакований у конверти, неторканий, ніби засніжене поле, повне чорного терпкого снігу, вініл пахне вогнем і залізом, синтетикою і хімією, коли виймаєш диск, спочатку із зовнішнього картонного конверта, потім із внутрішнього, обережно береш його і дивишся проти світла, видно, як пил сідає на його крихку поверхню, як сонце перебігає тонкими западинами, так мовби атлети біжать по колу вздовж чотирьох бігових доріжок стадіону, які не мають ні початку, ні, відповідно, кінця. Нагріваючись, вініл деформується і втрачає свою пружність, будь-який гострий предмет лишає на ньому глибокі сліди, ніби на вершковому маслі,

він б'ється, мов посуд, розсипаний на кухні ресторани. Потрапляючи у вогонь, вінил тягнеться і виїдає все живе, наче розлита з танкерів нафта, з нього йде чорний густий дим, він пахне хімічним розпадом. Смерть вінилу жорстока, життя вінилу легке.

Підлітком я проводив тут цілі години, магазин грамплатівок, розташований у підвалах щойно збудованого театру опери та балету, був тим місцем, де я радо погодився б померти — просто посеред дисків, які я не міг із фінансових причин собі купити. Якоюсь мірою це позначилось на моєму подальшому ставленні до опери, з балетом включно. Всі мої зацікавлення в цьому напрямку обмежувались довколишніми підвалами, заповненими тисячами нових платівок, і який після цього міг бути балет. Мені здавалося, що я знаю про вінил усе, хоча я не знав нічого — моє знання підмінялося моєю любов'ю, моєю запеклістю, а цього, як виявилось, надовго не вистачає.

Але ось в моєму даун тауні випадкових будівель немає, хтось їх підбирав старанно й ретельно, так щоби з кожною із цих споруд було пов'язано безліч історій і випадків, і спробуй тепер вилучити звідси бодай один із об'єктів — загальна картина розсиплеться, діри будуть сяяти в повітрі, розпорошуючи навколо порожнечу. З дня на день бачити ті самі будинки, заходити до них, довго ними блукати, вивчаючи поступово їхнє начиння, зникаючи до висоти і темряви коридорів, до важкого скрипу вхідних дверей, до віконниць і розеток у стінах, до лав у кори-

дорах і килимів на сходах — мій даун таун важить для мене значно більше, ніж можна припустити, я знаю про ці будинки все, у всякому разі — все, що мені потрібно.

Скажімо, опера, обліплена кав'ярнями і магазинами, кінотеатром і касами, з майданчиком, на якому скейт-бордери стоять на своїх дошках, ніби олов'яні солдатиками на підставках, а старі торчки продають самопальні касети; спогади, які викликає в мене опера, особливо сумні й ліричні, ясна річ, що це не стосується музики, при чому тут музика, мова йде про речі інтимніші. Скажімо, мої друзі. Серед моїх друзів традиційно не було любителів балету, думаю, навіть не варто пояснювати чому. Балет вони не дивились навіть по телевізору, по-перше, тому що по телевізору балет, як правило, не показують, а по-друге — звідки у них телевізор. Справа зрозуміла і коментарі тут зайві. Але навіть при цій нелюбові, нелюбові, слід завважити, якщо й не принциповій, то у всякому разі послідовній, мала місце одна історія, котра безпосередньо стосувалась балету. Одного разу, році так в 92-му, максимум — 93-му, тепер навіть не пригадаю, ми з друзями мали відбутися колективний похід на балет. В рамках, здається, місячника естетичного виховання, чи чогось такого. Буфетом справа обмежитись не могла — на вході був фейс-контроль, до нас, враховуючи рівень нашого естетичного виховання, увага була особлива. Потрібно було йти. Але, очевидно, з причини внутрішнього

спротиву, похід видавався нам недоречним. До бале-ту ми були не готові. Ми сиділи в пивбарі на про-спекті Свободи (з наголосом на першому складі, так-так, саме з наголосом на першому складі — до свободи як філософського поняття це не мало жодного сто-сунку, мова йшла про чехословацького генерала, по-моєму генерала, у будь-якому разі справи це не сто-сується) і вагались — нас позбавляли вибору, ніхто не питав нас про наше ставлення до місячника есте-тичного виховання, і цілком даремно, тому що до чого ми мали чітке й принципове ставлення — так це саме до місячника естетичного виховання, але нас затисли в кутку і тримали під прицілом, у віці 18-ти років особливо образливо відчувати себе щуром, якого придавили до стінки, погодьтесь. Тим більше, коли ти третю годину поспіль сидиш у пивбарі на проспекті Свободи, і хай це не має жодного відношення до сво-боди як філософської категорії, все одно образливо. Лишалось півгодини. Конформізм укотре переміг, ми вирішили їхати. Але це так просто сказати — виріши-ли їхати. Не так вже й легко було в нашому стані зібратись, вийти з пивбару і впіймати таксівку, не так вже й просто було нам у тому розпачливому стані до-мовитись із водієм, більше того — не так вже й про-сто було взагалі пояснити йому, куди ми їдемо. Але деталі зникли в підвалинах пам'яті, а суть лишилась на поверхні — ми доїхали, запізнившись усього на десять хвилин, справи наші йшли все краще. Але мар-но, марно думати, що будь-який, навіть найменший вияв твоєї продажності минеться даром і не буде тобі

зарахований арбітрами матчу! Тільки не в цьому житті. Бо в цьому житті платити потрібно за все, а особливо за конформізм. Бо в цьому житті поміж балетом і свободою завжди потрібно вибирати свободу, навіть якщо це чехословацький генерал.

До залу нас не впустили, передусім через нашого друга Ігорька. Ми всі виглядали не найкращим чином, але нам готові були це пробачити, хоча б із огляду на місячник естетичного виховання вони могли закрити очі на наші заригані джинси і залиті пивом кросівки. Але наш друг Ігорьок, той, котрого ми збирались везти в багажнику таксівки, той, котрого ми забули в таксі з першого разу, той, зрештою, котрий ішов попереду всіх — у довгому шкіряному плащі, під яким була лише стара біла майка, одягнена навиворіт — цей бар'єр йому не дався. Ще якби майка його, ця його стара-добра біла майка, не була одягнена навиворіт, або не цей його дурацький плащ, який він не хотів лишати в гардеробі, оскільки боявся, що його вкрадуть, нам би могли все пробачити і пропустити на балет, рятуючи в такий спосіб смертельно безнадійну ситуацію з нашим естетичним вихованням, якби ж то було так. Але все було проти нас — майка була одягнена навиворіт, плащ скидати наш друг категорично відмовився, нас викинули, навіть не перевіривши квитки. Приречено ми йшли на вихід. Шо, мальчики, уже? щиро здивувались тьотки в гардеробі. І тут він, наш друг, легким рухом заправив свою майку в джинси, заціпнув плащ на верхній гудзик, і недбало так кинув — «Не мій стиль».

Думаю, тьотки після цього мали повіситись на фар-
нерних декораціях.

Чомусь саме минулого року доводилось бачити всі ці будинки в незвичних ракурсах, особливо близько підходити до них, продирались всередину, розглядати впритул фарбу на стінах; ніколи до того я не проводив біля них стільки часу, ніколи до того вони не були такими темними й порожніми. Навіть опера була темною й порожньою, тут не продавали більше касет із ролінгами, не було жодного вінілу, все це залишилось десь там — в 92—93-му, тут було цілком інакше життя, не менш цікаве, до речі, ніж те, попереднє, але все одно інакше. У всякому разі, зима в ньому була холодною, а повітря — розрідженим.

Ми йшли в цьому повітрі, вночі, чоловік 30—40 і заліплювали майданчик перед оперою агітацією, ми ліпили її куди лишень могли, перегукуючись у темряві. Раптом попереду з'явилась міліція і рушила на нас. Намагаючись триматись разом, ми почали задкувати, вони йшли за нами, витримуючи дистанцію і зриваючи все, що ми перед цим наліпили. Це була навіть не дистанція, це була фора, ті 50 метрів, котрі ти завжди намагаєшся тримати про запас. У нас вони були, у них — ні. Їм, я думаю, було гірше.

7.

Вологе тіло влади. Заходиш із бокової вулички, минаєш кпп, на вахті менту говориш, скажімо, що ти кур'єр, тільки не наркокур'єр, що ти кур'єр і приніс кореспонденцію, або що ти приніс піцу, або ви-

гадуєш щось більш ризиковане, скажімо, що ти в комітет по роботі з релігійними громадами, їм як правило все одно, питаються вони скоріше для порядку, хоча який тут порядок, далі викликаєш ліфт, спокійно, головне спокійно і без паніки чекаєш, доки за тобою автоматично зачиняться двері і все — маєш зовсім небагато часу, аби визначитись із кінцевою зупинкою, маєш всього кілька хвилин, аби зорієнтуватись у цих глухих коридорах і в нумерації кабінетів. Принаймні найближчі півгодини ніхто шукати тебе не буде, якщо ти, звісно, сам себе не попалиш, не відкриєшся раніше, аніж треба, тоді все буде гаразд.

Коридорами влади ходять, як правило, люди впевнені в собі, їх загартовує ця необхідність щоденного проходження пафосними коридорами, застеленими дешевими килимами, вони собі думають — як все-таки здорово все склалось, як правильно: влада, про котру пишуть в газетах і показують по тіві, влада, за котру боряться і помирають, лежить в цей самий час в сусідніх кабінетах, ось за цими дверима, які я, один із небагатьох, можу легко відчинити. Коридори влади викликають у відвідувачів нездорове почуття за попадливості, це ми з друзями пролазили в місцевий буфет, маючи по сімнадцять років і називаючись кур'єрами, проповзали в тоді ще доволі пристойну постпартійну, головне дешеvu, їдальню, для більшості ж відвідувачів ці коридори наповнені сакральним духом адміністративного підпорядкування та бюджетної залежності. Бюджет, ніби грибок, роз'їдає шкіру між пальцями громадян, примушує їх нервувати і

плакатись клеркам, які в цей час незворушно дивляться відвідувачам в очі, ховаючи руки під стіл. Всі вони пов'язані, всі вони тримаються один за одного, їм потрібна ця гра у владну вертикаль, із її бюджетним наповненням і комунальними службами — відвідувачам потрібне відчуття системи, відчуття пальців на своєму горлі, їм завжди зручніше випорожнюватись у громадських туалетах у чийсь присутності, у них від цього краще працює шлунок; клеркам natomiast необхідне щоденне підживлення шлунковими соками електорату, підключення до його нервової системи, клерки, мов польові гризуни, риють свої кілометрові нори на сонячних угіддях матеріального забезпечення та соціальних гарантій, подивись уважно — за твоєю спиною завжди стоїть клерк і лише чекає зручної миті, аби залізти до тебе в кишеню і витягти звідти всі мідяки, всі фісташки й ключі від поштової скриньки, всі презервативи і візитні карточки твоїх дилерів, все, що ти тягаєш місяцями в безрозмірних і безборонних кишнях свого пальта, клеркові підійде будь-що, його щуряча натура потребує не стільки матеріальної компенсації за своє цілодобове полювання на твої кишені, скільки простої моральної сатисфакції, клеркові потрібно витрусити з тебе твоє внутрішнє життя, мов кишки із риби, витрусити і напхати всередину, ніби листя капусти, повістки і формуляри, бюлетені і довідки, прес-релізи й телефонні рахунки, аби ти спробував усе це перетруїти і не зміг, здохнувши у коридорах влади від завороту кишок.

Часто вони виходять із одного й того самого під'їзду, о восьмій ранку, вони живуть зовсім поруч, вся ця дистанційованість влади від населення, вона ілюзорна, вона зникає, щойно закінчується восьмигодинний робочий день клерка і щойно відвідувач виходить знову на свіже повітря, тут вони у рівних умовах, і не мають потреби грати в ці дитячі ігри, життя жорстоке до клерків, воно б'є ними по стінах будинків, як бамбуковими палицями, і притискає нігтем до паркету, до відвідувачів воно теж, до речі, не надто лояльне, з відвідувачами у нього стосунки, можливо, ще гірші — відвідувачі не мають захисту від життя ніде, навіть у коридорах влади, більше того — тут вони захисту від нього навіть не шукають, обмежуючись традиційно питаннями матеріального забезпечення та соціальних гарантій.

Часто, проходячи вздовж цього будинку, я собі думаю — цікаво, я зараз іду вздовж коридорів влади, коридори ці тягнуться саме із заходу на схід, на кожному поверсі, з правого крила будинку до лівого, і в той самий час коли я йду вулицею, роблячи ще одну спробу дістатись додому, хтось зовсім поруч зі мною, на відстані якихось сорока-п'ятдесяти метрів, йде, можна сказати, паралельно мені, коридорами влади, роблячи кар'єру і намагаючись дістатись кінця свого коридора. Хоча, подумати б, що його там чекає, в кінці коридора — глухий кут, порожня кімната, оброблена хлоркою, білі клінічні кабінети, в яких сидять рано постарілі, затравлені життям клерки і з тихим відчаєм дивляться за вікна, на осліплені ранковим сонцем вулиці й площі, до котрих вони на-

справді не мають жодного відношення. Ще я думаю, що, ось, хоча ми з ними йдемо в одному напрямку, себто з заходу на схід, і навіть приблизно з тією самою швидкістю, але в наскільки різних і неподібних місцях ми врешті-решт опинимось.

Але як ти використаєш свої півгодини? Давай, часу лишилось не так вже й багато, шкодуватимеш потім, спробуй хоча б цього разу використати свою перевагу в тридцять хвилин, ти ж до цього давно готувався, все, пішов — проходиш довгим коридором п'ятого поверху, збігаєш на четвертий, оминаєш на сходах двох секретарок, котрі курять міцні мальборо, і виходиш на початок довгого, безкінечного коридора, все — це має бути десь тут, уважно слідкуй, не пропусти потрібних дверей, повільно йди і прислухайся, за одними з них зараз обов'язково почувеш це важке задушливе дихання, тяжкий стукіт великого червоного серця, зарослого жиром і зіпсованого розчинною кавою, ти не зможеш не впізнати цю затяжну безкінечну аритмію, котра пробивається щодня з екранів твого тіві чи з рекламних роликів на ефемках, цей судомний сердечний різнобій відомий тобі, як нікому іншому — саме він лунає на порожніх перонах зимової нічної підземки, саме він збиває тебе з ритму о шостій ранку, за його смертельними паузами визначають час продавці магазинів і регулювальники на перехрестях, стукіт цього серця ні з чим не сплутаєш, це воно, це потрібна тобі кімната. Саме під цими дверима і потрібно лишити свою бомбу.

Зупинившись на площі, годуючи голубів із руки, питаючись у когось про час, слідкуеш за літаком, котрий пролітає в бік кордону, лишаючи широкі білі смуги, і, напружившись, навіть тут уловлюєш його дихання, відчуваєш, як воно важко перевертається з боку на бік, відриваючи від підлоги смертельну вагу своєї плоті, лишаючи на підлозі вогкі сліди, важко переводить подих і знову завмирає на довгий час, намагаючись вирівняти дихання, згойдуючи застояне повітря кімнати і незадоволено рухаючи довгими слизькими щупальцями.

За кілька хвилин дихання заспокоюється, щупальці завмирають, потові залози відкриваються і воно далі лежить посеред порожньої кімнати, в той час як ти стоїш і здалеку дивишся на вікна адміністративного будинку, з котрого вийшов півгодини тому. Будинок масивно тягнеться із заходу на схід, рівні холодні ряди його вікон зблискують на сонці, зовсім мало відкритих кватирок, таке враження, що вони бояться протягів, тому сидять із щільно заліпленими і заклеєними папером вікнами, ці кілька сотень клерків, усі вісім годин свого робочого дня, страждаючи від алергії і задухи, сидять у своїх порожніх вибілених кабінетах, тамуючи подих і уважно дослухаючись до дихання на четвертому поверсі, до аритмічного перебою масивного нездорового серця, відслідковуючи для себе, як там, у зачиненому кабінеті важко перевертається з боку на бік накачане жиром і хворою коричневою кров'ю, зачинене тут до кінця свого віку повільне вологе тіло влади, і серце його під кінець робочого дня працює

більш злагоджено й монотонно, в той час як з іншого боку дверей, так само злагоджено й монотонно, б'ється встановлений тобою на шосту вечора часовий механізм.

8.

Залишаючи назавжди палац піонерів, виходячи в жирний вечірній сніг із його залів та кімнат і навіть не розраховуючи повернутись сюди, принаймні в найближчі півроку, я собі думаю про дивне сполучення, химерну спайку понять — палац піонерів, знак, листівка з минулого, з колективного дитинства цієї країни, з її колективної пам'яті. Нова естетика не може до кінця збити літери на фронтонах, прибрати скульптури, поставлені на дахах мого міста, вона не може витравити написи і вивіски, як кислотою витравлюють наколки, їй не стає духу, не вистачає вміння, а головне — їй немає чим замінити виважений візуальний ряд, котрим користувалась колишня країна в своєму просуванні вперед, в жовті порожні піски забуття. Дивні руїни лишилися після всього, будинки з привидами повішених, маршрути для колективних занять секс-туризмом, усі ці палаци культури, палаци одружень, палаци піонерів, недоречний мажорний дух юної соціалістичної моделі, котра, ніби нова парова машина, розірвалась від власного адреналіну, залишивши на пам'ять окремі деталі, на яких запеклась малинова кров дослідників.

Чим можна замінити палаци культури і палаци піонерів? Адже зрозуміло, що мова йде не про пала-

ци як такі, навіть не про їхню функцію йде мова, мова йде про тисячі підлітків, котрі мають при собі щось більше, ніж просто паспортні дані, кожен із них має щось значно важливіше для себе, наприклад біографію. Хто наважиться позбавити їх усіх біографій? І що він запропонує натомість?

Виростаючи, ти відкриваєш для себе необхідну тобі кількість речей і понять, предметів, будівель і цілих архітектурних ансамблів, вони постають перед тобою раптово і лишаються в твоїй свідомості надовго, якщо не сказати назавжди. Це так лише мовиться — палац піонерів, насправді за цим стоїть рубане м'ясо часу, його вивернуті кишки, на яких він повісився. Спробуй, згадай все до найменшої хвилини — лише почнеш, за тобою відразу потягнуться, ніби дим за підбитим винищувачем, теплі стебла твого дитинства, стиглі плоди твого вростання в життя, твого проходження крізь нього, твоєї в ньому загубленості.

Палаці культури, котрі утримували профспілки оборонних підприємств, актові зали з поганим освітленням і важкими лаштунками, котрі весь час заїдали і не відкривались, евакуаційні виходи за сценою, кімнатки, набиті самопальною, часто краденою апаратурою, репетиційні майданчики, кузні кадрів, так би мовити — скільки по Харкову розкидано таких будівель, я з дитинства тягався по усіх цих палацах, я й тепер люблю туди заходити, щоправда, там уже майже не лишилось божевільних мешканців, піонерів-героїв, котрі захоплювали осередки культури,

і тримались в них до останнього, не дозволяючи викинути себе на вулицю.

Такий палац культури стоїть напроти універмагу. До нього завжди важко було добиратись, хіба що трамваєм. Раніше, в іншому житті, я часто ходив сюди на різні концерти, добираючись із кількома пересадками й сотнями однодумців, ми пхались через ціле місто, аби бути разом, триматися одне одного, радісне божевільне відчуття ліктя, навіть якщо цей лікоть б'є тебе по нирках. Ми доїжджали до місця, трамваї зупинялись, ніби серця, палац культури стояв у тихих осінніх сутінках, в коридорах пахло гашишом і туалетом. Такі концерти варто було побачити, тим більше, що слухати їх було все одно неможливо.

І ось минає десять років, як скінчилися усі самопальні концерти, як сюди провели нормальне метро, після чого сюди більше ніхто не приїжджає, і я випадково знову потрапив до цього палацу культури, дивна ситуація — мені потрібно було саме провести концерт, і все було б добре, за винятком невеличкої деталі — не було залу. Я не буду говорити зараз про опозиційні акції, про переляканих директорів, про йобнуте суспільство, котре боїться саме себе, оскільки, ну, що тут говорити, ви і так все знаєте, але проблема ускладнювалась тим, що концерт мав відбутись о сьомій вечора сьогодні, принаймні так було написано в афішах. О дванадцятій дня залу ще не було.

І тут я згадав про старий-добрий палац культури, як же так, подумав я, там ще за совка відбувались

фантастичні за своєю асоціальністю речі, там ще в ті далекі часи, коли велика машина лише почала робити перші збої, панк переміг кінцево і незворотно, не може бути, аби мене в цей зал не пустили тепер, саме вони зобов'язані це зробити, хоча би з огляду на наше спільне минуле. Я поїхав туди, нам було що висунути одне одному в якості звинувачень, скільки разів мене виставляли з цього залу охоронці, одного разу мене ледь не прибили тут за те, що я нібито кинув у переповнений зал запалену петарду, і хоч скільки я не говорив, що це не я, мене все одно ледь не прибили; скільки разів мене скидали зі сцени разом із музикантами, за яких я встигав схопитись, одним словом — якщо я й міг десь знайти порозуміння, то саме тут. Я зайшов усередину — перший поверх займав салон меблів, крім цього був кабак, ще якісь салони й магазини, збоку знаходився занюханий секонд-генд. Гашишом більше не пахло, залишився лише запах туалету, дух совкової параші, який не зник звідси разом із рок-н-ролом, в'ївся у стіни, в'ївся в секонд-генд. Я розвернувся і поїхав назад.

Подібна історія трапилась і з палацом піонерів. На початку 90-х тут репетировали друзі нашого спільного знайомого Німця. Німець тусувався відразу по кількох фронтах, поєднуючи на своєму життєвому шляху такі, здавалося б, несумісні речі, як пан-германізм (ну, це можна було списати хоча б на його поганяло) і українське народне поганство (а ось це вже ні на що списати не можна було, молодість, молодість, дорогі брати і сестри, що тут скажеш), і

його друзі з палацу піонерів якимось дивним чином теж намагались у своїй творчості ці речі поєднати. Німець про них багато й захоплено розповідав, проте знайомити боявся, він мав гіркий досвід і чітко знав собі таку річ — якщо не хочеш втратити друга, ні з ким його не знайом. З бабами в нього була та сама ситуація, себто ситуація в нього була, а баб якраз не дуже. Я добре запам'ятав із тих часів його захоплені розповіді про палац піонерів, як про таку собі гавань, до якої спливаються натомлені життєвими бурями українські народні погани, де на них завжди чекає тепла родинна зустріч — спирт в заліжних кружках, на вибір різна фармацевтика, драп, тьолки і міньєт у жіночому туалеті, ну, як зазвичай і водиться серед поган, я підозрював, що десь воно не все так, як він розповідає, але що мені було до того — в якийсь момент нам довелось разом із Німцем пережити безкінечну затяжну осінь, ми спали в партійному офісі однієї правої партії, в колишній душовій кімнаті, місця там було саме стільки, аби двоє брудних тінейджерів, не скидаючи, ясна річ, одягу, могли розміститись спина до спини, лікоть до ліктя — на пакунках із фашистською літературою, поклавши в голови власні светри, викинувши в коридор власні черевики, тому що, по-перше, не було місця, а по-друге — повітря, ми спали в душовій кімнаті, з вирваними зі стіни кранами, з сірими кахляними стінами, гріючи своїми тілами вогкі пачки газет, з надрукованими в них героями вермахту. Герої були холодними, фашизм не сподобався мені відразу.

Палац піонерів знаходився зовсім поруч, як жорстоке заперечення усіх наших дитячих наївних уявлень про світ — саме тоді, саме тієї осені я почав нарешті розуміти, що ніхто, ніхто й ніколи, ніде і ні за яких обставин на мене не чекає, немає жодної гавані, будь я хоч тричі поганином, будь я героєм вермахту, ніхто не готує мені теплу постіль, ніхто не дивиться у вікно, шукаючи у вуличній темряві мій силует, мені просто немає куди йти, єдине, що я насправду можу вчинити — це лишитись, лишитись раз і назавжди там, де я є, там, де мені було так погано, там, урешті, де я вижив, не давши собі здохнути на жорстоких, вогких і чорних від фарби пачках із газетами, котрі пахли нічними страхами і типографським свинцем.

9.

Станція метро смерть. Знаєш, що це? запитав він, показуючи на шов у стіні. Що? Це аварійні двері, на випадок бомбардувань. Ти знаєш, що наші станції метро розраховані на бомбардування? Ну, здогадуюсь. І не просто на бомбардування, додав він, у разі атомного бомбардування тут теж можна буде пересидіти. Ну, це навряд чи, засумнівався я. Можна, впевнено сказав він, всі спустяться до підземки, зачинять за собою оці ось свинцеві двері і сидітимуть тут до кращих часів. Довго сидіти доведеться, сказав я. Але в принципі, погодився він, це лишає хоча б якусь надію.

Неважко здогадатись, що наші міста приховують у своїх утробах, на своїх тілах безліч додаткових при-

ладів і важелів, придивившись уважно до знайомої архітектури, ти з подивом починаєш розрізняти невідомі тобі раніше підземні переходи в неочікуваних місцях і пожежні драбини, котрі виводять на артилерійські майданчики. Місто змушене вміти оборонятись, навіть за мирних обставин воно повинне боротись за власне життя, що вже говорити про атомні бомбардування. Ці несподівані знання про таємні механізми в міських комунікаціях позбавляють надовго спокою і усталених поглядів на давно знайомі речі. Підземка, довга харківська підземка, в котрій так добре грітись у грудні, вже не видається безпечною та безтурботною, раптово на стінах її станцій проступають жахливі хірургічні шви, за якими ховаються аварійні двері, за якими чекають свого часу бестії в коридорах, інфіковані тварини й земляні птахи, котрі давно вже не вміють літати та й не мають де, якщо вже на те пішло.

Нізащо не спушусь до підземки у випадку бомбардування, вже наперед знаю, чим це закінчиться, нічого хорошого тут чекати не слід, варто згадати хоча б берлінську підземку 45-го, дбайливо затоплену вкінєць розваленим режимом. Надмірна, нікому не потрібна фактурність подібних сцен, про що вони думали, запускаючи воду до тунелів із вагонами? Одна річ, коли армія гине на лінії фронту, цього, принаймні, слід очікувати від початку, для цього фронт й існує, якщо я все вірно розумію, але населення на центральних станціях Берліна, їм це для чого, такі речі добре знімати в кіно, там головний герой, на-

бравши повні легені повітря, пірнає в холодний, наповнений водою тунель, намагаючись винирнути на сусідній станції, в касовому дорогому кіно йому це безперечно вдалося б, він пробивається крізь чорний, такий безкінечний на перший погляд, тунель, відштовхуючись у густій воді ногами, він навіть не встиг зняти черевики, це трішки уповільнює його заплив, але в жодному разі не може його зупинити, він пропливає повз порожні вагони, зазирає у вікна, розглядає на стінах схему ліній метро, щоби не збитись, бува, в цих крижаних підземних водах і не запроти бюджет фільму, зрештою, коли повітря закінчується, він помічає далеко попереду, за спинами тріски і за зеленими водоростями, вогні наступної станції, ще не до кінця затопленої фашистами, і вистрілює своїм тілом із глибини просто на платформу, рятуючись від смерті в темній холодній воді підземки. Щоправда, ця станція теж швидко мала наповнитись водою і врешті-решт, скільки не пірнай, скільки не пробивайся, скільки не відштовхуй від себе круглі морські міни з чорними шипами, вони все одно затягнуть тебе на саме дно, де немає світла і життя, де лежить холодне каміння, і куди опускаються залізобетонні уламки оформлення станцій метрополітену й шматки чорних крейсерів, підбитих у цих мутних небезпечних водах. Якщо вже ти спускаєшся вниз, стаєш на ескалатор, маючи на меті перечекати тут, на глибині, погані часи, подумай про інші варіанти, можливо краще було б залишитись на поверхні, записатись до пожежної команди, отримати оброблений спеціаль-

ним розчином костюм і чергувати на даху найвищого в місті будинку, виловлюючи запалювальні бомби і гасячи їх у відрах із брудною водою, можливо, варто було б залишитись там, просто під небом, стояти на пожежній драбині, вдивляти у наповнене драконами небо і захищати від окупації свій персональний даун таун.

Не можна врятуватись у темряві, рятуватись потрібно ближче до світла, до свіжого повітря й зеленої трави, серед зеленої трави рятуватись взагалі одне задоволення, це тобі не катакомби посеред міста, з галереями і довгими переходами від однієї станції до іншої, на перший погляд вона справді затишна, ця підземка, прохолодна влітку і тепла восени, вдень завжди наповнена людьми, вночі тут нікого немає, лише ходять прибиральники в брезентових фартухах і догими шлангами змивають зі сходів трояндове листя і свіжу кров, коли виходиш із останнього потягу й підіймаєшся вгору, брудні потоки цієї води біжать тобі під ноги, ніби там, нагорі, почався теплий травневий дощ, такий бурхливий, що каналізація не встигає вібрати в себе таку кількість вологи, забивається стеблами троянд, рекламними листівками і розмоклою солодкою ватою, вода підіймається, заливаючи хідники і площу, і зрештою зрушується в метрополітен, спочатку нетривкими чорними струмками, котрі обриваються на півдорозі, потім більш упевненими хвилями, змиваючи вниз, в переході, лотки з пресою, потім суцільним кришталевим потоком наповнюючи порожнини метрополітену, як ртуть наповнює градусники.

Мені завжди видавалось, що підземка має здатність вбирати в себе тіні й голоси, постаті й життя, вона відкрита для цього, одного разу, зайшовши сюди, спустившись на саме дно, ти вже не зможеш повернутись назовні, ти загубишся на одному з перегонів, так і не доїхавши до потрібної тобі станції, я навіть думаю, що там вони всі й знаходяться — всі, хто раптово зник із цього життя, випав із нього несподівано й незакономірно, підземка ховає в собі їх усіх до кращих часів, до потрібного моменту, коли вони врешті наважаться повернутись назад, на поверхню, в свій червоний даун таун, в котрому вони не змогли одного разу вижити.

Продовження цього життя цілком може відбуватись у вагонах метрополітену, на станціях і переходах; спускаючись щоранку під землю, проходячи під браму, на якій свого часу висіла велика металева голова Фелікса, ти навіть не знаєш, з ким тобі доведеться їхати в одному напрямку, більше того — ти навіть не здогадуєшся, що напрямки у вас різні, попри те, що ви їдете в одних вагонах. Світ мертвих дихає з тобою одним повітрям, не удавай, що ти цього не помічаєш, це лише справа часу, одного разу ти прийдеш сюди і тобі охоче поступляться містом, ти навіть не помітиш, як це станеться, просто ввійдеш сюди і залишишся до кращих часів.

Кожен шов у стіні, кожен знак, виведений на пожежних кранах і каналізаційних люках, кожне оголошення, котре лунає під високими склепіннями

станції університет, наповнені відомостями про їхнє пересування твоїми маршрутами, ваші маршрути весь час перетинаються, до того ж перетинаються вони в найбільш спокійних і людних місцях, де саме тут, в районі площі, де багато сонця й повітря, де всі ви перетинались за життя, тож природньо перетинатись тут і після смерті, тим більше, що особливої різниці, як виявляється, немає — для всіх вас, і тих хто пішов, і тих хто залишився, існує єдиний метрополітен, з трьома лініями руху, з кількома десятками зупинок, з переходами і підземними депо, з єдиною системою пропуску, котрої не можна уникнути, як не старайся.

Я можу собі уявити, як вони повернуться, це станеться скоріш за все влітку, найімовірніше у серпні, так — у кінці серпня, сухого і сонячного серпневого ранку, о 5.30, з першим потягом, двері відчиняться, і звідти почнуть виходити вони всі — всі, кого ти пам'ятаєш і кого вже встиг забути, всі, кого тобі не вистачало і чиєї появи ти так боявся, з ким ти час від часу перетинався там, унизу, навіть не здогадуючись, що вони, на відміну від тебе, там і лишаються, вони будуть виходити в тепле серпневе повітря, в свіжий харківський ранок, в довге розмірене життя, наповнюючи його своїми голосами, своїм диханням, своєю присутністю, своєю смертю.

10.

Південний бік півночі. Центральний вхід залізничного вокзалу, сходи з колонами, традиційне місце зустрічі веселих і відважних мандрівників, котрі до-

мовляються зустрінись тут, аби не блукати залами очікування чи довгими безкінечними перонами цього потужного залізничного вузла. Усміхнені лица туристів, суворі потиски чоловічих долонь, радісні жіночі голоси, наплечники й спальники, нарешті всі збираються, дружньо підсміюються над тим, хто запізнився, компанія закидає на плечі рюкзаки і, пройшовши через зал, виходить на першу платформу, знаходить свої місця, потяг повагом рушає, лишаючи на пероні збудливий запах подорожі, небезпеки і відваги. Потяг зникає за далекими семафорами, але життя вокзалу не завмирає ні на секунду, він і далі працює на повну потужність, дихаючи в унісон із сотнями робочих дихань, дихань працівників сталевих магістралей, котрі забезпечують злагоджений і безперебійний ритм життя залізниці, забезпечують довгу безтурботну подорож усіх веселих мандрівників цієї країни. Червоне сонце перелітає через будівлю вокзалу, дворовим футбольним м'ячем стрибає по платформах і, заспокоївшись, вичочується кудись на захід.

Кількаденні переїзди, без води й сну, зависання на безіменних станціях, чорний голод нічного плацкарту, чорна вода залізничних перегонів, вигорілі від сонця й водки душі провідників, криваві сні пасажирів і знишені комунікації — я люблю залізницю, я люблю її настільки, що можу писати про неї книги, мої книги про залізницю були б сповнені числених прикладів із реального життя, головні герої цих книг відзначались би дивовижною витримкою і впертістю, вони протискались би крізь найщільніші ділянки по-

вітря, крізь найсконденсованіші шматки простору, ці герої помирали б у дорозі, як і належить справжнім героям. Жодної зупинки, ані найменшої паузи, справжня подорож не потребує цілі, не потребує кінцевої мети, головне рухатись, рухатись уперед, скільки тягнуться колії, перетинати межі залізничних можливостей, хоча би для того, аби перевірити, хто перший не витримає і зіскоче на холодний асфальт чергового вокзалу, хто перший зневіриться у вашій подорожі, давай, перевір своїх близьких, хто з них насправді не облажається, хто витримає з тобою до кінця, і яким він буде, цей кінець.

Обличчя, які раптово з'являються за вікном, по-статі, котрі знаходяться весь час десь поруч, на відстані витягнутої руки, голоси, до яких ти прислуховуєшся і які не можеш до кінця зрозуміти, очі, якими дивишся на тебе твоє життя, зелені, ледь при-мружені очі. Жодної мети, жодної причини, жодних наслідків, рухатись, тримаючись дороги, котра підхар-човується твоїм рухом, твоїм безкінечним самодостатнім пересуванням — нізвідки в нікуди, невідому кількість часу в невідомому напрямку з невідомими намірами, чорний-чорний туризм, метою якого є постійна потреба руху — небесний контролер компостує твої квитки, душі всіх святих летять за тобою, час існує для того, щоби ти його вбив.

Потрапляючи до міста залізницею, ти виходиш крізь високі двері головного залу, післявоєнна сталінська будівля легко здіймається над тобою, виходиш на привокзальну площу, береш таксівку і їдеш в місто, в центральну його частину. Відпрацьований

механізм проходження крізь фільтри й чистилища чужого міста передбачає цей вихід із дверей вокзалу, вокзал загалом значить значно більше, ніж здається на перший погляд, хай він викинутий кудись на периферію міської карти, до нього завжди потрібно добиратись, він вимагає певних зусиль, але саме звідси починаються речі найцікавіші й найбільш гіркі, сюди заносить травневим вітром випадкове дике насіння, з якого врешті-решт виростає вся зелень твого світу, в цьому місці заховано всі необхідні тобі слова і словосполучення, ну, саме так — залізниця-мама, зелене небо над твоєю головою, розірвані словосполучення під зеленим небом.

Близько першої ночі я приніс м'яч. Він ледве тримався купи, типовий розйобаний м'яч, яким довго ганяли на асфальті. Іншого не було. Але, що найгірше, цей теж потрібно було накачати повітрям, інакше у всьому цьому не було жодного сенсу, а потрібно було, щоби сенс був — за нами спостерігало надто багато очей, надто багато залежало від того, будемо ми грати чи не будемо — о першій ночі, при мінус 15, на засніженому майдані. Це був такий собі матч смерті, вірніше, життя. Ми пішли до таксистів. Таксисти були за нас. Ми почали качати, десь на двадцятій секунді м'яч вибухнув. Я б на його місці, чесно кажучи, зробив так само. Ми стояли посеред площі, з порваним обмороженим м'ячем, важко видихаючи з легень рештки тепла, ну і ясно — розпачу нашому не було меж, адже все це насправді й робилося заради футболу, заради того, аби безборонно поганяти м'яча о першій ночі на центральному майдані міста. І що тепер?

Вони приїхали на своєму пафосному мажорному джипі, світили десятком фар і ліхтарів і відчайдушно сигналили. Одразу було видно, що вони теж за нас. Вони зробили навколо нас коло пошани і зупинились. Пацани, визирнув у вікно водій, ми, тіпа, за вас. Здорово, відповіли ми. Ми вас підтримуємо, додав він для повної ясності. Спасибі, відповіли ми незадоволено, хулі приїбався о першій ночі. Може, вам щось треба? запитав водій. Та ні, все нормально, відповідаємо. Може водяри привезти? водій був точно за нас. Ні, водяри не треба, не сьогодні. А що треба? Нічого не треба — ми позбавили його останнього шансу. Тоді я вам просто посвічу, щоб вам не так темно було, сказав він. Добре, світи, погодились ми. Послухай, раптом згадав я, брат, привези м'яч. Який м'яч? не зрозумів водій. Футбольний. Водій вимкнув фари і стурбовано виліз із джипа. В принципі, тверезий він не був, думаю, це слід було списати на революцію. В салоні залишився його напарник, цей навіть не приховував реального стану речей і просто валявся в своєму токсикозі. Ви що, спитався водій, серйозно? Ну, сказав я йому, бачиш, наш розірвало. А нам грати ще. Привези, будь другом. Де ж я його зараз візьму, серед ночі? водій заговорив серйозно. Купи де-небудь, сказав я йому, він коштує якусь двадцятку. Так перша ж ночі, забідкався водій, де я його куплю? Да, кажу, перша ночі. Слухай, говорю йому, на Південному. Що? На Південному вокзалі, кажу я йому, там точно є, там що завгодно купити можна. Змотай, а? Він постояв на снігу, подивився на нас, ми подивились на нього, він мовч-

ки сів у джип і поїхав. Ну, ось, подумав я, зірвався жирний клієнт. Ось тобі й революційна солідарність, буржуї трахані.

Вони повернулись через півгодини. Зробили ще одне коло пошани і врубали всі свої фари й ліхтарі. Водій виліз із салону, схоже, по дорозі він десь додав. Але не це головне, зовсім не це — у руці він тримав новий турецький м'яч! Він задоволено й дещо зніяковіло посміхнувся, ніби говорячи, я ж обіцяв, пацан сказав, пацан зробив.

166

ANARCHY IN THE UKR

Оскільки він був п'яний, ми його поставили на ворота, він відразу ж включився в гру, виявився цілком нормальним чуваком, навіть не зважаючи на свій джип і сто кілограмів ваги, витягувався, наскільки міг, за м'ячами, грав на виході, реагував на рикошети, він явно впіймав кураж, зрештою, ми всі його тоді піймали, але він особливо — він стояв посеред нічного зимового міста, оточений божевільною збудженою публікою, між готелем харків і університетом, праворуч від нього тяглись міліцейські загорожі, ліворуч від нього стояв його джип і світив десятком ліхтарів, над ним промерзало наскрізь темно-зелене небо листопада, смарагдово просвічуючись над будівлями центральної частини міста, над парками, над районом нових забудов і над старими робітничими кварталами, над вокзалом, котрий ніколи не спиняв своє гаряче цілодобове серце; він міцно тримався на ковзкому снігу, затоптаному важким взуттям, час від часу стурбовано позирав у бік міліцейських кордонів і брав усе, що летіло в його ворота.

Частина четверта

Жити швидко, померти молодим

*(десять треків, які я хотів би почути
на власних поминках)*

1.

Eric Burdon. Black On Black In Black. Привиди з минулого з'являються в моєму житті. Вони слідкують за мною на віддалі, ховаються за спинами перехожих на вулиці, тримають перед собою газети, сидячи в барі за столиком напроти. Вони очікують і намагаються не заважати. Але кожного разу, варто лише розслабитись, відійти вбік, залишитись без свідків, вони тихо підходять, стають поруч і пильно дивляться в очі, чекаючи, коли я перший їх упізнаю. Вони застають мене в сортирах клубів, коли я відливаю, біля газетних кіосків, коли я купую свіжі журнали, в моєму власному під'їзді, коли я виходжу зранку за мінеральною водою — їхню появу важко передбачити, її важко уникнути, вони непомітно рухаються слідом за мною в моєму житті, як акули за танкером, вантаженим сотнями китайських нелегалів. Просто я не даю їм приводу розірвати мене, ні на мить не забуваючи про небезпеку з їхнього боку. Просто вони, на відміну від мене, вміють чекати.

Я не був у Нью-Йорку дев'ять років. У мене тут зовсім не лишилось знайомих — всі мої колишні

знайомі або виїхали звідси, або померли, оскільки були це люди, як правило, старшого віку й поважної біографії. Дев'ять років тому в моєму житті раптом з'явилась велика кількість нових персонажів — дивних і незрозумілих мені, вони жили в цьому місті і з ним для мене асоціювались, в ньому вони для мене й залишились. Я не мав їхніх координатів і так само не мав жодного бажання знову з ними бачитись — коли ти робиш у спілкуванні паузу в дев'ять років, після цього потрібно хіба що починати все спочатку, інакше як би це виглядало — зустритись із людиною через дев'ять років і запитати, що в неї нового? Нового в якому сенсі? За останні дев'ять років? Тоді вона мала би почати з власного народження, щоби відновити контекст. По-моєму, це безнадійно.

З подій дев'ятирічної давнини я добре запам'ятав Ярему і його молодшого брата. Це був останній вечір у Нью-Йорку і ми всі тоді сильно перепили, саме того вечора з'явився Ярема з братом, о, сказав я, ти схожий на Моріссона, я люблю Моріссона, відповів він, і це, власне, все з його слів, що я пам'ятаю. Його брат заснув тоді чи то в душі, чи то в сортирі, а можливо, і там, і там. Я не міг їх не запам'ятати — ми слухали емітвішнний анплакт Нейла Янга і пили гівняче американське пиво.

Привіт, сказав він мені, ти мене пам'ятаєш? Привіт, відповів я йому насторожено, пам'ятаю, ясна річ, тільки не пам'ятаю, як тебе звати. Ярема, сказав він. Пам'ятаєш, ти колись приїздив сюди, ми ще напились, ти тоді сказав, що я схожий на Моріссона?

Точно, сказав я — пам'ятаю. І брата твого пам'ятаю — він у сортирі заснув. У душі. Точно — у душі. За дев'ять років Ярема майже не змінився. Не знаю, як я. Давай знову нап'ємось, запропонував я. Давай, погодився він, давай в четвер — я запишу тобі нормальної музики. Домовились, сказав я. Ну — що я говорив на початку?

Ярема приїхав на потужному легковому і привіз мені штук 30 дисків із нарізаними на них записами, в основному це була музика пізніх 60-х, ранніх 70-х, про деякі з цих альбомів я лише чув, вдома знайти їх було неможливо. Я тобі ще запишу місцевої музики, пообіцяв він, тут купа команд, вони виступають в місцевих клубах, їх крутять по місцевих станціях, крім Манхеттена їх майже ніде не знають, це справжня кльова музика. А що це за місцеві станції? поцікавився я. Я тобі розкажу, сказав він, і ми поїхали в болгарський клуб на дискотеку Юджина.

Дискотека Юджина складалась із того, що приходив сам Юджин і ставив музику, яка подобалась особисто йому. Це була ніби гарантія якості, клуб був забитий болгарами, циганами, радянськими євреями і євреями просто, Юджин в основному ставив ска й циганський фолк, по телевізору над баром показували його виступи із Gogol Bordello, болгар пахли пивом. Через сорок хвилин ми поїхали в інший бар, поїхали, сказав Ярема, я знаю тут одне місце, його тримає колишній власник радіостанції, про котру я тобі розповідав, там теж крутять лише його улюблену музику, вже заради цього туди варто

поїхати. Це добре, подумав я, що кожен крутить свою улюблену музику. Головне, щоби її на всіх вистачило.

Ця станція існувала довгий час виключно за рахунок благодійних внесків. Щороку вони проводили збір коштів серед слухачів, кожен давав, скільки вважав за потрібне, власники станції пояснювали — хочете ще рік слухати нашу музику, дайте нам баб-ла, багато нам не треба, просто аби проплатити всі необхідні рахунки. Вони крутили настільки хорошу музику, що кожного року їм вдавалось зібрати потрібну суму. Мене це вразило, по-моєму, це було правильно. Справжні тобі комуністичні принципи існування музичного простору. Власник станції, розповідав Ярема далі, сам вів одну програму, я їх завжди слухав, розповідав він, у них була лише якісна музика, багато музики з 60-х і 70-х, вони її крутили цілодобово. А одного разу до них в студію прийшов Бьордон. Як Бьордон? не повірив я. Так, він живе тут поруч, це ж Манхеттен, пояснив Ярема, тут усі живуть поруч, вийшов гарний ефір, вони просто сиділи цілу ніч і про щось говорили, найбільше мене вразила історія про те, як Бьордон мав виступ у в'язниці, де сиділи одні чорні, Бьордон стрьомався, але коли почав грати, то все стало на свої місця, вони його прийняли. Бьордон говорив, що багато чого в той момент зрозумів. А тепер власник станції відкрив цей бар, приніс туди купу своєї музики, іншу музику він там крутити забороняє. А там Бьордон є? запитав я.

Барменша була відьмою, так принаймні стверджував Ярема, вона наливала нам пиво, виводячи піною на його поверхні пентаграми. Пішли, нарешті сказав Ярема, ми пройшли в коридор і побачили там великий музичний автомат, заправлений сотнею найкращих у Манхеттені дисків, вигребли з кишень весь дріб'язок і всипали його в нутро автомата. Вистачило на 27 композицій, по баксу за мелодію, давай, сказав я, натискай, що ти хочеш, він довго копався, гортаючи диски туди й назад, ретельно добираючи кожен трек, врешті сказав — залишилось ще 10. Давай тепер ти.

Що я насправді хочу почути, не лише тепер, не лише в цьому барі з відьмою за шинквасом, а загалом — що я прагну почути, чим би хотів наповнити ефір, якби мав таку можливість? Десять треків, це близько сорока хвилин музики, сорок хвилин часу, за цей час зі мною може статись що завгодно, за цей час автомат має пропустити крізь себе десять чийось голосів, десять життів, переплітаючи їх із моїм голосом і моїм життям. Я подумав і натиснув десять перших кнопок, що трапились під руку.

Завжди збуджуюсь, слухаючи музику. Коли читаю книги, зі мною такого не трапляється, як правило, коли книга подобається, я намагаюсь якомога скоріше добити до кінця, аби дізнатись, чим все закінчується. Якщо ж не подобається, мовчки відкладаю вбік, щоправда, потім якийсь час відчуваючи докори сумління. З кіно ситуація теж проста — я чекаю за-

вершення фільму, виявляючи більш-менш помітну активність під час постільних сцен, мені кожного разу цікаво, як вони це роблять, це все реакція. Те саме з театром — у театрі я почуваюсь невпевнено, я боюсь, що актори кожної миті можуть забути слова і збитись, мене це напружує, але не збуджує. В театрі я люблю буфети. Натомість музика. Нікому ніколи не подобалась музика, яку я слухаю. Крім мене, ясна річ. Музику я намагаюсь слухати вдома і без свідків, мене розриває від образи й розпачу, коли хто-небудь підходить і вимикає музику, яку я слухаю, яка мені подобається, мою, блядь, музику. Я би теж хотів мати власну станцію, я крутив би там лише те, що подобається мені, щороку я звертався б до потенційних слухачів із проханням скинутись на пенсію податковому інспектору, ходив би зранку із кварталу в квартал, від дверей до дверей, говорячи, привіт, я той самий чувак, який крутить для вас кльову музику, мене знає Бьордон, можете чимось мені допомогти? Кожен із них мав би своє персональне право послати мене подалі, кожен із них мав би чудесну нагоду цим правом скористатись.

2.

Neil Young. Rockin' In The Free World. Freedom! Нейл Янг з затяганим хайєром і в підкреслено старих джинсах сидить на стільці й тримає в руках гітару. Фотограф зняв його зі спини, так щоби звідкись із залу бив прожектор і хрін що було видно, але разом із тим щоби лишалось відчуття, нібито в залі хтось є,

нібито все це відбувається насправді. Ми стоїмо на даху п'ятиповерхового будинку, посеред Манхеттену, о другій ночі і дивимось вниз, на вулицю. Вулиці Нью-Йорка наповнені таксівами, час від часу там проходять поліцаї і геї. Мені навіть здається, що вони вітаються між собою. Весна 96-го, нас всіх розриває від того, що ми стоїмо, звіщуючись над прірвою, в темному океанському повітрі, п'ємо водяру з пивом, час від часу хтось через вікно виходить на пожежну драбину і підіймається нагору, за ним, у кімнаті чути незадоволений голос Нейла Янга, все на живо, все по-справжньому, нам усім по дев'ятнадцять-двадцять років і все вдається як ніколи, більше ніколи нам не буде все так вдаватися — безкарно, по-справжньому, на живо.

Оманливість, яку тобі дарує голосна музика, ейфорія, що сповнює тебе, коли ти стоїш під великими чорними динаміками, назавжди дезорієнтують тебе, викривляють твої кістки, музика б'є перш за все по хребту, ти після всього цього вже не можеш як раніше, ходити вулицями, спати до обіду в теплом ліжку, ховаючись під подушку від сонячного проміння — музика калічить тебе, переплутує твої сухожилля, вганяє в тебе коркотяги й шурупи, за допомогою яких тебе можна тепер контролювати, вживлює в тебе тисячі рецепторів, тисячі оголених клем і розкручених розеток, тобою постійно прокочується чужа енергетика, як вагони з залізом, тобою перетікає чужа кров — чорна і гаряча; почута тобою одного разу музика змінює колір твоєї шкіри,

звужує тобі зіниці, пересушує губи, робить різким голос і вразливими легені, роздуває вени і вганяє туди столове сухе вино, від чого ти — кожного разу, почувши свою музику — втрачаєш рівновагу і випадаєш із зовнішнього, цілком нейтрального щодо тебе, аудіопростору в кошмарний підводний світ персонального саунду, завдовжки ціле життя. Скільки разів по тому мені доводилось помирати від тиші і розпачу, скільки разів мені не вистачало елементарного терпіння й такту, скільки разів мене ламало від небажання займатись тим, чим мені займатись доводилось, що я годен врешті-решт списати це на когось стороннього, має ж хтось за це відповідати, має хтось нести відповідальність за мою початкову школу, за викладені для мене основні поняття й терміни, якими я мав користуватись у своєму проходженні через густі атмосферні шари. Тоді хто? Він, так-так, саме він — хитрий, вічно незадоволений усім Нейл Янг, у своїх старанно рваних на колінах джинсах, зі всіма своїми динаміками й гітарними примочками, з волоссям, яке йому випадало і лишалось після нього в готельних рукотримачках, так-так, хто скаже, що це не він, що це не його невпинне бурчання, не всі ці його 50 дисків оригінальної музики й каверів травмували мене в найбільш зручний для цього момент, коли моє серце вбирало в себе інформацію, як удав мертвого кролика, хто як не він має відповідати за прорахунки в моєму вихованні, так ніби справді за цим не було нічого, крім музики, так ніби справді в його

голосі не відчувалось погроз і проклять, а в його Freedom простого передбачення, як воно все має бути — з кров'ю, горами трупів і обов'язковою перемогою.

Так чи інакше все зав'язується на музиці — і твої знайомства, і твої шкідливі звички, і те, як ти поводишся в ліжку, і те, за кого ти голосуєш на виборах, і чи голосуєш узагалі. Музичний формат є насправді форматом поведінковим, це тобі лише здається, що ти вибираєш музику, вибираєш одяг, шукаєш собі роботу, перемикаєш канали телебачення, зупиняючись на чомусь для себе цікавому. Ти занадто довіряєш власним почуттям, власній інтуїції, яка тебе щоразу підводить і ти просто не усвідомлюєш, що насправді це канали перемикають тебе, що насправді це тобою водить і кидає з боку в бік, від стіни до стіни, що насправді вкладена в тебе свого часу інформація згодом обов'язково починає приносити дивіденди, і дивіденди ці виплачуються зовсім не тобі. Все залежить від музики, і одного разу ти починаєш перейматись чужими ідеями, впускаючи їх на свою територію, підпорядковуєшся чужому ритмові, підпадаючи під нього, підкорюючи під нього свою міміку й свої рухи, і відповідальних за це годі знайти — ніхто не заборонить блюз за те, що він зламав твої суглоби, ніхто не посадить Нейла Янга на електричний стілець в штаті Техас за те, що в тебе випадають зуби від його гітари. Freedom, говорить Нейл Янг і показує тобі фак. Freedom, підтверджує суд присяжних і

робить перерву на ланч. Freedom, печально погоджуєшся ти і йдеш до знайомого дантиста.

Вони зроблять так, щоби я нічого не помітив. Вони будуть маскуватись за брендами й музичними термінами, вони пустять поперед себе рекламні ролики й досвічених промоутерів, вони заповнять ефір старанно й уміло, як мама в дитинстві заповнює сендвічами кошик для виїзду на природу. Я навряд чи помічу їхню роботу, прокинувшись одного ранку в цілком ворожому місті, з окупованим їхньою музикою та агітацією повітрям, в якому не лишиться простору для моїх маневрів, я навіть не зможу згадати, як все виглядало раніше, до того як музика почала вганяти мене в депресію, а радіопозивні викликати біль у м'язах. Вони змінять все — вони змінять заставки до програм, вони змінять голоси ведучих, вони будуть додавати до загального звучання щоразу більше пластику, щоразу більше пластилінових заміників, вони прибиратимуть з музики всі зайві деталі, всі додаткові функції, вони будуть мити і чистити свою музику, як тушу кита, вони вишкребуть звідти всі гарячі живі механізми, на роботу яких я завжди реагував, і мені залишиться порожня тьмяна куля, яка буде висіти наді мною, холодно переливаючись синтетичним сяйвом, мов справжнє сонце, мов гаряче серце, вирване з ґрудей хороброго тінейджера.

Любов до музики антисистемна, і вони це розуміють, вони розуміють, що максимально забивши ефір

і позбавивши мене можливості вибору, вони зможуть чекати від мене потрібних дій і прогнозованих рішень. Зомбування найлегше проводити на рівні ритму, ретельно й цілеспрямовано, за моєї пасивної участі та номінальної присутності — вони запускають свої різки й волинки, і я обов'язково маю приєднатись до великої системної мережі перетравлювання музичних звуків, до наскрізної, підшкірної моделі функціонування звуку як агресії, звуку як форми моєї психічної залежності, голосу як подразника всіх болючих, відкритих і незахищених ділянок мого тіла; музика — це більш-менш ритмізована загроза моїй свободі, моєму апетиту і всім моїм внутрішнім процесам, з процесом травлення включно. Вони знають мої слабкі місця, вони слідкують за моїми основними маршрутами; голосами і барабанним боєм вони заганяють мене у відведені для мене рамки, в приготовані для мене заповідники, знаючи, що я скорше зреагую саме на голос їхніх радіозастанов, аніж на голос власної пам'яті, для них найгіршою і найнебезпечнішою може бути лише моя самоізоляція, ізолювання від їхнього радіоефіру, виключення себе з цієї системи звукового кровообігу; вони бояться втратити зі мною зв'язок, бояться не мати до мене доступу, вони починають панікувати, коли я зачиняюсь вдома, вириваю антену з радіо, перестаю реагувати на дзвінки у двері і стукіт у стіни, вмикаю свою музику і слухаю її на максимальній гучності, навіть не для того, аби краще чути, скоріше для того, аби заглушити все інше, все, чим намагаються наповнити

мою голову, як ріки водою. Вони спробують ще якийсь час дістати мене, але хуй — мої дамби скріплені моєю лімфою, моєю слиною і кров'ю, моя музика давалась із боєм, за кожен трек заплачено таку ціну, що жоден динамік не зможе перекричати це багатоголосся, не зможе перехрипіти мою золоту колекцію, мою фонотеку, біфштекс мого джазу, попіл моїх святих, мого нейла янга, мого диявола.

3.

178

ANARCHY IN THE UKR

Rolling Stones. Sister Morphine. Я сидів і слухав свої платівки. Весь час одні й ті самі платівки. Я прокручував їх десятки разів, заїжджаючи до дір, за якийсь час вони починали тріщати, голка перестрибувала з доріжки на доріжку, але я не зважав — я не збирався слухати їх протягом усього життя, мені важливо було підтримувати в собі цей постійний шум саме тепер — цього літа і в цьому місці, до якого я випадково потрапив. Я приїхав до знайомого, він давно кликав, говорив, приїзди, у нас тут річка, будемо ходити на річку. Добре, говорив я, обов'язково приїду. В якийсь момент я залишився зовсім один, без бабок і жодних занять і подумав — дійсно, чому б не з'їздити, може, там справді є якась річка. Я зателефонував знайомому, я приїду, кажу, угу, відповів він, приїжджай, звичайно, на річку підемо. Що привезти? запитався я на всяк випадок — бабки закінчувались, і я розраховував, що він скаже «нічого». Нічого, сказав він, їду, сказав у свою чергу я і повісив слухавку. Я взяв із собою повен пакет платівок. Щодо

річки я мав певні сумніви, але без платівок їхати не наважився. Пасажири затонулих трансатлантичних пароплавів, йдучи на дно в холодному океані, хапають, наскільки можна зрозуміти з кіно, дітей, домашніх тварин і ювелірні вироби. Я схопив свою музику, я впевнено і незворотно йшов на дно і хотів у разі цілковитої невдачі тримати на руках щось відповідне. Домашніх тварин у мене не було. Домашніх тварин я ненавидів, вони викликали в мені тривогу. Ювелірні вироби я бачив лише в тому ж таки кіно. Про дітей мови не було. Я взяв платівки, сів у потяг і через пару годин вийшов на пероні маленького сонячного містечка.

Привіт, зрадів мені знайомий, що це ти привіз? Це платівки, відповів я. Знайомий розчаровано, але ретельно оглянув мої платівки і показав, де в нього програвач. Програвач був страшний, але мої платівки бачили й не таке. Я не був фанатичним колекціонером, власне, я не був колекціонером взагалі. Я не дрижав над кожним диском, для мене головне було мати ту чи іншу музику, коли диск затирався до дір, я викидав його і йшов купувати такий самий. Я ставив на свої платівки горнята з чаєм, різав на них рибу, сушив драп і записував номери телефонів — музика від цього не страждала. Я теж. Я підійшов до програвача і поставив свою платівку.

Слухай, сказав мені знайомий наступного ранку, тут така ситуація — маю з'їздити на кілька днів до мами. А як же річка? запитав я. Ну, ти лишайся, сказав знайомий, сходи на річку, живи тут, квар-

тира вільна, а я за кілька днів повернусь. Добре, сказав я, я залишусь. Домовились, заспокоївся він, тільки не втопися на цій чортовій річці, і не води сюда блядей!

Увечорі я вийшов за пивом. Вона сиділа на лавочці й пила колу. В неї була засмагла шкіра, темне волосся і невміло пофарбовані нігті. Я повернувся додому і став слухати свої платівки.

Привіт, сказав я їй наступного ранку, вона сиділа на тій-таки лавочці і жувала гумку, пішли на річку. Ну, да, відповіла вона, ти на себе подивись. Я ображено пішов. Вода була холодною. Я повернувся додому. Її ніде не було.

Ну, що там? запитав знайомий. Все нормально, сказав я, як мама? Заїбала мене мама, чесно відповів знайомий, але потрібно їй допомогти. Побуду тут ще кілька днів. На річку ходиш? Ходжу, збрехав я. Дивись не втопися, порадив він. І з блядами там обережно! Я обережно, запевнив я його. Я стояв біля вікна і чекав, коли вона з'явиться. Вона прийшла годині о сьомій вечора. Я вибіг на сходи і пішов униз. Привіт, знову сказав їй. Вона зняла сонцезахисні окуляри в рожевій оправі і уважно подивилась на мене. Мені стало незручно. Давай вина вип'ємо, запропонував я. Ти що — дурак? поцікавилась вона і пішла нагору. Я чув, як вона дістала ключі й відчинила двері. Її двері були якраз напроти моїх. Я піднявся додому і увімкнув

програвач. Колонки глючили, звук весь час пропа-
дав, потім з'являвся знову, потім знову зникав. Таке
враження, що це билось чиєсь серце.

Зранку пішов дощ. Добре, подумав я, піду на
річку. Я вийшов на сходи. Вона сиділа під дверима і
крутила в руках свої окуляри. Привіт, сказав я. Вона
подивилась на мене з ненавистю. Що сталось? спи-
тався я. Двері зсередини зачинились, відповіла вона,
а вдома нікого немає, сиджу тут уже півгодини. По-
кликати треба було, сказав я і присів біля замка. За
двадцять хвилин я приніс викрутку і зламав двері,
вона подякувала і зачинилась зсередини на ланцю-
жок. Я пішов додому і тією ж таки викруткою взявся
ремонтувати програвач. Платівки лежали на столі,
як невідіслана кореспонденція.

Увечорі вона подзвонила в двері. Привіт, сказа-
ла, можна до тебе? Давай, заходь, зрадів я, хоча чого
радіти? В тебе завжди голосно грає музика, сказала
вона. Що, вимкнути? Та ні, мені все одно. Ти з бать-
ками тут живеш? запитав я. Я тут не живу, тут живе
моя бабуся, я її провідую. А ти до когось приїхав?
Так, кажу, до друга, знаєш його? Знаю, сказала вона,
мудак рідкісний. Внутрішньо я з нею не погодився.
Тобі подобається така музика? знову запитала вона.
Так, кажу, подобається, але якщо хочеш, можу по-
ставити щось інше. Та мені все одно, сказала вона.
В тебе є вино? Є, кажу, тільки погане. А що в тебе
взагалі є хорошого?

Це Sticky Fingers, заговорив я до неї, коли вже вино закінчувалось, я слухаю його завжди, коли в мене гарний настрій, мені від цієї музики хочеться плакати. Угу, сказала вона, на тебе це схоже. В тебе такий голос, сказала вона мені, я коли вперше почула, як ти говориш, тільки ти не ображайся, подумала, що ти debil. Це від застуди, сказав я, я просто застуджений. Хочеш ще вина? Вона кивнула.

Після другої пляшки їй стало погано, вона швидко сп'яніла і весь час мовчала, потім сказала — мені погано, я відвів її до ванної і перекинув Sticky Fingers зі сторони А на сторону В. Через півгодини я знайшов її у ванні, вона вмивалась, була мокра і змучена і дозволила себе цілувати.

На ній була дитяча білизна, білого кольору. Вона довго не дозволяла з себе нічого знімати, разом із тим не відпускаючи мене ні на мить, навіть щоби перекинути платівку. Тільки не кінчай у мене, попросила вона нарешті. Що ти, сказав я, я не можу кінчити під таку музику, це те саме, що кінчати під мамину колискову. Дурак, сказала вона. І не чіпай мого волосся, заборонила вона, і загалом — не чіпай мене. Вона весь час щось мені забороняла, тримаючись за мене і не відпускаючи ні на мить, навіть, курва, щоби переставити цю довбану платівку, цей йобаний Sticky Fingers, зі сторони А на сторону В, платівка давно дограла до кінця, моя музика скінчилась, я цього хотів якраз найменше, але платівка лише прокручувалась і скрипіла на поворотах, намотуючи

на свої чорні вінілові доріжки навколишню темряву, тужливо й монотонно, аж я не витримав і, дотягнувшись до програвача, потягнув голку на себе. Голка проїхалась поверхнею Sticky Fingers'а, глибоко в неї вдираючись, ну, і власне, все скінчилось. Я втратив ще один запис. Вранці вона заснула, але всього лише на якусь мить, прокинулась і почала збирати свої дитячі речі. Окуляри вона одягла на мене. Світ видався мені теплим і вініловим.

Потім я відвів її додому, ми йшли порожніми вулицями, коли повз нас проїжджало випадкове авто, вона відступала в тінь, вона не хотіла, аби нас бачили разом. Мені було 17, їй було 14, вона мені не вірила, вона думала, що я її кину. Так воно і сталось.

4.

Creedence Clearwater Revival. Up Around The Bend.

Нашого друга Романа відправили в експедицію. Він був істориком, раз на рік, влітку, вони всі їздили в експедицію, жили в польових умовах і намагались щось викопати. Зазвичай, керівництво намагалось нашого друга в експедицію не брати — вже в перші дні він випивав усі доступні йому запаси алкоголю і переходив на парфумерію, але тут справи склались зовсім погано, очевидно, копати взагалі не було кому, тому його теж узяли. Він зателефонував через тиждень і попросив приїхати на вихідні. Добре, сказав я, чекай нас на вік-енд. Привезіть що-небудь, попросив він насамкінець, хоча б одеколону. Добре, ска-

зав я, тобі якого? Про що я зрештою говорю, подумав я, і на цьому розмова закінчилась.

З весни до осені 92-го ми жили дружною веселою родиною. Ми вже тоді виглядали погано, але нам це не заважало. Серед нас усіх лише Роман займав нормальну соціальну позицію, інакше кажучи — у нього була дівчинка. Дівчинка ця трапилась нам цілком випадково, вона знайшла свого часу Романа десь у місті, привезла його до нас додому і залишилась із ним. Їхнє родинне життя нас нервувало. Особливо нас нервувало, коли вони починали трахатись, як би це вірно назвати — просто у нас на очах, мабуть так, ну, саме так — просто у нас на очах, невимушено і невтомно, їхня любов була довгою і сумною, для нас сумною мається на увазі, ми всі хотіли дівчинку, але вона належала нашому другові. Почалось літо.

Через знайомих гопників я брав спирт. Вони не мусили мені допомагати, за визначенням, ми не були друзями, але часто комерція — перший крок до нормальних чоловічих стосунків, я їм вкотре заплатив і отримав три літрові пляшки чистого спирту рояль за смішними розцінками, мені завжди подобався демпінг, він виправдовував у моїх очах існування капіталістичної моделі як такої, це був саме той випадок.

Дорога була літньою і веселою, всі три години в порожньому вагоні, за вікном якого ставало все більше сонця і зелені, ми кричали і діставали один одного, розглядали розморені спекою вокзали й хо-

дили з тамбура в тамбур у пошуках тютюну і тиші. Дівчинка їхала з нами, вона всю дорогу мовчала, дещо насторожено посміхалась, її ми діставали найбільше. Вона не витримала, витягла з наплечника плеєр і випала з розмови. Що ти слухаєш? запитав я її, коли всі побігли за папіросами. Що? не почула вона. Що ти слухаєш? голосно повторив я. Вона зняла слухавки і одягла їх мені. Кріденс? запитав я, де ти взяла? У вас знайшла, в чийхось джинсах. Ти лазиш по наших джинсах? не повірив я. Ну, ви ж тягаєте постійно мою білизну. Ладно, не ображайся, сказав я. Скучила за Романом? Скучила, відповіла вона. Він теж за тобою скупив, запевнив я її і обережно переклав нагору пакет зі спиртом.

Експедиція знаходилась над берегом ріки, берег різко обривався, ріка лежала унизу, панорама з берега відкривалась серйозна — до обрію тяглись луки й різні затоки, а безпосередньо на обрії стояла якась електростанція. Світило сонце і найменше, що хотілося в цій ситуації робити, так це копати. Експедиція жила в кількох дерев'яних будинках, в центрі була кухня, на сосні висів репродуктор. Ми знайшли Романа. Він побачив свою дівчинку, підійшов до неї і довго щось їй говорив. Виглядав він втомлено.

Начальник експедиції поставився до нас насторожено. Хто це? запитав він у Романа. Мої друзі, відповів той. Історики? запитав начальник. Історики, запевнили ми. Нумізмати, додав я для чогось. Ладно, начальник одразу втратив до нас інтерес і

повернувся до свого заступника, вже пів на першу, я в місто, давай, організувай обід, і на другу зміну. Він сів у службовий автобус і поїхав. Історики накрили стіл. Запросили нас. Ми дістали пляшку спирту і вилили її в компот.

На другу зміну експедиція не вийшла. Натомість історики принесли другу каструлю компоту. Ми, в свою чергу, дістали ще спирт. Десь о шостій вечора, коли обід набирав обертів, історики дістали велосипед і поїхали на ближні хутори за самогоном. Їх не було хвилин сорок, всі напружено чекали, навіть вимкнули музику, яка весь час гриміла в лісовій гущавині й ввімкнули для чогось радіо, так ніби по радіо могли повідомити щось про долю наших друзів. Рівно через сорок хвилин почувлись веселі переливи велосипедного дзвоника — заступник начальника сидів за кермом і крутив педалі, на багажнику сидів завгосп і міцно тримав у кожній руці по банці самогону. Серед істориків почалась ейфорія, радіо вимкнули. О дев'ятій вечора з'явився лісник. Його запросили до столу, він подякував, сів. Печальні новини, сказав він, перебиваючи п'яні голоси істориків. На сусідній базі гуляють мисливці, повідомив він, це прозвучало так, ніби на сусідній базі почалася велика вітчизняна війна. Вони ще не в такому стані, як ви, продовжив лісник, випивши, але своє діло знають. Їм хтось сказав, що ви тут, так що чекайте гостей. У них що, спитався я, є зброя? Ні, відповів лісник, зброї у них немає, і водка у них закінчується. Які ж вони мисливці?

сказав хтось. Вони п'яні мисливці, відповів лісник, я так думаю, що їх на якийсь час затримують болота, там є болота, а потім вже самі дивіться, я вас попередив. Ми налили йому компоту.

Ще через годину, вже по темному, заступник вирішив знову їхати за самогоном. Його довго відмовляли, він не послухався, сів на велосипеда, зробив коло по табору і звалився в розкопки. Всі кинулись його витягати. Потім історики розбрелись по будинках пити одеколон, серед ночі ще раз приходив лісник, сказав, що мисливців, очевидно, не буде — застрягли на болотах, дістав ще пляшку і ми довго сиділи з ним за порожнім столом, в будинках співали історики, над столом горіло яскраве світло, ліс був темний і повний привидів, літо доходило своєї середини.

Під ранок я пішов шукати ліжко. Стояла тиша. Табір був розгромлений, про компот боляче було навіть думати. Я підійшов до найближчого будинку і зазирнув у вікно — на спальнику лежав Роман зі своєю дівчинкою. Я довго стояв біля вікна, раптом вона повернулась і подивилась на мене уважно і зосереджено. Колюча армійська ковдра спадала з її плечей, але вона навіть не прикривалась, дивилась на мене довго й спокійно, так наче бачила мене вві сні. В той момент я найбільше й хотів, аби вона бачила мене вві сні. Раптом повітря пронизав чийсь хрип, я здригнувся, динамік просто вибухнув, кріденс, відразу впізнав я, це ж наш кріденс, музика, яку вона витягла з наших кишень — заступник

начальника прокинувся і відчайдушно намагався відновити стан піднесення й ейфорії, котрий ще кілька годин тому панував у таборі і котрий ще й дотепер переповнював його свідомість і горло. Він зайшов у радіорубку, знайшов там касету нашої дівчинки і врубав, зрештою, в цій ситуації він міг слухати що завгодно, але доля підкинула йому саме кріденс, він додав гучності і сів за довгий порожній стіл, що стояв посеред лісу, і єдиний, єдиний на цілий ліс, ну, коли не рахувати мене і мисливців, якщо вони вижили звичайно, слухав цей дикий ранковий кріденс, котрий розривав динамік і наші голови, але не міг ні до кого, крім нас із ним, докричатись, зрештою, як завжди — тиша поєднує нас усіх, тиша тримає нас разом, і лише час від часу, випадково, диким і хрипким чоловічим голосам вдається вирвати когось із нас назовні, з кіл, проведених для нас смертю і забуттям, і той із нас, кому вдається хоча би одного разу з цих кіл вирватись і опинитись посеред сліпучого звуку, посеред крику смертельно поранених, слабких і вічно накачаних чимось чоловіків, літнього ранку, між вологих дерев, розуміє, як насправді багато важить його самотність, його напружений слух і нерозділена любов. Я дістав зазначену пляшку спирту і сів за стіл.

В цей час вона відвернулася від вікна, обережно прибрала руку Романа, все ще відчуваючи на своєму тілі її тепло, загорнулася із головою в армійську ковдру і спробувала заснути. Навіть не знаю, що їй снилося.

Buddy Guy. Done Got Old. Ця історія про радіо, вона не дає мені спокою. Я знову і знову до неї повертаюсь. Що він говорив про діяльність цієї радіостанції? Він особисто кожного року перераховував гроші на їхній рахунок, небагато, баксів сто-двісті. Скільки їх таких було — втаємничених, котрі фінансували спільний і відкритий для всіх радіоефір? Можна приблизно порахувати — з ліцензією, орендою, податками, технічними витратами — скільки потрібно на рік для життєдіяльності такої станції, скільки в одному місці має жити підпільних і безіменних героїв з бездоганним музичним смаком, здатних зрозуміти — що за власний аудіопростір, навіть не так — за власний простір потрібно боротись, його потрібно видирати з ворожих рук, з чужих динаміків, за нього потрібно башляти, живими бабками, зі своїх особистих заощаджень, інакше його обов'язково викупить хтось інший, а ти, натомість, утратиш ще один шматок своєї території, ще один із каналів надходження музики, диму, дощу. Подібна анонімність має всі ознаки церкви, якої-небудь ранньохристиянської секти, котра функціонує на комуністичних засадах — з цілковитою відмовою від посередників, з загостреним відчуттям приналежності до ідеального радіо, яке формується завдяки твоїй безпосередній участі, яке задля твоєї участі й було вигадане. Ти платиш двісті баксів і отримуєш свою музику, ти знаєш, що таких, як ти, в цьому місті, на цих вулицях є достатньо велика кількість, ти не знаєш особисто жодного

з них, але якщо і наступного року твоя станція продовжує працювати, значить вони і далі лишаються поруч із тобою — твої брати і сестри, які підтримують тебе в твоєму великому протистоянні невідомо кому.

Яким має бути ідеальне радіо? Як будь-яка комуністична модель, як будь-яка структура, пов'язана з поняттями віри й релігії, ідеальне радіо вимагає цілковитої простоти. Ідеальне радіо навряд чи довго протягне в густому, набитому комерційним попсом ефірі мегаполісів, все одно не вдасться домовитись зі спонсорами, ці фашисти задавлять його форматом, витрахають за кожен вкладений ними цент, так що доведеться до кінця життя відпрацьовувати інвестиції, які вони нададуть, розуміючи під комунізмом безкоштовні блоки реклами. Ідеальне радіо навряд чи зможе довго протриматись за рахунок добровільних внесків, рано чи пізно кожна добра християнська душа втрачає рештки терпіння й самаритянства і подається на луки, де трава більш смарагдова й соковита, а податки низькі і врегульовані. Має існувати інший механізм.

Коли до мене прийдуть неофіти, група неофітів, не обтяжених спільними обов'язками і ритуалами, коли вони до мене прийдуть і скажуть — чувак, ми не можемо далі так жити, потрібно щось змінювати, чувак, давай, наприклад, зробимо ідеальне радіо, зроби нам радіо, чувак, ми підтримаємо тебе, я вчиню приблизно таким чином — я виведу їх на абсо-

лютно незаймані території, я впевнений, що такі території ще існують, потрібно їх лише добре пошукати, я буду вести їх сорок років, виманюючи за допомогою портативного транзистора на батарейках, щоби вони весь час розуміли, від чого саме ми тікаємо, чого ми разом із ними хочемо позбутись, і ось коли Господь замучиться подавати нам орієнтири й рятувати за допомогою манни небесної та іншої гуманітарки і звільнить нарешті для нас шматок повітря, коли наш траханий транзистор одного разу замовкне, не в змозі впіймати бодай щось, я скажу — це тут, брати і сестри, ми прийшли, розпалюйте вогонь, діставайте консерви.

Все більша ізолюваність, все сильніша відчуженість, все глибші розлами в повітрі, щоразу менше співрозмовників, щоразу відвертіше ігнорування з боку давніх знайомих, комунікація — жорстока й невдячна штука, котра втрачає свою актуальність, котрої вже ніхто не може навчити, вибирайся сам із цієї порожньої чорної шахти, з цих тісних і запаяних зовні каналізаційних люків, до яких тебе загнав час і твоє намагання крізь нього протиснутись. За яким принципом, за якими непомітними на перший погляд ознаками ти віднаходиш однодумців, потенційних братів і сестер, котрі поки що не здогадуються про твоє існування? Чи може таким принципом бути принцип відбору музичних треків, гучність їхнього прослуховування, ступінь залежності від них? Очевидно, може. В цьому є свій досить переконливий

механізм — ми слухаємо з тобою одну музику, наша з тобою залежність розвивається в спільному напрямку, нам із тобою пропишуть ті самі ліки, ми з тобою розчаруємось у тих самих героях, для нас із тобою все закінчиться рівною мірою печально, і головне, що ніхто цього навіть не помітить, не звертаючи уваги і не надаючи особливого значення нашим із тобою музичним уподобанням. А даремно.

Ідеальне радіо може бути формою громадського життя. Або церковного, що, зрештою, багато в чому є подібним. Громада має свій формат, громада має достатню кількість приймачів удома, громада слухається постійно обкурених діджеїв, котрі використовують глибокі розлами в повітрі для проходження в іншу геометрію, з кращою музикою; те, що нас із тобою роз'єднує, що позбавляє нас із тобою будь-якої надії, для них є лише додатковою можливістю вислизнути з навколишнього ландшафту, пробігтись вузькою і небезпечною доріжкою, котра тягнеться в чорній порожнечі їхньої пам'яті й уяви, пройтись натягнутою лінвою, під помаранчевими і бузковими сонцями, котрі ми не можемо бачити навіть ввісні і котрі для них є чимось настільки звичним і природним, як косметика чи метрополітен. Вони повертаються крізь розірване повітря до громади, яка очікує на них, оскільки не може довго протягнути без своєї музики, без свого комуністичного радіо, котре її об'єднує і віддаляє від решти світу, обирається нею і робить її обраною. Діджеї одягають слухавки, підключаються до єдиної звукової мережі і почина-

ють уважно — крок за кроком, хвилина за хвилиною — прослуховувати небеса над собою, вслухаючись напружено в їхнє перетікання й дихання, торкаючись обережно довгими сухими пальцями, що пахнуть кров'ю і марихуаною, небесної поверхні, проводячи долонями по небесній обшивці — випуклій і твердій, ніби живіт вагітної тварини, поступово наближаючись до ерогенних небесних зон, навколо яких і формується музика, утворюються найкращі й найпрозоріші радіохвилі, радіохвилі, котрих так потребує громада, без яких задихаються в своїх теплих і запилених кімнатах їхні брати і сестри, їхні діти з чорними татуваннями на передпліччях, і їхні батьки з штучними клапанами в серцях; вони не можуть помилитись у своїх пошуках, вони шукають музику, ніби підземні джерела, щоби громада не померла від зневоднення своїх організмів, тому що музика робить їхні організми і їхні тіла вологими й пластичними, як молода капуста, з їхніх тіл після цього можна робити музичні інструменти, але хто б узяв ці інструменти до рук, хто б зумів їх налагодити?

Натомість зовні це виглядає приблизно таким чином — радіостанція визначається з власним форматом, підключає спонсорів і запускає потужну промокомпанію. Поступово у неї з'являються постійні слухачі, поступово її ведучих починають пізнавати по голосу і запрошують на різні ток-шоу. Станцію дедалі частіше слухають водії таксівок і продавці вуличних кіосків. Не здогадуючись про кількість таких самих слухачів, як вони, та більше того — просто про

це не думаючи, громадяни сплачують щороку певну суму на існування свого улюбленого радіо, не переймаючись загальними концепціями, часто навіть не знаючи, що їхні улюблені діджеї живуть з ними в одному під'їзді; вони просто вмикають радіо і відразу ж під'єднуються до Вагітної Тварини Неба, впускаючи до свого помешкання її нервові дихання, і думаючи, що це і є Баді Гай, так-так, саме це і є Баді Гай.

6.

Lou Reed. Berlin. У мене з'явилась дивна знайома. Десь знайшла мою електронну адресу і написала листа. Там було всього кілька рядків, привіт, писала вона, я прочитала твою книгу. Мені теж подобається Берлін. А ще я люблю серфінг. Дивно, подумав я, де вона знайшла мою адресу? Привіт, відповів я їй, ти що — справді займаєшся серфінгом? Ні, написала вона, я не це мала на увазі, я ним не займаюсь, я його просто люблю. А ти що любиш? В такому разі, відповів я, я люблю онанізм. На кілька днів вона зникла.

З тобою було коли-небудь таке, писала вона в наступному листі, що твої найближчі друзі раптово переставали тебе розуміти. Раптово? не зрозумів я, ні — такого не було. А що сталося? запитав я, посварилась з друзями в школі? Так, написала вона, посварилась. Ну, не переживай, писав я їй, все буде нормально. Що ви там могли не поділити? Шкільні сніданки? Які шкільні сніданки? образи-

лась вона, я в коледжі навчаюсь. Ну, то помиритесь ще, заспокоїв я її, завтра підеш до школи, себто до коледжу і помиритесь. Ти не зрозумів, писала вона, в школі, себто в коледжі, в мене все нормально, і в них теж все нормально, вони вдома якісь дивні, зранку не розмовляють, сваряться весь час. Зранку це де? не зрозумів я, в коледжі? Та що ти причепився до цього коледжу, відповіла вона, зранку — це зранку, коли ми прокидаємось і йдемо на кухню пити каву. Почекай, перепитав я, ви що — разом п'єте каву, себто, ви що — разом живете? Ну, да, відповіла вона, я ж тобі писала — це найближчі друзі. Ми разом спимо. Ага, сказав я, вибач — а скільки у тебе найближчих друзів? Двоє відповіла вона. Ну, і я третя. А що говорять ваші батьки? Батьки нічого не говорять, батьків влаштовує, що ми добре навчаємось і підтримуємо одне одного. Ага, сказав я, підтримуєте. Так, написала вона, підтримуємо. Я їх обох дуже люблю. І вони мені теж, здається, люблять. В якому сенсі? поцікавився я. В хорошому сенсі, відповіла вона. Це дуже зручно — жити втрьох, вони мене підтримують, я їм допомагаю. Кілька місяців тому я навіть завагітніла, але потім втратила дитину, в принципі воно й на краще — я не знала, від кого саме завагітніла, не зовсім зручно було. Ну так, погодився я — коли не знаєш, від кого саме, це не зовсім зручно. Ну, і що у вас сталося? — мені вже було цікаво. Не знаю, писала вона, щось змінилось останнім часом, власне, з одним із них, із Олегом. Вони насправді дуже

різні — один займається математикою, інший, власне, Олег — спортом, волейболом, грає за збірну коледжу, його вже запрошують в університетську команду, думаю, він не буде мати проблем із вступом. І що змінилось? Власне, я сама не розумію що, Олег змінився. Ми почали йому заважати, він весь час намагається десь затриматись або, навпаки — раніше піти з дому, ми й далі живемо разом, спимо разом, але я відчуваю, що все не так, як було раніше, щось змінилось, і змінилось, власне, з ним, цей його волейбол. Ти любиш волейбол? Ні, відповів я, терпіти не можу. Я теж, я серфінг люблю. Ти писала, нагадав я їй. Справді? Ну, гаразд, і ось — він все псує, не знаю, для чого він це робить, може, він не навмисне, але він все псує, я дуже переживаю з цього приводу. Може, він до чемпіонату готується, спробував я її втішити. Ні, чемпіонат уже закінчився, тут справа не в волейболі, тут справа зовсім в іншому, розумієш, це таке дивне відчуття, що від тебе відривають частину тебе самого, мова навіть не про секс, хоча мені з ним добре в ліжку, власне, мені добре, коли я з ними обома в ліжку, але справа не в цьому, справа в тому, що нам всім тепер погано, і йому, йому теж погано, можливо, навіть йому гірше всіх, але він цього не показує, розумієш, він не хоче, аби ми бачили, що йому погано, він тікає щоранку з дому і до вечора грає в свій волейбол, хоча чемпіонат вже давно закінчився, я просто не знаю, що робити, як ти думаєш? А той другий, запитав я, що він? Другий? Другий

мучиться від цього всього, сидить цілими днями на кухні, п'є каву з молоком і слухає музику. А що він слухає? запитав я. Що? по-моєму, вельвет андерграунд, так — вельвет андерграунд. І Лу Ріда. Сидить цілими днями і слухає Лу Ріда. Жахливо, з тобою було коли-небудь таке? Ні, відповів я, такого зі мною не було, я не люблю кави з молоком. А Лу Ріда ти любиш? Лу Ріда люблю, відповів я, а кави з молоком — не люблю, розумієш? Розумію, відповіла вона, і що мені робити? Слухай, а вони, ну, ці твої друзі, вони не підари? Ні, відповіла вона — точно не підари, я завжди спала поміж ними, вони зі мною таке робили, хочеш напишу? Не хочу, відповів я, краще напиши про серфінг. І загалом, здається, у вас проблема, здається, цей ваш волейболіст вирішив вас кинути, схоже, йому не подобається груповий секс. Як же так? спитала вона, раніше подобався. Не знаю, відповів я, можливо, він вас використовував, можливо, він виріс і не хоче тебе ще з кимось ділити, а можливо, він таки подар і йому все це просто не цікаво. Ти не думала про це? Не думала — чесно зізналась вона. Подумай, порадив я, і заблокував її адресу.

Слабак він, подумав я насправді, просто слабак, цей їхній мажор, зірка коледжу, він просто обламався жити справжнім божевільним життям, спати в одному ліжку з двома такими само збоченими і мужніми в своєму збоченстві друзями, котрі ділили з ним презервативи і каву з молоком, котрі засинали, дихаючи з ним в унісон, як зі справжнім братом по

зброї, братом по любові, братом по кров'яних згустках і потових залозах. Дуже легко відмовитись від спокуси йти поперек усталеної поведінки і замість викривленої, болючої і солодкої колективної любові вибрати стерилізований колективний спорт, у нашому конкретному випадку волейбол, ясно, що так простіше, замість того, аби спати зі своєю шістнадцятирічною подружкою, купувати їй протизаплідні пігулки і мити їй вранці волосся, куди простіше поступити в університет без іспитів, підв'язати благополучно зі своїм волейболом, перетворитись на середньостатистичного представника фашистського громадянського суспільства і все своє подальше життя дрочити на глянцеві журнали, так простіше, ясна річ, більшість саме це й вибирають, саме така життєва поведінка чомусь і дотепер вважається нормальною, вона зрештою теж — поплаче, поплаче, але іспити складе нормально, вступить до університету, вийде заміж, працюватиме в офісі, народить-таки своїх дітей, не маючи ані найменших сумнівів, від кого саме вона їх народила, бажаючи ці сумніви мати, але, на превеликий жаль, анітрохи їх не маючи.

Єдиний, хто міг із цієї ситуації вийти з гідністю, це чувак на кухні, той, який слухав Лу Ріда. Його я розумів, я б у цій ситуації теж слухав Лу Ріда, старий підар Лу Рід міг як ніхто інший розповісти, наскільки безнадійними бувають обставини навколо нас, міг пояснити, як вижити і як не впасти у відчай, коли втрачаєш друзів, коли твої друзі не витримують твого побутового драйву, не витримують того темпу, який

ти задаєш, не витягують до рівня твоєї відірваності і асоціальності, зістрибують на ходу з підніжки вагона, який ти перед цим довго і наполегливо розганяв. Його, цього чувака, який пив від безвиході каву з молоком, саме і можна було зрозуміти — найгірше, коли людина, котру ти вважав братом по розуму і по безтямності, виявляється слабаком, не витримує тиску з боку нормального дорослого світу, підлаштовується під нього і замість того, аби разом із тобою весело трахати щоночі вашу спільну подружку, сидить у просякнутій підлітковим потом роздягалці і слухає дебільні розповіді своїх однолітків, які зовсім нічого не знають про темні й найбільш цікаві сторони цього життя, про аморальну виснажливу підліткову любов, якої він так соромиться і якої так наполегливо намагається позбутись, а позбувшись, довго сидить у порожній кімнаті, навіть не помічаючи, що разом із аморалкою зникла його здатність довіряти іншим, що система вміло й прораховано використала його м'язи і легені, що життя виглядає куди привабливіше, коли починаєш його змінювати під себе, що всі однокласники давно його залишили, самого в роздягалці, що чемпіонат, який видавався йому таким важливим, давно закінчився, а він так і не став чемпіоном, і вже ніколи-ніколи ним не стане.

7.

George Harrison. Hear Me Lord. Мій досвід спілкування з буддизмом обірвався разом із поразкою української революції 2001-го року. Речі, між собою не

пов'язані, слід визнати, навіть уявити собі не може велику жовтневу буддистську революцію, просто так випадково сталось, що в той самий час, коли нечисленні й розрізнені революційні маси щось собі намагались порадити із антинародним режимом, десь зовсім поруч, випадково, повторюся, час від часу з'являлися буддисти, для мене ті події так і залишились у пам'яті з сильним буддистським акцентом. Так сталося, що в 2000-му я познайомився з харківською громадою буддистів. Ми робили антивоєнний концерт, тоді саме почалась друга чеченська, і тут прийшли представники громади буддистів. Вони прийшли строкатим помаранчево-червоним піонерським загоном, тримаючись купи і намагаючись не відставати один від одного. Як у справжнього піонерського загону, в них були барабани, в які вони били довгими дерев'яними патичками, створюючи шум і хаос і розлякуючи на своєму шляху недовірливу харківську публіку. Дізнавшись про наш концерт, буддисти вирішили нас підтримати, сказали, що теж проти війни, запропонували свої послуги і показали фото свого гуру, котрий жив десь у Тибеті, але час від часу катався світом і боровся за ойкумену. В Україну гуру пускати не хотіли, буддистів це неабияк печалило, вони вбачали в цьому прояви режиму, так воно, що найгірше, й було. А чим ви можете допомогти? запитали ми буддистів. Ми можемо прийти, відповіли буддисти, і прочитати молитву за мир. А що за молитва? Буддисти швидко вишикувались у шеренгу, дістали свої піонерські барабани і хором закамлали.

Молитва за мир була складена російською мовою і відзначалась великою кількістю риторичних звернень і узагальнень. Загалом, молитва нагадувала текст присяги бійця радянської армії — мовляв, перед лицем товаришів по буддизму зобов'язуюсь боротись за мир і дбайливо ставитись до наданої мені в користування військової техніки. Тримались вони, як я вже сказав, групою, кожен окремо справляв досить неоднозначне враження, поодинці вони були схожі на молодих зеків, яких одягли в помаранчеві спідниці й примусили камлати молитву за мир. В їхніх очах релігійний вогонь відгонив рожевими відблисками шизофренії. Мені вони подобались.

Перед концертом до мене підійшов представник цього самого антинародного режиму, котрий у них там, в антинародному режимі, відповідав за роботу з релігійними громадами. У вас що, будуть буддисти? строго запитав він. Так, будуть, відповів я. Що робитимуть? Камлатимуть, відповів я, себто будуть читати молитву за мир. Ага, сказав він стурбовано, за мир. А можна отримати текст молитви? Послухайте, сказав я йому, а ви, скажімо, перед пасхою теж вимагаєте від православної церкви текст молитов, типу там щоб переконатись, що Христос Воскрес і що жодних несподіванок цього року чекати не слід. Знаєте, він вирішив змінити тактику і довірливо до мене пригорнувся, я вас не розумію: ось ви боретесь з антинародним режимом, себто з нами — його голос звучав тепло і приглушено, сука гебешна, де вони цьому вчаться — але для чого вам буддисти? Ну, як

для чого, я спробував відсунутись, вони за мир. Ну, я, припустімо, теж за мир, сказав він. Але ж ви не камлаєте? заперечив я. Все одно, я вас не розумію, продовжив він. Ось ви їх запрошуєте, а з них бабки треба збивати, хай платять, уроди, знаєте, скільки у них бабок? Не знаю, признався я. Чувак скрушно похитав головою, з чого я зрозумів, що бабок у них до хуя.

Але дивно, подумав я — здається, він не любить представників буддистської громади, як він, цікаво, працює з іншими громадами, може, він їх теж не любить? Може, він атеїст? Або ще гірше — представник якого-небудь сатанистського культу, може, його призначили головним по роботі з релігійними громадами з огляду на його сатанистське минуле, подумали — у нас і без релігійних громад справ по горло, в нашому антинародному режимі, так що доручимо цю справу заслуженому сатаністу, він-то їм напевне дасть просратись, усім цим масонам. Так що, отримавши карт-бланш, він рішуче приступив до роботи, щоранку приходив у свій кабінет з мідною табличкою «Комітет по роботі з релігійними громадами», де на столі лежали підручники з окультизму і сатанинська біблія, й починав прийом представників різних громад. Залишившись у кабінеті сам на сам із черговим адвентистом сьомого дня, він навалювався на беззахисну жертву, зв'язував її по руках і ногах і здійснював над її тілом різні ритуальні дієства з профілактичною, так би мовити, метою. Жертва нажахано кричала, представники інших релігійних громад, котрі

сиділи в коридорі на стільцях і чекали своєї черги, нервово пересмикували плечима, в останнього відвідувача він виривав печінку і серце, клав їх у великий поліетиленовий кульок із супермаркету таргет і з почуттям виконаного обов'язку йшов додому. А міліціонери на вахті віддавали йому честь і з повагою говорили — знову Іван Михайлович халтурку додому поніс.

Відкамлавши, буддисти вишикувались у колону й задоволено пішли додому. За ними довго відлунював барабанний бій.

Влітку наступного року вони знову з'явилися і запросили мене в гості. Революція зазнала поразки, реакція святкувала цілковиту й беззаперечну перемогу, одне гівно навколо, всі ублюдки, всі продались антинародному режиму з його комітетчиками і сатаністами, друзі порозбігались, літо було довге, але осінь була вже десь поруч, десь зовсім поруч. Вони зателефонували і сказали, що відкривають ступу миру, запросили на відкриття. Ага, подумав я, ось хто не обламався, ось хто стійкий і непохитний, ось чий шиз не може вибити жоден режим, навіть такий антинародний, як наш. Мені сподобалось словосполучення ступа миру і я поїхав на її відкриття.

Те, що вони жили в піонерському таборі, мене зовсім не здивувало, все правильно, подумав я, все вірно — де ж їм ще й жити, як не в піонерському таборі, вони так нагадують піонерський загін, піонерську дружину імені верхньої чакри. Табір знаходився на території харківського лісопарку, за совка

він належав якомусь заводу, зараз завод збанкрутував, табір розвалився і його захопили буддисти. Захопили і спробували там окопатись. Антинародний режим, а головним чином знайомий нам уже сатаніст Іван Михайлович, повели з ними рішучу боротьбу, намагаючись вибити їх з території піонерського табору в густий сосновник або взагалі на територію дружньої нам російської федерації. Буддисти тримались стійко, а для міцності духу побудували на території піонерського табору ступу миру і запросили на її відкриття представників змі та дружніх організацій. Я, так виходило, був представником дружньої організації, хоча я й сам не знав — якої саме.

Від шосе вглиб лісу тяглася піщана доріжка. Я зійшов з автобуса і печально став розглядатись, цікаво, думаю, де ж ступа? З лісу почувся бадьорий барабанний гуркіт, ага, сказав я собі.

Ступа була збудована на спортивному майданчику і нагадувала афішну тумбу, мала близько двох метрів заввишки і в мене особисто з миром не асоціювалась. Але гаразд. Навколо ступи стояли друзі-буддисти, з барабанами наготові, навколо них снували представники змі, оддалік сторожко за всім спостерігали представники дружніх організацій. Два зекуватих буддисти побачили мене і радісно підійшли, доброго дня, сказали, мир вам, це прозвучало як хуй вам, дякую, кажу, добре, що ви прийшли, зараз почнемо. Головний буддист, їхній, скажімо так, піонервожатий, змахнув рукою і буддисти закамлали. Камлали вони довго і натхненно,

з любов'ю дивлячись на свою тумбу. Хвилин через п'ятнадцять замовкли. А тепер, сказав піонервожатай, давайте всі станемо в коло і промовимо молитву за мир. Представники дружніх організацій приречено потяглись до ступи. Прикольна ступа, подумав я і пішов назад на шосе. Думаю, бабок у них, все-таки не було.

8.

The Stooges. Real Cool Time. Звідки вони беруться і куди потім зникають? Хто контролює їхній рух? Що їх підтримує в цьому житті? Потрібно бути монстром, аби витримувати цей щоденний тиск із боку жлобського українського суспільства, з боку кривавого щоденного життя, в яке вони ніяк не потрапляють, ніби музиканти-новачки в печальну мелодію похоронного оркестру. Ці буддисти, які вірять, що, збудувавши посеред піонерського табору афішну тумбу, вони стали ближче до свого нев'їзного гуру, ближче до свого піднебесного Будди, що мало з ними статись перед тим, як вони погодились одягти на себе помаранчеві сукні і взяти до рук піонерські барабани? Не знаю, можливо, до кожного з них справді приходив уві сні піднебесний Будда і щось їм нашіптував, схиляючись над заслиненою подушкою, можливо, їм справді траплялось серед вуличного потоку чи в сутінках парку побачити його мішкувату підліткову постать, можливо, вони справді упізнавали його за якимись ледь помітними рухами чи за голосом, адже щось мало їх вирвати з безкінечного

нав'язливого потоку, в якому вони повільно і невблаганно рухались у бік смерті — жажливої побутової смерті, яка не лишає тобі шансів і часу на роздуми, щось їх примусило спробувати перейти вулицю в недозволеному місці, а головне навіть не це — хтось навчив їх, що недозволених місць немає, принаймні — на цій вулиці.

Джордж Гаррісон, якому багато хто вірив, і який нікого не зрадив, нікого не здав, Джордж Гаррісон захоплено співав гімни і мантри, камлав як міг про мир і ойкумену, товаришував із різними шарлатанами, пояснював, що всі релігійні громади це вигадка, так що нічого паритись, люби ближнього свого, люби свого Будду і не заважай іншим любити їхнього, але чи достатньо було його слова, аби зупинитись і перейти-таки цю вулицю в недозволеному місці? Я маю щодо цього сумніви. Гаррісон, звісно, прикольний чувак, стосовно Будди це він, ясна річ, вірно помітив, але я особисто навряд чи повівся б на все це пацифістське фуфло, мистецтво не має сили, аби змінити твою біографію, біографію змінюють руки куди жорстокіші й вправніші. Можливо, це руки самого Будди.

Піднебесний Будда, піонер-ветеран, котрий вже добрий десяток років живе в розгромленому піонерському таборі під Харковом, ночує в порожній радіорубці на картонних коробках, раз на тиждень вибирається до міста і харчується напівфабрикатами з супермаркету, вічномолодий скаут з поголеним черепом, який приходиться ночами під твої вікна,

який шукає собі друзів і послідовників, нашіптуючи їм уночі — немає нікого, крім тебе, немає жодних умовностей, жодної моралі, тільки ти і твоя совість, тільки ти і твоє серце, котре б'ється так, як ти йому накажеш, немає жодного соціуму, жодного режиму, жодних комітетів і преси, жодної влади і безвладдя, жодних перешкод і жодної мети — тільки твоя совість, тільки твій член і твоє серце, тільки твій голений череп і твій голос, яким ти будеш говорити все, що тобі захочеться, все, що ти будеш вважати за потрібне. Що підриває сотні й тисячі представників нашого з тобою суспільства, що робить їх несхожими один на одного, не схожих на нас із тобою? Вони самі не усвідомлюють, наскільки близькою й досяжною для них є ця межа, по якій життя переходить у смерть, бо якби йшлося лише про буддизм чи про духовне життя громади, хуй би вони витримали стільки часу в порожньому піонерському таборі, на чаї з макаронами, хуй би вони протримались на ворожих до них вулицях зі своїми дурацькими барабанами і своїми відстійними молитвами. Йдеться про той вогонь, який випалює зсередини їхні голені черепи, так само як і черепи й легені тисяч, десятків тисяч інших божевільних у цьому суспільстві — лузерів, аутсайдерів, банкрутів, невдах, членів релігійних сект і радикальних партій, прихильників вуду і східних обрядів, перейнятих ідеями фашизму і реваншизму, закоханих у попзірок фанатів і налаштованих агресивно комп'ютерних маніяків, правих, хронічно хворих, соціально

неадаптованих, національно несвідомих, морально нестійких, навіки проклятих.

Не йдеться про віру, не йдеться про релігію, не мається на увазі їхній соціальний статус чи їхня психічна неврівноваженість. Йдеться про життя, наповнене цими персонажами, йдеться про здатність пізнавати їх, пізнавати, розуміти і підтримувати, визнаючи за ними безпосередню перевагу в таких питаннях, як чесність, відданість і непродажність. Спробуй згадати все, що було з тобою в твоєму житті, спробуй пригадати всіх, хто траплявся на твоєму шляху, спробуй відтворити всі розмови і розповіді, назви всіх міст і марки всіх автомобілів, мелодії всіх радіостанцій і розкадровку всіх кінофільмів — життя тримається і рухається саме завдяки їхнім неправильним вчинкам, завдяки їхнім непрогнозованим рухам, вони своїми пальцями, зі слідами опіків і татуювань зчищають із грубої затвердлої поверхні життя, ніби зі старої афішної тумби, всі нашарування і все гівно, яким це життя обростає, вони не дають йому кінцево затверднути і відмерти, вони здирають своїми жовтими від тютюну і порошу нігтями стару хвору луску з жирних боків життя, вони б'ють своїми злими кулаками йому по ребрах і нирках, вони кричать йому — давай, рухайся, підіймай свою жирну задницю, навіть не думай про спокій, забудь про безтурботну старість, доки є ми, доки є наша музика, доки є наші серця і наші члени, ми не дамо тобі опухнути в тиші і спокої, ми кожного ранку будемо здирати з тебе всі нашарування, будемо змивати з тебе все гівно,

всю коросту, весь бруд і стару масляну фарбу, і хай нас скільки завгодно вважають лузерами, хай із нами бореться комітет по роботі з релігійними громадами, хай ніхто не розуміє нашого відчайдушного камлання — ми все одно будемо переходити вулицю в недозволеному місці, тому що ми, як ніхто інший, знаємо точно й напевно — що на цій вулиці, як і на будь-якій іншій, недозволених місць просто немає!

Я пам'ятаю, як я вперше почув ці записи, мій дядя-меломан закинув мені кілька їхніх дисків, таких дисків не мав ніхто із моїх друзів і знайомих, такі диски в тій країні слухали тільки такі божевільні меломани, як мій дядя. Я пам'ятаю той шок, який я відчув, вперше прослухавши ці записи, я не знав, хто такий цей Іггі Поп, але я розумів, що його диски потрапили до мене даремно. Все моє дитинство укладається в моїй пам'яті в один пронизливий і щемкий літній день, воно нагадує довгий і ніжний секс завдовжки десять років, з того сексу, з тих спогадів я пізнаю запах меблів, запах килимів, запах черешень, запах теплої літньої води, запах бензину і запах розталого пломбіру, я пізнаю яскравий колір одягу, відблиски автомобільного скла, тінь від ранкової вогкої зелені, від високих холодних дерев, котрі були старші за мене, котрим довелось народитись раніше за мене і, відповідно, померти теж раніше, я пам'ятаю голоси за вікном, пам'ятаю шум автомобільних коліс по теплому піску, пам'ятаю звук, з яким осипалися яблука і злітали з гілок птахи, я пам'ятаю

все, я пам'ятаю тишу своєї кімнати, літню розмірену тишу, котру ніщо не могло зрушити, така вона була густа і встояна, я добре, дуже добре, до тиску в скронях, до хрускоту пальців, до радісного серцебиття пам'ятаю, як у цій тиші, розколюючи її, мов дерево, рвучи її, як пачку газет, збиваючи її з ніг, ніби коро-ву на бійні, з'явилась моя музика, я пам'ятаю, як вона не поміщалась у моїй тиші, в моїх спогадах, в розміреності того літнього дня, як вона розвалювала його обриси, билась об його гострі акваріумні стінки, розбивала їх і вода важко вивалювалась назовні, заповнюючи собою все навколо, заповнюючи собою мою пам'ять, вибухала, вирвавшись поза відведені для неї межі, тому що пам'ять не може мати меж, тому що твоя музика робить твою біографію, виправляє її, ламає і калічить, тому що в цьому житті немає нічого крім тебе і твого саунду, тому що на цій вулиці, як і на будь-якій іншій, просто немає недозволених місць.

9.

Jethro Tull. Locomotive Breath. П'ятнадцять років тому, на початку дев'яностих, вони стояли перед брамою, за якою життя перетворювалось на свою протилежність. Вони були схожі на апостолів, в ко-сухах і старих кедах, вони вже зранку збирались пити вино на «сквозняку» — на місці якого зараз побуду-вали жлобський ресторан, і я розумів, що брама їхня десь тут і знаходиться, десь поміж Сумською і Дзер-жинського, зовсім поруч із кГБ, що, зрештою, спра-

ви не стосується. На відміну від них, я так ні до чого й не наблизився, так жодного разу і не відчув, який він — цей чорний протяг із протилежного боку життя, котрий витягує за собою в солодку безвихідь свіже повітря, тополиний пух і душі депресивних апостолів. Чому мені це не вдалось, думаю я тепер? Можливо, я не надто вірив тому, чому вірили вони, можливо, я просто не міг зважитись і підставити свої долоні під пекучий потік отруйного кисню, яким наважувались дихати вони, який вони вдихали жадібно й нетерпляче, яким вони задихались і який вибльовували на сірі харківські панелі, під ноги патрулів. І неважливо, що я пив те саме вино довгими сонячними ранками на початку дев'яностих і що я, припустімо, мав такі самі старі кеди, навіть старіші, ніж у них. Мої старі кеди свідчили лише про те, що я мудака і нових кедів собі купити просто не можу. Жодного протягу зі зворотнього боку життя тут не було.

Я ніколи не міг по-справжньому повірити в те, що відбувалось навколо мене, мені завжди видавалось, що це ще не початок, ще не справжнє життя, це лише хтось розповідає мені, як має бути надалі, як воно все буде виглядати, коли вони демонтують декорації і запусають всю цю машину в хід. На відміну від них, тих, хто включався в гру, відчував кров і м'ясо часу, який минав, я не міг повністю, на всі сто прийняти умовність такого розкладу, я не вірив до кінця в їхню безумність, в їхню непростеність, мені заважала та легкість, з якою вони псували життя собі й оточуючим, та легкість, з

якою вони себе цього життя позбавляли. Мені завжди видавалось, що це доволі інтимне заняття — позбавляти себе життя, вони стверджували ж щось зовсім протилежне, вони намагались переконати всіх навколо, а головним чином все ж таки самих себе, що їхній хрест, їхню потворність, їхній рок-н-рол можна нести легко й весело і що найбільшою проблемою подібного хресного ходу може бути лише проблема з купівлею алкоголю. Я залишився при своїй думці. Їх майже не залишилось в живих.

Ось, до речі, теж не зовсім красива ситуація, коли ти різко й надзвичайно болюче починаєш розчаровуватись у своїх героях, в апостолах, котрим, хоча й не вірив до кінця, але вірити, у всякому разі, так хотів, а тут раптом минув час, власне — для тебе минув я, а для них просто закінчився, і ти вже не відчуваєш до них нічого, крім ненависті, ненависті прямої, контактної, від якої, думаю, їхні душі по той бік брами тяжко виють і б'ються одна об одну. Насправді, її появу, появу цієї ненависті, легко було передбачити ще тоді — п'ятнадцять років тому, на початку дев'яностих, на всіх тих концертах із розйобаною апаратурою, на всіх тих хатах, по всіх тих кутках і норах, по яких нібито залягала потужна харківська контркультура, харківська рок-школа і з яких вона, в більшості своїй, так і не вибралась. Коли ти в сімнадцять років зустрічаєшся з апостолами і тягаєшся за ними з однієї таємної вечері на іншу, з одного гастроному до наступного, ти вже не пробачиш їм ні їхнього старіння, ні їхньої,

цілком природньої, втоми, ти будеш вимагати від них, аби вони до кінця лишались із тобою і стояли на тому самому розпеченому вугіллі, на якому стоїш ти сам, ти будеш вважати за необхідне кожного разу нагадувати їм — я пішов за вами, пам'ятаєте, тоді, коли ви стояли і пили своє вино, зранку, п'ятнадцять років тому, я пішов за вами, хоча мені було лише сімнадцять, а ви вже мали своїх дітей, я повірив вам, коли ви сказали, що існує протяг, який можна відчути, якщо стати в потрібному місці, якщо триматись свого рок-н-ролу, я не міг не повірити вам, коли ви розповідали про зворотний бік життя, про чорне густе повітря, наповнене тополиним пухом і шумом рваних динаміків, я хотів вам вірити і я вам вірив, і тому не смійте тепер відмовлятись від усього сказаного, не смійте падати на сірі панелі, я просто не дозволю вам відійти вбік і залишити мене самого, на цьому розпеченому вугіллі, на яке ви мене завели своїми йобаними апостольськими посланнями, вставайте, вставайте і лишайтесь разом зі мною, навіть не думайте уникнути цього вогню, навіть не мрійте, суки, що я залишу вас у спокої, до кінця свого, блядь, життя, до того часу, коли вогонь повністю зжере моє серце і мої легені, я буду розбивати ваші нирки своїми старими кедами, я вас дістану у ваших могилах, до яких ви так швидко і так легко сховались, я витягну вас із ваших ям і склепів і стану тягати запиленними вулицями Харкова ваші мертві тіла, я нестиму на спині кожного із вас, ніби свій хрест, тому

що мені не залишилось у цьому житті нічого, крім ваших мертвих туш, крім вашого апостольського гною на моїх пальцях, крім цього розпеченого вугілля під ногами, про котре ви, блядь, нічого не говорили, про існування якого ви забули мене попередити, ні словом про котре не обмовились, жодним словом, жодним, блядь, натяком!

Я ніколи не міг по-справжньому відчутися причетним до тих великих і фантастичних подій, котрі відбувались навколо мене протягом усього мого життя, мені завжди необхідно було дистанціюватися від того, що відбувалось, мати свою фору в часі й просторі, аби подивитися на все це збоку, аби зуміти зафіксувати і запам'ятати найменші деталі й подробиці, а зафіксувавши, ховати їх від сторонніх очей, ніби опіки на шкірі. За цим своїм постійним намаганням запам'ятати все, я втратив найголовніше — втратив свою, персональну можливість пройти крізь невидиму браму, відчутися пекельний протяг, здохнути в тридцять дев'ять років, встигнувши за цей час прожити все, що можна було прожити, очевидно, свого часу мені просто не вистачило сміливості й відваги, аби піти за ними, ступати за ними крок у крок, знаходячи на мокрому піску відбитки їхніх кедів.

Усе життя мені доводиться зустрічатися із ними, натикатися на цих привидів із минулого, в темних коридорах і переходах підземки, в салонах таксівок і музичних магазинах, бачити, як їх поламало життя, як їх понівечила їхня музика, як жадливо й

потягано виглядають вони в цьому жорстокому справедливому житті, без апостольських косух, без хоругв і сопілок, без всього андерграунду і рок-школи, прокручені через м'ясорубку, пропущені через труби крематоріїв, вивернуті, ніби чорна футболка, з тополиним пухом у волоссі, який їм заніс потойбічний невидимий протяг —

наркоман-Костік, колишній гітарист, котрий мріє по новій зібрати свою групу, а поки що стоїть на вході до нічного клубу і не пропускає нікого без квитка, з заначкою гашу в задній кишені своїх вельветових джинсів;

божевільна дівчинка Марія, з сотнею бобінових записів, з усіма альбомами ті рекса і джетро талла, в кімнаті якої пахне котами і божевіллям;

чувак з рок-клубу, котрий працює вантажником на вокзалі, а потрапивши випадково на джем, не може навіть налагодити гітару, ту саму, на якій він грав добрих п'ятнадцять років;

Сер, котрий несподівано помер у серпні і тепер лежить у палаці культури працівників зв'язку, спостерігаючи, як його друзі прощаються з ним і цілий день крутять для нього музику, яку він любив за життя, навіть не знаючи, чи це саме та музика, яку б він хотів почути на власних поминках, а головне — навіть не знаючи, в кого можна про це спитати. Їм просто немає чого сказати одне одному в цьому палаці культури — вони не знають, чи подобається йому музика, яку вони крутять, він,

слухаючи музику, яка йому подобається, не знає, кого тут попросити, аби її нарешті вимкнули.

10.

Sex Pistols. Anarchy In The UK. Півроку життя, палене м'ясо днів, проведених на площах і вулицях, по всьому лишається відчуття втіхи, почуття рівного польоту гарячою синьою порожнечою, світлі зірки й холодні води, які супроводжують наше пересування в бік мудрості й спокою, є лише частиною того, що насправді відбувається, видимою, але неповною. Під поверхнею, під темним густим шаром зовнішнього ховаються найдрібніші, найважливіші деталі, котрі легко западають на дно, уникаючи твоїх дотиків. Історії, лише на перший погляд подібні одна до іншої, випадкові обличчя, які марно виганяєш із пам'яті, ніби сарану із пшеничних полів, імена, котрі викрикувались у темряві, телефони, котрі записувались на долоні, що з усім цим станеться потім, якщо крім мене вони нікому не будуть потрібні, якщо на них ніхто так і не звернув уваги — що з ним буде потім? До кого будуть приходити ці привиди, втративши мене чи втратять вони свою здатність з'являтися в повітрі, триматись за нього так, як вони тримаються за нього тепер? Наскільки вони залежні від нас, наскільки пов'язані з нами? Можливо, все навпаки, можливо, це я полюю за своїми привидами, потребу щоденно їхньої присутності в своєму житті, натомість вони можуть обходитись без мене легко, без втрат, вони давно прожили мене як окрему коротку

історію і зовсім про мене не пам'ятають, а якщо й пролітають іноді за моїми вікнами, то цілком випадково, навіть не звертаючи на мене уваги. Все може бути.

Найгірше буде, коли я раптом усе це забуду, це чи не єдине, чого я насправді боюсь — забути, втратити все, що таким дивним і несподіваним чином відбулось, позбутись пам'яті, позбутись головного. Те, що вибирається з навколишнього простору, те, з чого старанно й наполегливо складаються малюнки, зрозумілі лише тобі, те, до чого безкінечно повертаєшся, намагаючись дати собі з цим раду і відчуваючи, як твої власні малюнки вислизують із розуміння — все це дивним чином лежить зовсім близько, майже на поверхні, варто лише пробити цю поверхню, мов консервну банку, і все: ось воно — наше з тобою життя, наша з тобою кров, в повітрі на якусь мить лишається за тобою протяг, і цього протягу, цього руху в повітрі цілком достатньо, аби відчуті і зрозуміти, як ти ріс, як ти вгризався в це життя, як ти його пробивав своїм тілом, як вибирався на пагорби і звалювався в чорні ями, як провалювався в глибокий сніг і пірнав у чорну серпневу воду, за цим протягом, який ти здійснював, пройшовши крізь час, можна здогадатись, як сильно ти любив і як не вистачатиме тобі твоєї любові там, де ти незабаром зникнеш.

Я дописую цю книгу в травні, сидячи в своїй кімнаті на третьому поверсі, я сиджу тут уже четвертий місяць, кімната ця, зрештою, багато бачила, пару

трупів звідси за цей час виносили, і те, що вони, ці трупи, потім так-сяк оживали і повертались до життя, свідчить саме на користь життя, а не цих трупів. Я сиджу і відслідковую, як повз мене рухається час. Він намагається робити це тихо й непомітно, за великим рахунком, йому це вдається, за ним справді важко спостерігати, він умілий і витривалий, він, на відміну від мене, вміє чекати і не втомлюється від безкінечного виснажливого руху, і лише час від часу, коли робить різкі й необережні рухи, солона хвиля збиває з ніг чергового свідка, з яким мені довелось стояти на одному узбережжі.

Пару місяців тому помер мій приятель, старий поет, веселий емігрант, котрий безтурботно вештався цим світом усе своє життя, зупиняючись там, де йому подобалось, не роблячи особливих проблем із тих негараздів, котрими обділяв його світ, вибираючи зі світу смачні й соковиті шматки, як-то поезію і алкоголь, імітуючи нормальну життєву позицію, імітуючи свою включеність в загальну рутину, цілком добре почувуючись серед чужих і незрозумілих йому обставин, але, за великим рахунком, так і обмежуючись алкоголем і поезією. Чому я не відчував його відсутності ці два місяці, адже я справді жодного разу навіть не згадав про нього. З другого боку, що б це змінило? Він стояв на одному зі мною узбережжі, він так само, як я, стояв у темряві і вдивлявся в синю відсутність зображення, і його раптове зникнення, за великим рахунком, нікого не стосується, у нього були свої стосунки з порожнечею, у мене — свої. На

цьому й будується принцип людського братерства — все що ти можеш, це лише підтримувати когось своєю присутністю, все інше від тебе не залежить, але й ти не залежиш від усього іншого. Уважно слідкуй за хвилями — одна з них твоя.

Ми сидимо в аеропорту Кеннеді, й він говорить, що вони з сином, щойно я звалю звідси, поїдуть в Нью-Джерсі, до якоїсь комуни, за його словами, це навіть і не комуна, це колишня тютюнова фабрика, яку свого часу заселили вільні художники, а тепер їх звідти викидають на вулицю, і вони влаштовують відхідну, сьогодні там усі переп'юються, а тих, хто виживе, виходило так, завтра викинуть на вулицю. Він розповідає, а я думаю, що це не дуже добре, те, що його син усе це побачить, — недобре, коли діти в такому віці бачать, як на вулицю викидають вільних художників, по-моєму, це не найкращий досвід. Діти, навпаки, мають бачити, як вільні художники займають фабрики й заводи, як натовпи вільних художників, якими себе можуть також вважати просто безумні мешканці наших міст, там всілякі безробітні, вуличні злодії, наркоторговці, проститутки — обов'язково проститутки, я наполягаю, скейтбордери і алкоголіки, як їхні натовпи захоплюють фабрики й супермаркети, як вони вдираються до офісів й антикварних магазинів, як вони вкладаються спати на шкіряних канапах у приміщеннях банків, як розводять вогні в галереях сучасного мистецтва і влаштовують там кількадевні веселі оргії, котрі закінчуються ко-

лективною білою гарячкою. Одним словом, дитина має бачити здорові й сильні емоції, позитивні переживання, не варто травмувати дитячу психіку картинами соціальної і життєвої поразки вільних художників, не можна, аби дитина змалку прийшла до думки, що в цьому житті, в твоїй країні тебе кожної миті можуть викинути на вулицю і тоді хоч членоси — нікому ти не потрібен із твоїми картинами і незалежною життєвою позицією. Діти мають виростати в нормальних умовах, в нормальному, врешті-решт, суспільстві, в суспільстві, де жоден клерк і жоден лягавий не буде совати носа в твої документи, де жодна влада, наскільки б ссученою вона не була, не зможе дістати тебе на твоїй тютюновій фабриці, хоч би чим ти там займався, хоч би ти там трупи розчленяв, якщо це твій власний труп — розчленяй на здоров'я, діти мають якомога раніше зрозуміти, що потенційно будь-яка фабрика для того й існує, аби її можна було захопити і влаштувати на її території шабаш, інакше для чого її будували? Дитина, котра змалку усвідомлює всю зайвість, недоречність і шкідливість системи, до якої вона волею долі потрапила — така дитина має непогані шанси врешті приєднатися до одного із натовпів, і тоді вже за неї хвилюватися не доводиться. Хвилюватись куди більше потрібно за тих, хто так і не зуміє позбутись залежності від найближчого відділення комерційного банку, ось за них потрібно хвилюватись, саме з них виходять серійні вбивці і публічні політики, вільні художники з них напевне не виходять.

На цьому ми й розійшлись — вони з сином поїхали на фабрику, я полетів до своєї кімнати на третьому поверсі, маючи при собі нарізані ним диски й вельветовий піджак із написом на спині. Піджак трапився мені за доволі цікавих обставин, я побачив його в одному з магазинів військового одягу, фішка була в тому, що на нього можна було набити трафаретний напис, ну, що, спитав мене продавець, молодий афроамериканець, так це здається називається, яка картинка тобі подобається? Хочеш Че? Не хочу, сказав, я, Че давно помер. Всі ми помremo, сказав він. О, до речі, додав, є кльова картинка, тут написано «Жити швидко, померти молодим». Хочеш? Померти молодим? запитав я, не хочу. Але картинку можеш набити, все одно краще, ніж Че.

Окей, сказав він, ще десять баксів.

Варшава, 2005-05-16

ЗМІСТ

Частина перша. Кольору чорної жіночої білизни

1. Випадки травматизму на залізниці	5
2. Собача старість вітчизняного автостопу	10
3. Поганий Сосюра	16
4. Масони в побуті	21
5. Все цікаве в країні... ..	27
6. Реальна біографія Кобзона	32
7. \$2.99 за готельний номер	37
8. Ти міг померти і цього разу	43
9. Духи приходять на мій гашиш	48
10. Лівий марш	54

Частина друга. Мої вісімдесяті

81-й. Кіно	60
82-й. Агітпункт	65
83-й. Парк культури	71
84-й. Гараж	76
85-й. Лікарня	81
86-й. Стадіон	87
87-й. Пошта	92
88-й. Пивзавод	98
89-й. Гуртожиток	103
90-й. Дахи	108

Частина третя. Червоний даун таун

1. Готель харків	114
2. Пам'ятник хуйовому іллічу	119
3. Християнська сутність державної промисловості	124
4. Провітрені аудиторії	130
5. Шева показує капіталізму фак	135

6. Роллінг стоунз для бідних.....	140
7. Вологе тіло влади.....	145
8. Залишаючи назавжди палац піонерів... ..	151
9. Станція метро смерть.....	156
10. Південний бік півночі.....	161

Частина четверта. Жити швидко, померти молодим
(десять треків, які я хотів би почути на власних поминках)

1. Eric Burdon. Black On Black In Black.....	167
2. Neil Young. Rockin' In The Free World.....	172
3. Rolling Stones. Sister Morphine.....	178
4. Creedence Clearwater Revival. Up Around The Bend.....	183
5. Buddy Guy. Done Got Old.....	189
6. Lou Reed. Berlin.....	194
7. George Harrison. Hear Me Lord.....	199
8. The Stooges. Real Cool Time.....	205
9. Jethro Tull. Locomotive Breath.....	210
10. Sex Pistols. Anarchy In The UK.....	216

ЖАДАН Сергій Вікторович

ANARCHY IN THE UKR

Головний редактор *Н. Є. Фоміна*
Відповідальний за випуск *Г. С. Таран*
Художній редактор *І. В. Осипов*
Технічний редактор *Л. Т. Єна*
Комп'ютерна верстка: *В. М. Амелін*
Коректор *Л. В. Дмитрієва*

Підписано до друку 25.07.05. Формат 70×108¹/₃₂.
Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 9,8. Умов. фарбовідб. 10,14. Облік.-вид. арк. 9,02.
Тираж 3000 прим. Замовлення № 5-656.

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 502 вид 21.06.2001 р

ТОВ «Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 683 вид 21 11.2001 р.

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет магазин
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
УВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»»,
61012, Харків, вул. Енгельса, 11
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 1626 вид 22.12.2003 р.

Іноді варто
випустити
на прогулянку
всіх своїх демонів,
котрі й без того
вилітають щоночі
з твоїх легень,
як поштові голуби
з кліток

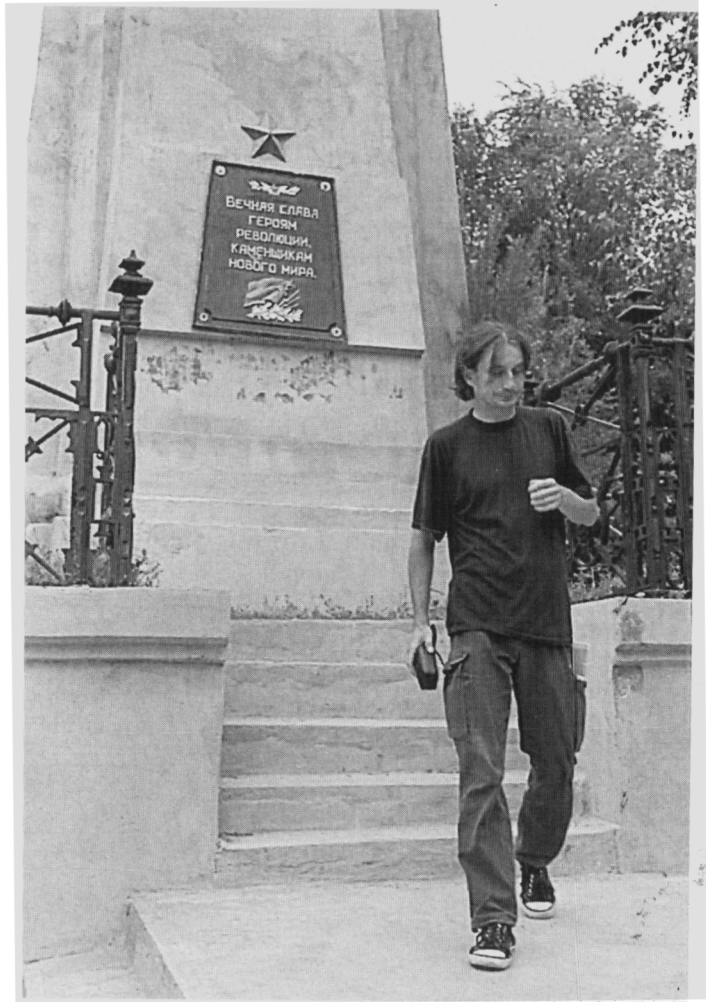
Ще одне місто-герой,
пристанок підліткових
мрій і темних пристрастей,
що роз'їдають ізсередини
совість і сумління його мешканців

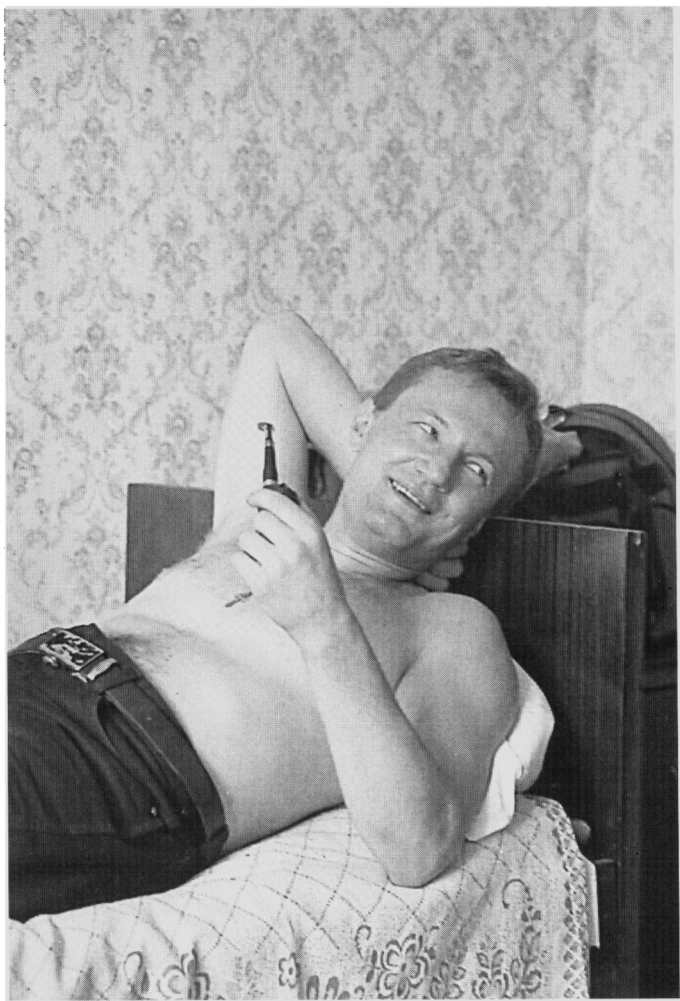
Музей справив прикре враження — ті самі портрети ветеранів, модель танка, гільза з-під снаряду, мабуть, єдина тоді використана

Махно завжди зупинявся в крайньому будинку, повідомив він нам як заповіт, щоби в разі чого легше було відступати

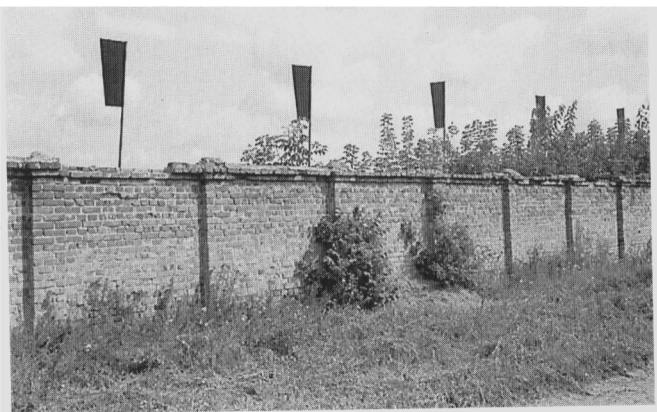
Що за масонське формулювання, подумав я, чому саме каченням?
Що вона може символізувати собою, ця ваза?

Третій день у готелі, валяємося на ліжках, ловимо вторяки

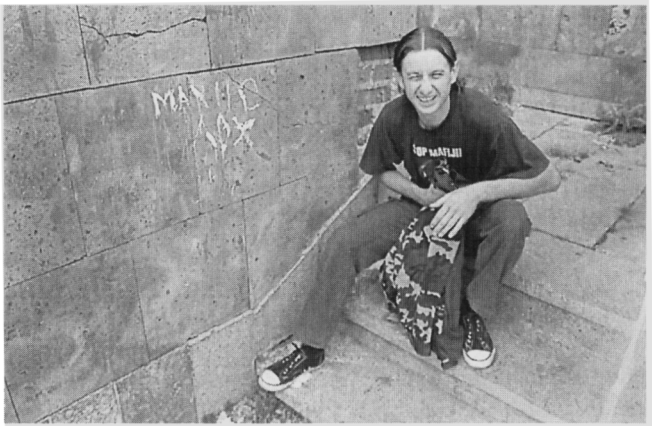
З усіх можливих зовнішніх позначок, крім барель'єфа тачанки, ми знайшли бар «Нестор». Після цього повернулись до готелю і далі курили свій драп

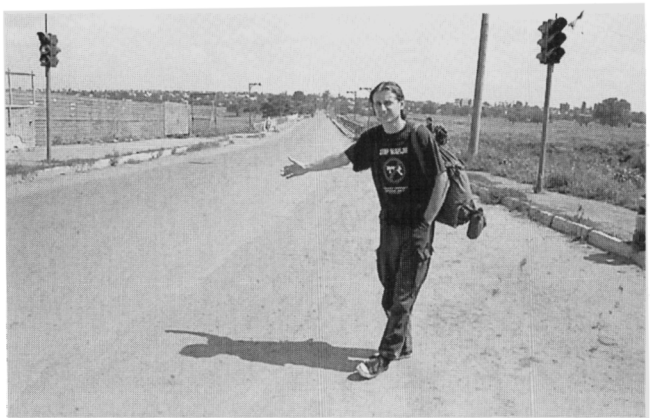
Вони фотографують фасади, не розуміючи, що куди цікавіше фотографувати порожнечу, особливо якщо в цій порожнечі велись напружені бої з перемінним успіхом

В цьому все питання — чи зібешся ти просто сьогодні, вечірнім автобусом, подалі від чорних дір у навколишньому повітрі, чи будеш далі нипати їхніми вулицями

Сидіти в парку, фотографувати фасади будинків, у яких знаходились адміністративні заклади анархістів, блукати міським кладовищем, розглядаючи прізвища на могилах

Поруч була річка, висіли низькі хмари, трава була запилена, дорога порожня

Сергій Жадан (народився 1974 р.) — поет, прозаїк, перекладач, есеїст, організатор літературних фестивалів, рок-концертів, театралізованих перформансів та акцій громадянської непокори. Автор кількох книжок віршів та прози. Живе і працює в Харкові.

Анарх
і в
UKR

«Anarchy in the UKR» — це книжка про основні тенденції розвитку джазу, про комунізм як модель шоу-бізнесу, про секс як форму психологічної залежності, про фінансову стабільність як основу революційного руху, про депресію як складову системи освіти, про любов як можливість гетеросексуальної комунікації, про транквілізатори як чинники колективної пам'яті, про пам'ять як визволення, про смерть як продовження пам'яті.

www.proza.com.ua
ЛІТЕРАТУРНОЕ ІНТЕРНЕТ-ВІДАННЯ

НАШ

ISBN 966-03-31433-6

9 789660 331433